

Nemzeti Tájstratégia (2017-2026)

Készült: Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály
koordinálásával

TARTALOM

1	Bevezetés.....	4
1.1	Előzmények, felhatalmazások.....	6
1.2	A stratégia szakpolitikai keretei és időtávja.....	7
1.3	A stratégia küldetése	8
2	A stratégia főbb kapcsolódási pontjai a hazai stratégiák rendszerében	9
3	Nemzetközi kitekintés	14
4	Átfogó helyzetelemzés	15
4.1	A magyar táj 19-20. századi alakulása	15
4.2	A magyar tájpolitika alakulása	20
4.3	A magyar táj állapotát meghatározó hajtóerők	21
4.3.1	Az igények mennyiségi és minőségi változása: a települések terjeszkedése, a településszerkezet és a tájhasználat változása.....	23
4.3.1.1	Népesség szám alakulásának szélsőséges folyamatai az ország különböző területein	23
4.3.1.2	A növekvő települések és hatásaik a tájra.....	26
4.3.2	Környezeti tudatosság, a tájidentitás változása	30
4.3.2.1	Digitális társadalom és a cyber generáció környezetszemlélete, kötődése a tájhoz	31
4.3.2.2	Az egyén és közösség felelősségvállalása a tájért	31
4.3.2.3	A szemléletformálás szerepe a tájalakulásban.....	32
4.3.3	A tulajdonviszonyok változásának hatása.....	34
4.3.4	A táj ügyéhez kapcsolódó hazai jogi szabályozási és tervezői eszközrendszer .	35
4.3.5	A magyar táj jellegét és állapotát meghatározó gazdasági ösztönzők és támogatási rendszerek	37
4.4	A magyar táj állapota	42
4.4.1	Biogeográfiai jellemzők és tájszerkezet	42
4.4.2	Szabályozó, védelmi és használati funkciók a magyar tájban	42
4.4.2.1	Szabályozó funkciók a magyar tájban	43
4.4.2.2	Védelmi funkciók a magyar tájban	44
4.4.2.3	Használati funkciók a magyar tájban.....	45
4.5	SWOT analízis	54
5	Jövőkép.....	55
5.1	A magyarországi tájak jövőképe	55
5.2	A tájpolitika jövőképe	55
6	Szakpolitikai célkitűzések, beavatkozási területek és eszközök	56
6.1	Átfogó cél.....	56
6.2	Horizontális elvek	56
6.3	Stratégiai célok.....	56
7	Beavatkozások pénzügyi háttere	66

8	Nyomon követés.....	68
9	Rövidítésjegyzék	71
10	Fogalmak értelmezése	72
11	Irodalmi hivatkozások.....	73
1.	sz. melléklet: A táj védelmét-tervezését-kezelését kiemelten érintő törvények.....	74
2.	sz. melléklet: SWOT analízis (lezárva: 2016. június 1.).....	76

1 Bevezetés

A Nemzeti Tájstratégia (NTS) a tájat az **Európai Táj Egyezményben** (továbbiakban: Tájegyezmény) foglaltaknak megfelelően értelmezi. Ennek értelmében a **táj** az ember által érzékelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult ki. A táj egyformán fontos része az emberek életminőségének mindenhol: városon és falun, leromlott és kiváló állapotú területeken, a különlegesen szépnek tartott és ilyen adottság nélküli helyeken. Ennek értelmében a degradált, leromlott/rontott tájak éppúgy a stratégia tárgyát képezik, mint a védelem alatt álló kiemelt értékkel rendelkező és a védelem alatt nem álló tájak. Az európai tájak minősége és sokfélesége közös érték. Az NTS egyik alapfeladata a társadalom figyelmének és felelősségérzetének felkeltése annak érdekében, hogy a hazai, illetve a határon átnyúló tájak **védelme, kezelése és tervezése** céljából az érdekelték helyi, országos és nemzetközi szinten is együttműködjenek. Jelen stratégia az egyezmény szellemiségének megfelelően a védelem-kezelés-tervezés hármas eszközrendszerét alkalmazva határozza meg a célokat és feladatokat.

- **A táj védelme** a táj jelentős vagy jellemző sajátosságainak megőrzésére és fenntartására vonatkozik. Örökségi értékét a táj természeti adottságai és/vagy az emberi tevékenységek révén kialakult elemeinek jellemző összetétele adja.
- **A táj kezelése** a fenntartható fejlődés szempontjából olyan tevékenységet jelent, amelynek célja a táj rendszeres fenntartása. Célja, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok által előidézett változásokat irányítsa és összhangba hozza.
- **A táj tervezése** olyan céltudatos tevékenységet jelent, amelynek célja a táj fejlesztése, helyreállítása vagy új létesítése.

A stratégia kidolgozása során a települések teljes közigazgatási területét, beleértve a víztesteket is – az egyezménynek megfelelően – a táj részének tekintjük.

A természeti és kulturális örökségnek alapvető eleme a táj, mely elősegíti a helyi kulturális fejlődést, továbbá hozzájárul az emberek jólétéhez, valamint jelentős szerepet játszik a nemzeti és helyi identitás kialakulásában és megerősítésében. A táj fontos közérdekű szerepe mellett – melyet kulturális, ökológiai, környezeti és szociális téren tölt be – gazdasági tevékenységeket segítő erőforrásként is működik, amelynek védelme, kezelése és tervezése új munkahelyeket teremthet. A mezőgazdaság, az erdészet, az ipar, a nyersanyag kitermelés, az energiagazdálkodás, a terület- és településrendezés, a közlekedés és szállítás, az infrastruktúra, az idegenforgalom és a szabadidő eltöltése terén lezajlott változások, és általában véve azok a változások, amelyek a világgazdaságban végbemennek, sok esetben felgyorsítják a táj változását. A táj nem egy statikus állandó, hanem egy folytonosan változó rendszer, melynek változását természeti és emberi tényezők egyaránt előidézik. A mi felelősségünk, hogy a közvetett vagy közvetlen emberi tevékenység által előidézett tájváltozások milyen szerepet játszanak majd az egyén és a társadalom jólétének, illetve jóllétének alakulásában, ezért **a táj védelme, kezelése és tervezése mindenki számára jogokat biztosít, és mindenkire kötelezettségeket ró**. A társadalmi igényeken, gazdasági tevékenységeken és a környezet harmonikus és kiegyensúlyozott kapcsolatán alapuló tájhasználat a fenntartható fejlődés alapja.

Az Európa Tanács az Európai Táj Egyezményben¹ rögzítette, hogy milyen általános és egyedi intézkedések végrehajtását várja el tagállamaitól, keretet adva ezzel a nemzetek tájpolitikájának. A részes felektől elvárt, hogy:

- olyan tájpolitikát alakítsanak ki és váltsanak valóra, amelynek célja a táj védelme, kezelése és tervezése;
- alakítsák ki a részvételhez szükséges eljárásokat a társadalom tagjai, a helyi és a regionális hatóságok, valamint más érdekelt felek számára, amelyek érdekeltek a fenti tájpolitika meghatározásában és végrehajtásában;
- a tájat integrálják regionális és várostervezési, továbbá kulturális, környezetvédelmi, mezőgazdasági, szociális és gazdasági, valamint minden olyan egyéb politikájukba, amelynek közvetlen vagy közvetett hatása lehet a tájakra;
- növelje a civil társadalom, az egyéb nem állami szervezetek és az állami hatóságok fogékonyságát a tájak értéke és szerepe iránt;
- segítse elő a tájak értékeléséhez és működtetéséhez értő szakértők képzését;
- segítse elő multidiszciplináris képzési programok megszervezését a tájpolitika, a táj védelme, kezelése és tervezése terén az állami vagy a magánszektorban tevékenykedő szakemberek és az érintett társadalmi szerek számára;
- segítse elő iskolai és egyetemi képzések megtartását, amelyek az adott szakterületen a tájak értékeit, valamint a tájak védelmével, kezelésével és tervezésével összefüggő kérdéseket taglalják;
- készítsen tájleltárt (vegye számba a területén található tájakat);
- elemezze a tájakat jellemző vonásaik alapján, valamint mérje fel azokat a hatásokat, amelyek a tájváltozásokat előidézik;
- vezessen nyilvántartást a tájak változásáról;
- értékelje az így számba vett tájakat, figyelembe véve azokat az értékeket, amelyeket az érdekelt felek és az érintett lakosság nekik tulajdonít;
- határozzon meg minőségi célkitűzéseket a számba vett és értékelt tájak számára;
- nyújtson egymásnak tudományos és technikai segítséget a tájra vonatkozó ügyekben tapasztalatok és kutatási eredmények összegyűjtésével és cseréjével;
- segítsék elő a tájjal foglalkozó szakemberek cseréjét, elsősorban képzési és tájékoztatási célból;
- cseréljenek információt minden, a Tájegyezmény rendelkezéseiben szereplő kérdésről;
- ösztönözzék a határon átnyúló együttműködést helyi és regionális szinten, és ahol ez szükséges, közös, a tájat érintő programokat állítsanak össze és valósítsanak meg.

A tájjal kapcsolatos feladatok horizontális szemléletet és beavatkozást igényelnek. Fenntarthatósági nézőpontból a tájjal kapcsolatos feladatok egy rendszerben léteznek, éppen ezért csak rendszerszintű választ lehet rájuk adni. A Tájegyezmény végrehajtásának kezdetén a végrehajtás a széttöredezett kormányzati struktúra és ágazati szektorok mentén kezdődött meg, a feladatok szétozottságával. A feladatok nem komplex módon történő kezelése azonban nem hatékony. Az NTS akkor tölti be megfelelően a hozzá fűzött elvárásokat, hogyha a szakpolitikákba, azok következő felülvizsgálatakor beépülnek a jelenleg hiányzó horizontális szempontok és érvényesül a komplex, holisztikus szemlélet.

Az ágazatok által az elmúlt években elkészített szakpolitikai dokumentumok céljai nem minden esetben vették figyelembe az egyes országrészek, tájegységek eltérő sajátosságait,

¹ CET No. 176 European Landscape Convention adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 July 2000 and opened for signature by its Member States in Florence on 20 October 2000

nem voltak teljes mértékben tekintettel az ország térszerkezetének az adottságaira, ezért a területiség elve olykor kevésbé érhető tetten az ágazati szakpolitikákban (OFTK).

Ezért nagyon fontos, hogy a részes felektől elvárt, a táj védelmét, kezelését és tervezését integráló tájpolitika egységes, a tájjal foglalkozó stratégiai dokumentumban kerüljön rögzítésre.

1.1 Előzmények, felhatalmazások

Magyarországon 2008. február 1-jén lépett hatályba a Tájegyezmény (2007. évi CXI. törvény a Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről). A Tájegyezmény végrehajtásáról a természetvédelemért felelős miniszter gondoskodik a kulturális örökség védelméért felelős miniszterrel egyetértésben továbbá a területfejlesztésért és területrendezésért felelős miniszterrel együttműködve.

A Tájegyezmény hazai végrehajtásáért első helyen felelős tárca a természetvédelemért felelős Földművelésügyi Minisztérium (továbbiakban: FM). Irányításával egy közös, *minden érintett tárcára* (akkor: VM, EMMI, BM, NFM) *vonatkozó munkaprogram* készült el a Tájegyezményben szereplő célok elérésére és feladatok megvalósítása érdekében. A *Munkaprogram az Európai Táj Egyezmény végrehajtására (2013-2017) c. dokumentum* (továbbiakban: munkaprogram), amelyet az Európai Táj Egyezmény Szakértői Testület (továbbiakban: ETE SZT) is véleményezett, „kiemelten fontos” feladatként határozta meg a hazai tájstratégia megalkotását. Az ETE SZT állásfoglalásában rögzítette, hogy a leendő tájstratégia tárcaközi együttműködésen alapulva a Tájegyezmény céljával megegyező (a táj védelmét, kezelését és tervezését is magába foglaló) nemzeti középtávú stratégiaként készüljön.

A feladat végrehajtásaként az FM a 4. Nemzeti Környezetvédelmi Program összeállításakor kezdeményezte a stratégiakészítést. 2015. júniusban az Országgyűlés elfogadta a 4. Nemzeti Környezetvédelmi Programot (27/2015. (VI. 17.) OGY határozata a 2015-2020 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról). A Program mellékletét képező Természetvédelmi Alapterv 8.7. *Európai Táj Egyezmény* című fejezetében határozza meg „*A táj védelmét, kezelését és tervezését integráló Nemzeti Tájpolitika és -stratégia*” megalkotását.

Az építésügy átalakítását célzó intézkedési tervről és a hozzá kapcsolódó feladatokról szóló 1567/2015. (IX. 4.) Korm. határozat feladatul szabja többek között, *az előkészítés alatt lévő Nemzeti Tájstratégiával összhangban* a Nemzeti Településpolitika kidolgozását.

Munkafolyamat: A tájstratégia elkészítésének első lépéseként a Tájegyezmény hazai végrehajtásáért felelős tárcák részvételével működő Európai Táj Egyezmény Nemzeti Koordinációs Munkacsoport (ETENKM) 2015 márciusában az ETE SZT teljes tagságának meghívásával kibővített ülést szervezett. Az ülésen a jelenlévők részletes vita és teljes konszenzus nélkül erősségeket, gyengeségeket, lehetőségeket és veszélyeket vázoltak fel. A tömörített anyagot az FM elektronikus úton minden akkori meghívott részére véleményezésre megküldte. A véleményezés alapján SWOT analízist állított össze.

Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala és az FM Környezetügyért, Agrárfejlesztésért és Hungarikumokért Felelős Államtitkársága közös rendezésében 2015. december 2-án a készülő Nemzeti Tájstratégiáról szóló műhelybeszélgetésre került sor. A műhelybeszélgetés témája két témakör köré csoportosult:

- a magyar táj állapotának elemzése, értékelése;
- az államigazgatás tájalakításban betöltött szerepe és felelőssége.

A rendezvény lehetőséget teremtett a kutatóintézetek, az egyetemek valamint a civil szervezetek számára, hogy ajánlásokat fogalmazzanak meg a nemzet közös örökségének megóvása érdekében készülő Nemzeti Tájstratégiához. A résztvevők hozzászólásaikat írásban is megküldhették.

Az FM 2015. december 11-én a feladat konstruktív végrehajtása érdekében tárcán belüli és tárcaközi munkacsoport összehívását kezdeményezte. A szakmai előkészítés széles szakterületi és tárcaközi együttműködésen alapul.

<i>Előkészítésben részt vevő szakterületek</i>	
FM	tájvédelem, természetmegőrzés, környezetfejlesztés, környezetmegőrzés, földügy, agrárfejlesztés, mezőgazdaság, erdészet,
EMMI	felsőoktatás
BM	vízgazdálkodás, Nemzeti Vízstratégia
NGM	területfejlesztési tervezés, területi tervezés
ME	műemléki értékek, régészeti örökség védelme, világörökség, területrendezés, településügy
NFM	energiagazdálkodás, bányászat
MFGI	ásványi nyersanyagok, földtani közeg
OVF	vízgazdálkodás, Nemzeti Vízstratégia

1.2 A stratégia szakpolitikai keretei és időtávja

Az NTS a kormányzati stratégiai irányításról szóló 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet nomenklatúrája alapján a szakpolitikai stratégiák² kritériumaival készül, azonban alapvető feladata és a Tájjegyzményből levezetett küldetése, hogy az adott szakpolitikai területen túlmutatóan, horizontális jelleggel határozzon meg jövőképet és a vonatkozó jövőkép elérésének középtávú stratégiai eszközeit. Végrehajtásáért első helyen az FM a felelős. Tervezetét társadalmi véleményezésre kell bocsátani, valamint megvalósítását követően egy éven belül utólagos értékelést kell készíteni róla. A stratégiai dokumentum szerkezeti felépítése (helyzetelemzés és értékelés; mérhető célok; szükséges beavatkozások és feltételeik; nyomon követés és értékelés) a téma adottságához mérten követi a vonatkozó kormányrendeletben foglaltakat. A stratégiai dokumentumot a Kormány fogadja el.

² 38/2012. (III.12.) kormány rendelet értelmezésében a szakpolitikai stratégia egy adott szakpolitikai területre vonatkozó jövőkép elérésének középtávú stratégiai dokumentuma

1.3 A stratégia küldetése

Az első Nemzeti Tájstratégia küldetése a bevezetésben ismertetett Európa Tanács által rögzített széleskörű feladat-meghatározás és a Tájjegyzményben megfogalmazott elvek figyelembevételével az alábbi pontokban foglalható össze:

- Komplex holisztikus látásmód kialakítása és elfogadtatása a táj használatában, illetve a tájhasználatokkal érintettek körében.
- A tájat, mint az élővilág és benne az ember lételemét, a környezetminőség alapvető letéteményesét kell az ágazati politikák megalapozó szemléleti elemévé tenni és nem csak a szakágazati rendszerekben meghatározott kiemelt értékvédelmi szempontok alapján lehatárolt területeket és funkciókat kell védeni, megőrizni.
- Az ok-okozati következményeket feltárva a táj állapotát és a kiváltó hatásokat együtt kell kezelni, rámutatva tájhasználatból adódó felelősségvállalás szükségességére.

Jelen stratégia számba veszi a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés hazai helyzetét, bemutatja a legmeghatározóbb tájváltozási folyamatokat, a folyamatok hajtóerejét és a hazai táj állapotát. A stratégia elsősorban a lehetőségekre épít, a következő három horizontális elvet tartva szem előtt:

- Természeti erőforrások és kulturális örökség általános védelme;
- Bölcs és takarékos területhasználat;
- Éghajlatváltozás hatásának mérséklése, alkalmazkodás.

Jövőképe alapján az NTS átfogó céljaként fogalmazza meg a **táji adottságokon alapuló felelős tájhasználatot**.

A stratégia célrendszere a fenti átfogó cél kibontásaként az alábbi három főcél köré csoportosul:

- I. Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása;
- II. Élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítás;
- III. A tájidentitás növelése.

2 A stratégia főbb kapcsolódási pontjai a hazai stratégiák rendszerében

A táj témaköre, ha nem is a Tájegyezmény védelem-kezelés-tervezés hármas rendszerében és sok esetben csak közvetetten, de megjelenik az elmúlt 10 évben készített és elfogadott stratégiai dokumentumokban. A tájstratégia kapcsolódási pontjainak áttekintésekor kiemelten kezeltük azokat, amelyek a területfejlesztést, a fenntarthatóságot, a természeti és környezetállapotot, illetve a természeti adottságokra épülő használatok fejlesztési irányait határozzák meg. Ezek a következők:

- Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Kon koncepció,
- Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012-2024,
- A biológiai sokféleség megőrzésének 2015-2020 közötti időszakra szóló stratégiája,
- Második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2014-2025 kitekintéssel 2050-re (elfogadtatása folyamatban),
- 4. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2015-2020,
- Nemzeti Természetvédelmi Alapterv,
- Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020,
- Nemzeti Vízstratégia (Kvassay Jenő Terv, elfogadás előtt áll),
- Nemzeti Erdőstratégia 2016-2030,
- Energetikai ásványvagyon-hasznosítási és készletgazdálkodási Cselekvési Terv (elfogadtatása folyamatban),
- Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016.

A Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Kon koncepció (OFTK) a magyarországi tájban többek között a természeti erőforrások kiaknázásának fenntarthatatlan mértékűvé fokozódását, természeti környezet gyors átalakulását, leromlását és a globális felmelegedést azonosította meghatározó folyamatként. A koncepció alapvetése a nemzeti erőforrások kiegyensúlyozott, egymással összhangban lévő megőrzése és fejlesztése. A fenntarthatóság követelményeinek érvényesítését minden szakpolitikai terület számára feladatul tűzi, annak érdekében, hogy a természeti erőforrásainkkal való fenntartható bánásmód és a táj védelme beépüljön a köztudatba és a társadalmi értékrend részévé váljon. A területi specifikus célok között említi a többközpontú térszerkezetet biztosító városhálózat kialakítását, a vidéki térségek népességeltartó képességének növelését, valamint a kiemelkedő táji értékű térségek fejlesztését. Szakpolitikai célok között az Életképes vidék megteremtése specifikus cél eléréséhez beavatkozási területként azonosította: a természet-, táj- és környezetvédelem szerepének erősítését, a biológiai sokféleség megőrzését, a vidéki örökség, vidéki térségeink táji, társadalmi, gazdálkodási és építészeti értékeinek megőrzését és értékalapú fejlesztését, a hagyományápolás és a helyi identitás erősítését.

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (NFFK) kiinduló állapotként szintén rögzíti a természeti erőforrások túlhasználatát, mennyiségének csökkenését és minőségének degradációját. A helyzet javítása érdekében a települési szintű feladatok között a környezettudatosság növelését, a megújuló energiaforrások alkalmazását, a kritikus állapotban lévő erőforrások esetében korlátozó intézkedések bevezetését határozza meg. Indikátorként jelenik meg a beépített terület aránya az ország területéhez viszonyítva, ökológiai gazdálkodású területek országos aránya, a városi környezet minősége, valamint a természeti tőke index. Magyarország növényzet-alapú természeti tőke indexe 9,9%, ami azt mutatja,

hogy az ország a természetes ökoszisztéma szolgáltatások 90%-át már elveszítette, vagy más célra hasznosítja.

A biológiai sokféleség megőrzésének 2015-2020 közötti időszakra szóló stratégiájában, a **II. Nemzeti Biodiverzitás Stratégiában** (NBS II) jelenik meg a leghangsúlyozottabban az ökoszisztéma szolgáltatás és a zöldinfrastruktúra hálózat. A kitűzött cél a biodiverzitás csökkentésének megfékezése és az ökoszisztéma szolgáltatások hanyatlásának megállítása. A biodiverzitás mellett karakteresen megjelenik a tájdiverzitás megőrzésének szükségessége, a tájak mozaikosságát adó használatok fenntartása, ehhez azonban jobban meg kell ismerni a használatok változásának folyamatát. Monitorozásra, érzékenységi és terhelhetőségi vizsgálatokra és metodikákra van szükség. A zöldinfrastruktúra hálózat kialakításának szükségessége itt is megjelenik, melynek lényege, hogy a nemzeti ökológiai hálózat rendszerére építkezve, de a védett területeken túlmutatva a még be nem épített szabad területeket kell egy összefüggő rendszerbe foglalni. Kiemelt témaként jelöli még meg az inváziós idegenhonos (özönfajok) fajok visszaszorítását, valamint a termőföld és az erdő más célú hasznosításának csökkentését.

A második **Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia** (NÉS-2) az ágazatok és az ökoszisztémák, élőhelyek éghajlati sérülékenységeire helyezi a hangsúlyt. A problémákat, a várható folyamatokat vázolva rövid, közép és hosszú távú cselekvési programokat határoz meg. Ezek között szerepel elsődleges feladatként a természetközeli állapotú ökoszisztémákból összefüggő zöldinfrastruktúra hálózat (magterület, puffterület, folyosók, lépegetőkövek) kialakítását és az átjárhatóság védett területek monitorozását jelöli meg. A középtávú cselekvési programként szerepel a városi és mezőgazdasági területekbe ágyazódó műveletlen területek (mezsgyék, sövények, fasorok) hálózatainak fenntartása és kedvező természeti állapotba hozása, a hagyományos tájgazdálkodás fenntartása vagy újraélesztése, kisvízfolyások és partjaik revitalizációja. Az éghajlat változás várható ökológiai hatásait közvetlen (hőmérséklet, csapadék, széljárás változása) és közvetett hatások rendszerébe csoportosítja. Közvetve kapcsolódik az épített környezet, a településfejlesztés, a települési infrastruktúra témakörben hosszú távú célként megjelölt éghajlattudatos településtervezés, melynek eredményeként zöldfelületekkel tagolt kompakt városok kialakítása a megjelölt feladat.

A **4. Nemzeti Környezetvédelmi Program** (NKP) és annak részeként a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv (NTA) külön-külön fejezetben foglalkozik a tájvédelemmel. A stratégiák mindegyikében megjelenik a tájjelleg, tájkarakter alapú rendszerezés kidolgozásának szükségessége, a tájpotenciál- és a tájképvédelem, a biológiai sokféleség megőrzése és a Nemzeti Ökológiai Hálózat (NÓH) rendszerének továbbfejlesztési igénye, valamint a területtel, a termőfölddel és a biológiailag aktív felülettel való takarékos gazdálkodás igénye. A célok elérésének eszközeként az új tájvédelmi jogi szabályozás mellett a terület- és településrendezési tervek kerültek megnevezésre. Cselekvési irányként, új feladatként jelöli meg a klímaváltozás kihívásainak kezelését, a zöldmezős beruházások helyett a barnamezős területek újrahasznosítását, a területfelhasználási kategóriák szerinti területi mérleg készítését, valamint a helyi építési szabályzatok érvényesülésének monitoringját.

A vidékpolitika feladata/célja a vidéki térségek fenntartható fejlődésének biztosítása, melynek eleme a táj, a természeti értékek és erőforrások védelme és fenntartható használata, az ökoszisztéma szolgáltatások megőrzése, a környezetminőség javítása. Ennek érdekében a **Nemzeti Vidékstratégia** (NVS) célul tűzi ki a táji sokféleség, az élővilág sokféleségének, a

gazdálkodás szempontjából is kulcsfontosságú természeti erőforrások (talaj, vízkészlet, vízbázisok) védelmét, mennyiségi és minőségi megőrzését. A környezeti, a társadalmi és gazdasági érdekek ütközéséből adódó tájhasználati konfliktusok kiélézése helyett a cél a táj és a benne élő, a tájat gondozó ember együttműködésének helyreállítása. A mással nem pótolható biológiai és ökológiai alapok és a jó környezeti minőséget „szolgáltató” környezeti rendszerek megőrzése, fejlesztése az egészséges és jó minőségű mezőgazdasági termékek és élelmiszer biztosításának is feltétele. Stratégiai irányok és teendők között szerepel a térségi tájgazdálkodási tervek készítése a tájhasználatban érintettek bevonásával, tájkarakter védelmi program kidolgozása (az általános tájvédelem és az agrárstratégia összehangolása, a táj- és természetvédelem szempontjai beépítésének megvizsgálásával). A feladatok kitérnek a táji adottságokhoz illő gazdálkodás támogatási rendszerének megalapozására, tájegységenként/kistérségenként rögzítve a kívánatos gazdálkodási formákat (pl. ártéri tájgazdálkodás alprogram, tájfajta alkalmazása a természetben), amelyhez a Közös Agrárpolitika II. pillére szerinti támogatások biztosíthatnak forrásokat. Ennek megvalósításához modellgazdaságok, tájközpontok kialakításával támogatná tájgazdálkodási hagyományokat feltáró, tájfajtaikat, őshonos fajtaikat termelésben tartó, táji gazdálkodási hagyományokat folytató, bemutató, térség-szervezési szerepet vállaló, fenntartható vidékfejlesztést oktató tájközpontok, tájintézetek létesítése és fejlesztése. Ezek megvalósítása azonban még várat magára.

A Kvassay Jenő-terv (KJT) – a Nemzeti Vízstratégia – a magyar társadalom és a víz viszonyának a feltárására támaszkodva a vízválság elkerülése érdekében fogalmaz meg intézkedéseket, a vizet a jövő nemzedékek számára őrizzük meg, hatékonyan éljük a kínáló előnyeivel és kellő biztonságban legyünk fenyegető káraitól. A víz közcélúsága és kiszolgáltatott helyzetünk miatt hazánkban hagyományosan igen nagy az állami felelősség és feladatvállalás. Hatókörébe tartozik az ország teljes területén minden vízzel kapcsolatos tevékenység. Fontos küldetése, hogy a társadalmi igényeknek a lehetőségekhez illesztését szorgalmazza. Feladata általánosságban a vizek kezelésével, használatával kapcsolatos célkitűzések és eszközök meghatározása, a feladatok megoldásához szükséges intézkedések megvalósítási feltételeinek megteremtése, az öntözéses gazdálkodás lehetőségeinek és kereteinek kialakítása, az aszály káros hatásainak megelőzése és mérséklése. Javaslatokat tartalmaz az állami és önkormányzati, valamint a kormányzaton belüli feladatellátás módosítására, a finanszírozás feltételeinek javítására, a szervezeti rendszer célirányos átalakítására. A települési vízgazdálkodás, a vízkárelhárítás, a területi vízgazdálkodás, öntözésfejlesztés, aszálykezelés témakörökben meghatározott célok döntően a vízmegtartás, a lefolyás-szabályozást, a biztonsági kockázatok csökkentését, az életminőség javulását tűzik ki célul. Kiemelten hangsúlyos az öntözéses gazdálkodás elősegítése a mezőgazdasági termelés kiszámíthatóságának és biztonságának megteremtésének érdekében. Fontos szerepet kap a vízgazdálkodás a gazdaság, a társadalom és a vidék fejlődésének összehangolt kapcsolata. Megállapítja, hogy a mezőgazdaság és vízgazdálkodás kapcsolatában paradigmaváltás szükséges.

A Víz Keretirányelv javaslatainak megfelelően csak az egységes víz-körforgalmat figyelembevevő megoldások fenntarthatóak. A mezőgazdasági vízgazdálkodási beavatkozások szerves és nélkülözhetetlen részét kell, hogy képezzék a természeti adottságokat teljes körűen figyelembe vevő fenntarthatósági szempontok. A stratégia külön témakörként kezeli az ökológiai szempontok vízgazdálkodásban való érvényesülését.

Az árvízi kockázatkezelés stratégiai céljai szerint elő kell mozdítania a vízzel, a földterülettel, a természeti erőforrásokkal és a természeti értékekkel kapcsolatos tevékenységek koordinált

kezelését és megőrzését, ennek érdekében a tervezés során egymásra épülő, komplex megoldásokat kell keresni és a feladatok hangsúlyát a megelőzésre kell áthelyezni. Ezeken túlmenően az árvízvédelmi biztonsági előírásokat újra kell fogalmazni. Árvízi Kockázatkezelési Terv meghatározza többek között a társadalom számára elfogadható árvízi kockázat mértékét is.

A **Nemzeti Erdőstratégia 2016-2030** (Erdőstratégia) a kormányzati stratégiai irányításról szóló 38/2012. (III. 12.) Korm. rendeletben foglaltak alapján hosszú távú stratégiai tervdokumentumnak minősül, amely kormányhatározatban kerül rögzítésre. Az Erdőstratégia az erdővédelemmel és az erdőgazdálkodással kapcsolatos kérdésekre keres és ad válaszokat. Bemutatja az erdészeti ágazatban elérendő rövid- és középtávú célkitűzéseket, egyúttal a konkrét problémákkal kapcsolatban, a nemzetközi kötelezettségvállalás teljesítése mellett, megoldási lehetőségeket vázol fel. A fenntarthatóság jegyében célul tűzi ki az erdők környezeti, gazdasági és szociális szolgáltatásainak hosszú távú biztosítását a többcélú, tartamos (fenntartható) erdőgazdálkodással. Ennek érdekében és eszközeként a fenntartható gazdálkodáshoz fűződő társadalmi érdekek és a tulajdonosi, illetve a gazdálkodói érdekek közötti összhang megteremtését is szorgalmazza. Kiemelt célja az erdőterület – erdőtelepítéssel történő – növelése az országos 27%-os erdősültségi szint eléréséig. A táj jellegének védelmét szolgáló célkitűzése az őshonos fajokból álló természetes vagy a természeteshez közel álló erdőtársulások és erdőszerkezetek megőrzése, ezek területének növelése a termőhelyi viszonyok figyelembevételével.

Az **Energetikai Ásványvagyon-hasznosítási és Készletgazdálkodási Cselekvési Terv** általános célja, hogy javítsa a bányászati és az azon alapuló energetikai iparágak gazdasági és társadalmi megítélését a jelenlegi és várható műszaki, környezetvédelmi és gazdasági tendenciákra tekintettel. A Cselekvési Terv kimondja, hogy téves az a széles körben elterjedt nézet, mi szerint hazánk energiahordozókban szegény ország. Geotermális potenciálunk, hazai szén- és lignitkészletünk, valamint – alkalmas kitermelési technológiát feltételezve – a nem konvencionális szénhidrogén-tartalékaink növekvő hasznosítása hosszú távon is jelentősen növelheti hazánk ellátásbiztonságát és lényegesen csökkentheti importfüggőségünket. A hazai energiahordozó-készletek nagyobb mértékű kitermelése és felhasználása azonban csak a szigorodó környezet- és klímavédelmi előírásoknak megfelelő technológiák és új fejlesztések alkalmazásával, a természet- és tájvédelmi szempontok figyelembe vételével lehetséges. A hazai bányászati termelésben a legjelentősebb mennyiséget kitevő építőipari nyersanyagok mellett az ércek és az egyéb ásványbányászati nyersanyagok szintén jelentős nemzetgazdasági és iparfejlesztési potenciállal rendelkeznek. Az állami tulajdonban lévő ásványkincsekkel történő ésszerű és fenntartható gazdálkodás, pedig mind az állam, mind a gazdaság és a társadalom közös érdeke.

A **Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016** című felsőoktatási stratégiai dokumentum 2030-ig határozza meg a felsőoktatás jövőbeli irányait. A stratégia hangsúlyozza a felsőoktatás harmadik missziójának fontosságát: a felsőoktatási intézmények aktivitásának növelését a társadalmi kihívások kezelésében és a társadalmi innováció terjesztésében.

Stratégiák összegzése

A megvizsgált stratégiai dokumentumok alapján összegzésként elmondható, hogy stratégiai szinten a természeti értékek, a biodiverzitás, az ásványi nyersanyagok védelme és a környezet minőség megőrzése meghatározó elemként beépül az *elvek és stratégia* fejezetekbe. A táj

szintű gondolkodás csak közvetve egyes résztémakörökben jelenik meg. Összességében megállapítható, hogy elvek szintjén nagyobb az összhang, mint a megvalósítás során. Számos tájhasználati konfliktus előre prognosztizálható a fejlesztési célú stratégiák programjainak, célkitűzéseinek ismeretében. A célok és intézkedési területek meghatározásánál figyelembe vettük az érvényben lévő stratégiák tájra vonatkozó elemeit, illetve a 2014-2020-as időszakra vonatkozó operatív programokat.

Az NTS a megvizsgált stratégiák ismeretében a tájhasználat és felszínborítás változására helyezi a hangsúlyt a védett és nem védett területeken egyaránt. Az 1. ábra az NTS helyét, szerepét mutatja a hazai tervezés erőterében.

Fontos, hogy a kormányzati stratégiai irányítás rendje szerint az új és felülvizsgálatra kerülő stratégiák integrálják a *táji adottságokon alapuló felelős tájhasználat* követelményét, és a következő célokhoz – a 6. fejezetben – meghatározott intézkedéseket juttassák az ágazati politikákban érvényre:

- Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása;
- Élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítás;
- A tájidentitás növelése.

(*országgyűlés által elfogadott dokumentum)

1. ábra: A Nemzeti Tájstratégia helye, szerepe a hazai tervezés erőterében

3 Nemzetközi kitekintés

A stratégiakészítés során a következő nemzetközi egyezményeket, stratégiákat, nemzetközi jogi anyagot és programokat vettük figyelembe:

- Európa Tanács Európai Táj Egyezménye,
- Világörökség Egyezmény,
- Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban elfogadott keretegyezménye,
- Ramsari Egyezmény,
- Ír Nemzeti Tájstratégia,
- Svájci Nemzeti Tájstratégia,
- EU Biodiverzitás Stratégiája 2020,
- Biológiai és táji sokféleség pán-európai stratégiája,
- EU Duna Régió Stratégia,
- EU Madárvédelmi Irányelv,
- EU Élőhelyvédelmi Irányelv,
- Európai Parlament és a Tanács 1143/2014/EU rendelete az idegenhonos inváziós fajok betelepítésének vagy behurcolásának és terjedésének megelőzéséről és kezeléséről,
- EU 2000/60/EK Víz Keretirányelv,
- EU 2007/60/EK Árvízi Irányelve,
- Jólét bolygónk felélése nélkül című, a 2020-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési program,
- UNESCO Ember és Bioszféra Program,
- Európai Bizottság nyersanyag-politikai kezdeményezése (2008),
- Európai Innovációs Partnerség Stratégiai Végrehajtási Terv (2013).

Az elkövetkező években, évtizedekben Európának számos kihívással kell szembenéznie. Ezek közé tartozik:

- a fenntarthatóság követelményeinek való megfelelés;
- a várható energiaválság kezelése;
- az éghajlatváltozás;
- a biológiai és táji sokféleség csökkenésének megállítása;
- a demográfiai átalakulás.

4 Átfogó helyzetelemzés

4.1 A magyar táj 19-20. századi alakulása

Az elmúlt két évszázadban olyan jelentős gazdasági-, társadalmi-, és geopolitikai változások mentek végbe, amelyek a terület hasznosítását, funkcióit, a felszínborítást és a város és vidék viszonyait is jelentősen megváltoztatták. Ebben az időszakban a természeti potenciálokat, különösen a vízrendszert jelentősen módosító emberi beavatkozások történtek.

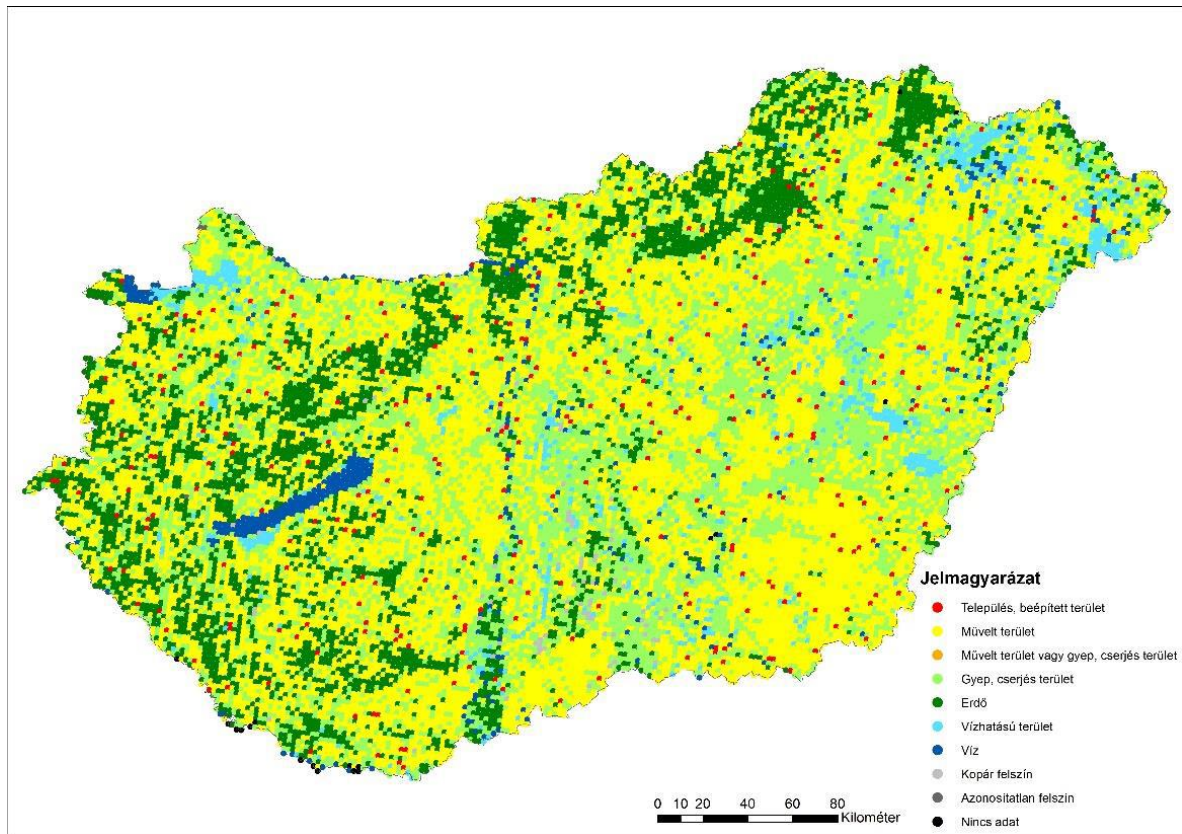
A felszínborítás változása³ a 19. század első felében az I. és II. katonai felmérés közötti időszakban kismértékű, illetve elhanyagolható volt. A 18. század végén az adaptív tájhasználat a vízállapotot még alig módosította. A század második felére azonban felgyorsult a tájalakítási folyamat, ekkor már nem csak a vízrendezési munkálatok alakították a tájat, hanem a meginduló kapitalizálódás is. A 19. század második felétől az ipari termelés kiépülésével és felfutásával nagy területen a bányászathoz, illetve és iparhoz kapcsolódó tájalakítás is meghatározó volt. Ez magával hozta a települési területek növekedését is (2-5. ábra). A nagybirtokokon új mezőgazdálkodási módszereket vezettek be, amelyek az intenzív növény és állattenyésztés alapjait teremtették meg. Az 6. ábra jól szemlélteti, hogy a gyepek és a vízhatású területek egyértelmű csökkenést mutatnak, míg a település, beépített terület és az erdőterület növekedést mutat. A 19. századi vízrendezések, folyószabályozások következményeit mutatja a vízjárta területek jelentős csökkenése.

Országos szinten összegezve a felszínborítás változásait megállapítható, hogy az erdőterületek a kezdeti csökkenés után eléri, vagy meghaladják a 200 évvel ezelőtti arányukat. A település, beépített terület minden tájegységen a többszörösére növekedett. A gyepek és szántók aránya minden területen a szántó javára változott. Főbb tendenciaként a gyepterületek arányának drasztikus csökkenése, a vízhatású területek felére csökkenése, a települési területek négyszeresére növekedése és a művelt területek 20%-os növekedése állapítható meg. Nagytájakra lebontva, az alföldi területeken (Alföld, Kisalföld) a szántó dominanciája, a vízfelületek, a vízjárta területek és a gyepek jelentős csökkenése, a települési területek erőteljes növekedése a jellemző. A dombságokon és középhegységi területeken is jelentősen csökkent a gyepek aránya részben a szántó, részben az erdőterületek javára.

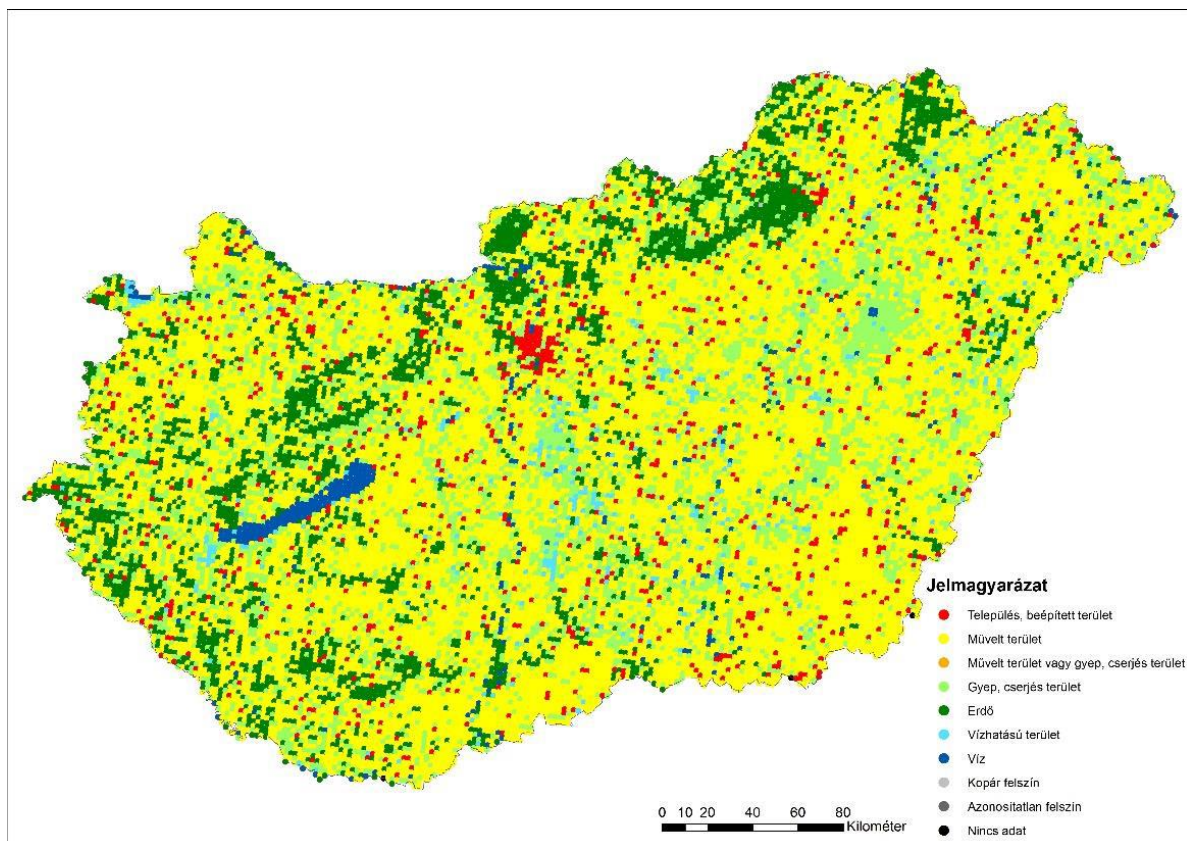
A tájhasználat intenzívebbé válása a növényzeti örökség tartós és folyamatos elszegényedéséhez vezet. A folyamatot jól szemlélteti a 7. ábra, amely hazánk természetközeli élőhelyeinek (természetközeli gyepek, erdők és vizes élőhelyek) együttes változását mutatja be a 18. századtól napjainkig, és a hosszú távú élőhelypusztulások trendjeit 19 megye bontásában ábrázolja. A trendgrafikonok 5000 darab, véletlenszerűen lehelyezett mintavételi pont hét múltbeli időpontban való értékelésének eredményeként jöttek létre⁴.

³ A felszínborítás változásának országos áttekintése a 19. század elejétől 2006-ig terjedő időszakra a katonai térképek és a Corine 2006 felszínborítási adatok összehasonlításával és térképi elemzésével történt meg (Konkoly-Gyuró et al).

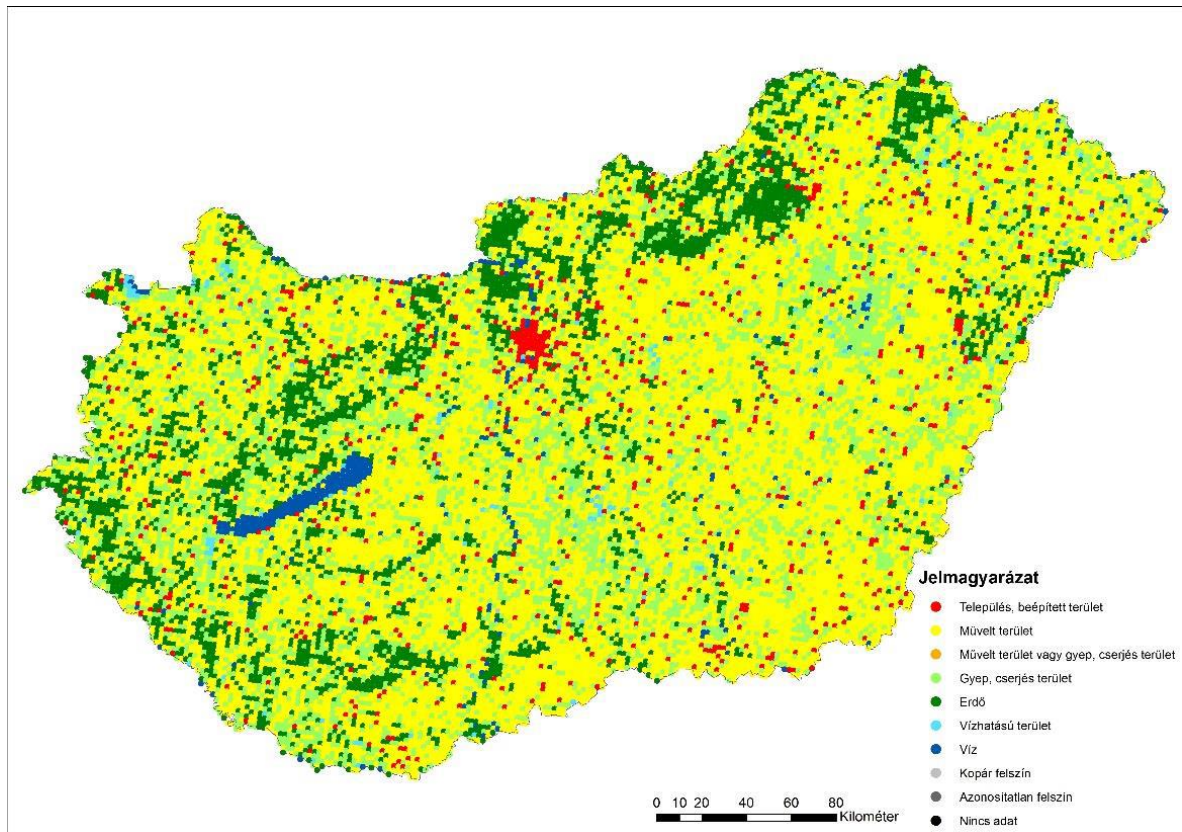
⁴ A múltbeli növényzet vizsgálatára fő forrásként olyan, a tájváltozás korszakait jól reprezentáló, nagy területet fedő térképi és távérzékelt források használatával történt, mint pl. az I., II. és az 1940-es évek Katonai Felmérése (HM HIM, Arcanum Kft), Ortofoto-2000 (FÖMI), Corona, Landsat TM és recens műholdfelvételek (USGS, Interspect Kft, ArcGIS.ESRI/Imagery) (részletesen: www.novenyzetiterkep.hu/node/896). A kutatást „A fenntartható természetvédelem megalapozása magyarországi Natura 2000 területeken” című Svájci-magyar Együttműködési Pályázat (SH/4/8) támogatta.

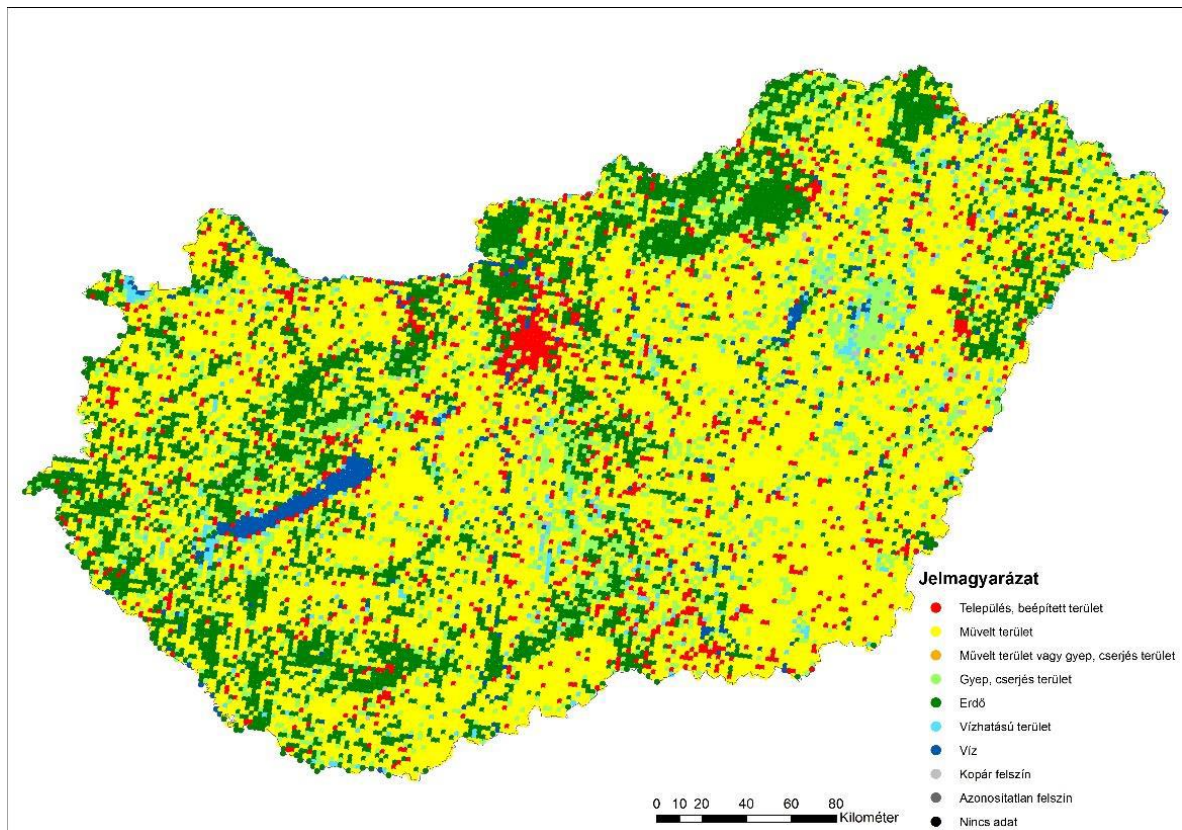
2. ábra: Magyarország felszínborítása a 19. század közepén készített katonai térkép alapján (2. katonai felmérés)

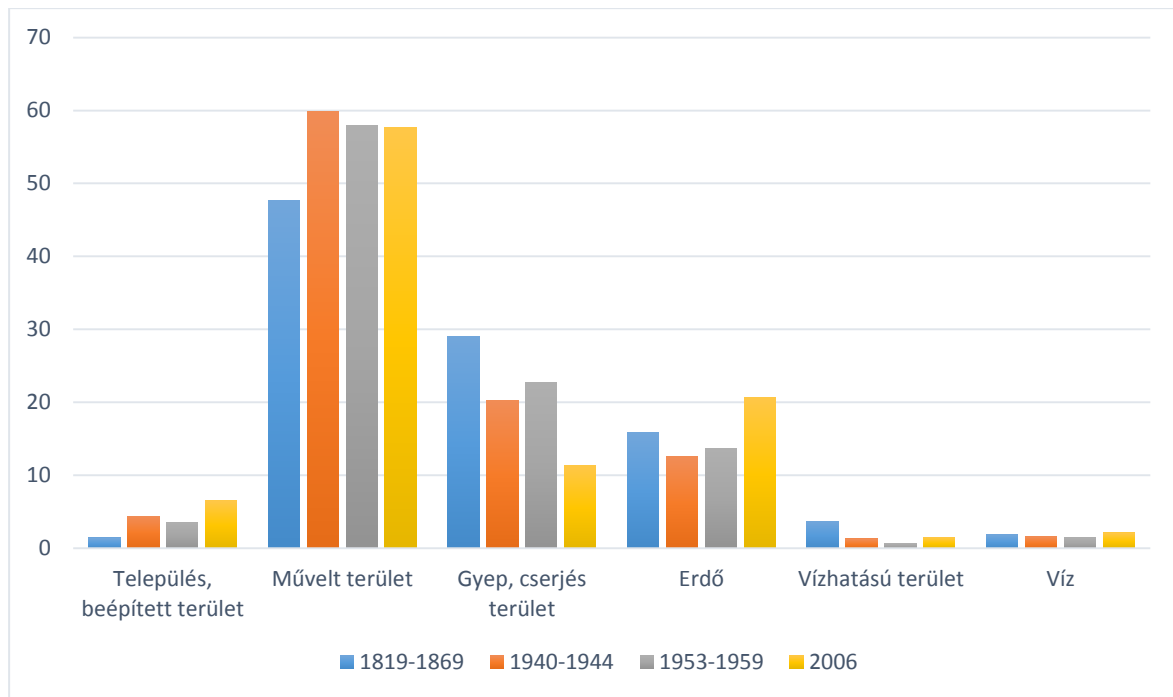
3. ábra: Magyarország felszínborítása az 1940-44 között készített katonai térkép alapján

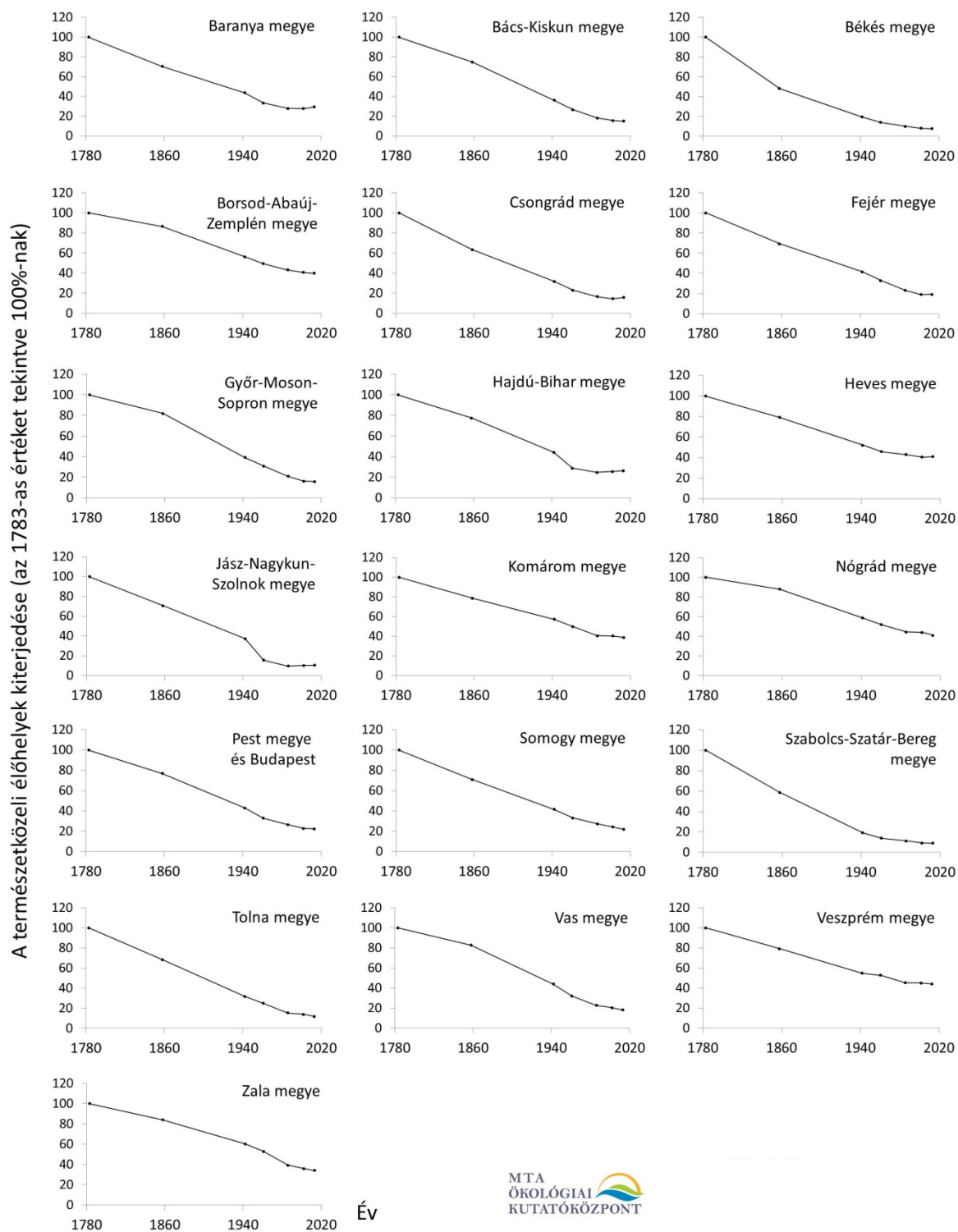
4. ábra: Magyarország felszínborítása az 1953-59 között készített katonai térkép alapján

5. ábra: Magyarország felszínborítása az 1998-99-es állapotot mutató CORINE 1:50 000-es felszínborítási adatbázis alapján

6. ábra: Országos áttekintés a felszín borítás változásáról a 19. század elejétől 2006-ig Forrás: Konkoly-Gyuró et al.

7. ábra: Magyarország természetközeli élőhelyeinek (természetközeli gyepek, erdők és vizes élőhelyek) csökkenése a 18. századtól napjainkig megyénkénti bontásban. 100%-nak a 18. század végén még meglévő természetes-természetközeli élőhelyek mennyiségét tekintettük.

4.2 A magyar tájpolitika alakulása

A tájvédelem alakulása

A táj védelme először az 1935. évi Erdőtörvényben, majd az 1976. évi II. törvényben az emberi környezet védelméről, valamint a természetvédelemről szóló 1982. évi IV. törvényerejű rendeletben fogalmazódott meg. Ezek a törvények a természetvédelem eszközével, a védetté nyilvánítással tették lehetővé egyes kiemelkedő jelentőségű, védelemre érdemesnek tartott nagyobb tájrészletek területi védelmét, ezáltal biztosították a tájszerkezet, a hagyományos tájhasználat megőrzését. Ennek érdekében jöttek létre a természetvédelmi területek, a tájvédelmi körzetek és a nemzeti parkok.

1992-ben az akkori Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumban javaslat született a kiemelt természetvédelmi oltalom alatt nem álló területek tájvédelmének szabályozására. Az első szakmai anyag általános tájvédelem címszó alatt a védett természeti területeken kívüli területek szabályozására fogalmazott meg javaslatokat és felvázolta az akkori természetvédelmi igazgatóságok mintájára felépítendő általános tájvédelmi közigazgatási rendszer létrehozását. A szakmai kezdeményezés korlátozottan kapott politikai támogatást, a közigazgatás karcsúsítási igénye miatt nem támogatták sem az önálló szervezeti rendszer létrehozását, sem az önálló törvényi szabályozást, hanem az akkor készülő (jelenleg hatályos) természet védelméről szóló törvénybe integráltan „táj-, természetvédelmi törvény” címen javasolták szabályozni. A „táj-, természetvédelmi” törvény tervezete a parlamenti szakaszban több helyen módosult, többek között kikerült a címéből a „tájvédelem” is, mindössze fejezet címben maradt bent. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény tette először lehetővé a kiemelt természeti oltalom alatt nem álló területeken a tájak védelmét.

Egy évvel korábban került elfogadásra a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény, amely bár nem nevesíti a tájat, mint komplex rendszert, de hatálya kiterjed minden tájra azáltal, hogy szabályozása az élő szervezetek (életközösségeik) és a környezet élettelen elemei, valamint azok természetes és az emberi tevékenység által alakított környezetére is vonatkozik. Deklarálja, hogy minden környezeti elemet önmagában, a többi környezeti elemmel alkotott egységben és az egymással való kölcsönhatás figyelembevételével kell védeni.

A táj tervezésének alakulása

Az első, a települési határokat átlépő és jellemzően egy funkcionálisan összetartozó térségre készült, a települési szerepköröket, és részben ebből kifolyólag a területfelhasználást meghatározó terv az 1958-as Balatoni Regionális Terv volt, amely világviszonylatban is az első térségi léptékű tervnek számított. A terv elsődleges célja az üdülés fejlesztéséhez való hozzájárulás volt. A regionális terv mellett kidolgozták az egyes települések általános rendezési terveit, építési szabályzatait, a rendezési vázlatok mellékleteként pedig az egyes településekre vonatkozóan a beruházási javaslatokat. Következő lépésnek a tájtervezés időbeli szakaszolását tekintve az 1971-ben a tájvédelmi körzetté nyilvánított (1952) Tihanyi-félszigetre a Városépítési Tudományos Intézetben (VÁTI) készült összevont és tájrendezési terv tekinthető. Az 1970-es évektől a hegy-és dombvidéki területekre a VIZITERV tervezésében „Vízgyűjtőrendezési tanulmánytervek” készültek, amelyek mezőgazdasági, erdőgazdasági, vízügyi, talajeróziós állapotfelméréseket és fejlesztési tervrészeket tartalmaztak, külön természetvédelmi fejezetekkel, illetve később környezetvédelmi és tájvédelmi tervrészekkel.

A területrendezési tervek tartalmi követelményeiről kiadott Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium (ÉVM) 9007/1983. számú közleménye már tartalmazott tájrendezési vonatkozásokat, mely a tájtervezési tevékenységet a rendezési tervek készítésének keretében szabályozta és a regionális, valamint az általános rendezési tervekhez kötötte a tájtervezést. Ennek keretében jelenik meg a regionális tájrendezési terv, valamint ennek egy speciális fajtája a nemzeti parkokra és tájvédelmi körzetekre készült „regionális és tájrendezési terv”, ahol a tájvédelem és a természetvédelem rendezőelvként jelent meg. A regionális és tájrendezési tervek⁵ a mai területrendezési tervek egyfajta előképének is tekinthetők, szabályozási tartalmukat tekintve sok hasonlóságot mutatnak. Az elkészült regionális tájrendezési terveknek joghatása nem volt – még abban az esetben sem, ha a megyei közgyűlés elfogadta – mivel nem létezett olyan törvényi szintű rendelkezés, amely tisztázta volna a tájrendezési tervek jogi státuszát, tervhierarchiában betöltött helyét, kötelező figyelembevételét. Ezt az állapotot szüntette meg a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló törvény elfogadása.

A 80-as évek elejétől a települési szintű zöldfelületi, tájrendezési és tájtervezési feladatok a településrendezési tervek szakági munkarészeként kerültek kidolgozásra. A részletes rendezési tervekben a zöldfelületi, az általános rendezési tervekben a tájrendezési feladatok megoldása kapott szakági hangsúlyt. Mindkét tervtípusnál kötelező, alátámasztó, de jóváhagyásra nem kerülő munkarészként szerepeltek a tájrendezési és a zöldfelületi szempontok. A kidolgozás tartalmi és formai követelményeit az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium (ÉVM) szakágakhoz igazodó tervezési segédletekkel támogatta.

A táj kezelésének kialakulása

Az országos jelentőségű védett természeti területekre vonatkozó természetvédelmi kezelési tervek készítésére, készítőjére és tartalmára vonatkozó szabályokat 2001 óta miniszteri rendelet, a kezelési terv dokumentáció elkészítését 2012 óta (a korábbi rendeleti szint után) miniszteri utasítás szabályozza.

A világörökségi területekre vonatkozó világörökségi kezelési tervek elkészítésének és jogszabályi kihirdetésének kötelezettségét a világörökségről szóló, 2012-ben hatályba lépett törvény állapítja meg.

4.3 A magyar táj állapotát meghatározó hajtóerők

A magyar táj állapotát jelenleg meghatározó folyamatokat a következő pontokban foglaljuk össze:

- **Népességszám alakulásának szélsőséges folyamatai az ország különböző területein**

⁵ A Káli-medence Tájvédelmi Körzet térségének regionális és tájrendezési terve – 1987, Bükk Nemzeti Park tájrendezési terve – 1993, Zempléni Tájvédelmi Körzet és térsége regionális és tájrendezési terve – 1996, Duna-Dráva Nemzeti Park és térsége regionális tájrendezési terve – 1996, Kiskunsági Nemzeti Park Térsége területrendezési terv – 1998, A Fertő-Hanság Nemzeti Park térsége területrendezési terve – 1998, A Duna-Ipoly Nemzeti Park térsége területrendezési terve – 1999, Hortobágyi Nemzeti Park és Térsége területrendezési terve – 2002

A lakosságszám növekedésének és fogyásának szélsőséges alakulása jelentős területi különbségeket mutat az ország különböző területein. A városodó térségekben a népesség koncentrálódásával párhuzamosan a lakó- és termelési funkció egyre inkább szétválík. Ennek következtében fokozódnak a közlekedési és szállítási igények, amely folyamatos infrastruktúra-fejlesztéseket indukál. A beépített területek növekedése, a vonalas infrastruktúra kiépítése feldarabolja (fragmentálja) a tájat, megváltoztatja a tájkaraktert és a tájképet, ökológiai gátat képez az élőhelyek között. Az új infrastrukturális fejlesztések és a megnövekedett mobilizáció ásványi nyersanyag és energiahordozó igényt generál. A társadalmi és gazdasági igények kielégítése érdekében a bányászat és vízgazdálkodás módszerei jelentősen átalakultak és folyamatosan változnak.

Ezzel ellentétes folyamat játszódik le az aprófalvas és a tanyás területeken, ahol a korábban lakott területek elnéptelenedése indult meg. A még ott maradó lakosság túlnyomó része jellemzően előregedett, így a környező földeket már saját ellátására sem tudja megművelni.

– A gazdasági igény és a természeti erőforrások megújuló képességének eltérése

A természeti adottságokra alapuló használatok – úgy mint a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, az ipari termelés, a turizmus, nyersanyag-kitermelés és energia-gazdálkodás – intenzitását a mindenkori gazdasági igény és nem a természeti erőforrások (adottságok, tájpotenciálok) megújuló képessége, teherbíró képessége határozza meg. A lakosság kényelme érdekében a táj terhelhetőségének figyelmen kívül hagyásával, nem elég takarékos módon használjuk természeti erőforrásainkat, sőt fokozott a természeti adottságokkal ellentétes tájhasználati érdekek megjelenése.

A technológiai fejlődésnek és területi beavatkozásoknak köszönhetően (pl. vízjárta területek lecsapolása) a területhasználat részben függetlenné vált a természeti adottságoktól, de ez egyre növekvő kockázatokat, emiatt társadalmi és gazdasági ráfordításokat indukál. Az okszerű földhasználat helyett megjelenik a környezeti adottságoknak nem megfelelő területhasználatok térnyerése és a kedvezőtlen területhasználati szerkezetek fennmaradása. Megfelelő ösztönzők hiányában csökken a területhasználók érdekeltsége az okszerű, területi adottságokhoz illeszkedő, tájpotenciálra alapozott tájhasznosítás kialakításában, szükség esetén a művelési ágváltásban.

– A tájidentitás csökkenése

Adott tájhoz való kötődés a generációkon átnyúló földtulajdon hiánya miatt nem maradhatott fenn Magyarországon. A tájidentitás rendszerváltás utáni átalakulása, elvesztése részben az előző bekezdésben ismertetett folyamat következménye. Az emberek jelentős része „városlakóvá” válik és így elveszíti kötődését a tájhoz. Az eltávolodás folyamatát felgyorsíthatja és tovább erősíti az internetes világ robbanásszerű bővülése, valamint a kialakult és a felnövekvő cyber generáció eltérő értékrendje. A globalizáció, a más országban termelt termékek értékesítése és fogyasztása a helyben termelt helyett, szintén a táji kötődések fellazulásához, az identitás elvesztéséhez vezethet. A korábbi generációk által jól ismert tájfajták ma már eltűnőben vannak a piacokról, de a helyi termelői piacok léte is veszélyben van. A mesterségesen támogatott gazdasági környezetben a hagyományos tájgazdálkodási tudás és ismeret elveszti a jelentőségét és fokozatosan kiveszik a gazdálkodók köréből.

– A védelmi célú intézkedések meghatározó szerepe

Az alkalmazkodó (adaptív) tájhasznosítás lezárulta óta az intenzív gazdasági termelés és a növekvő beépítési, területfoglalási igény miatt a jogi védettségeknek meghatározó szerepe van a kulturális és természeti értékek megőrzésében. A tájkarakter változását leggyakrabban okozó társadalmi tényező, a domináló tájhasználat ideális esetben összhangban van az adott terület

természeti adottságaival. Vannak azonban olyan tájhasználati egybeesések is, amikor az egy időben jelenlévő tájhasználatok vagy egymást, vagy a természeti adottságokat veszélyeztetik. Ilyen esetekben védelmi intézkedésre van szükség, ami jellemzően valamely védettségi kategória kijelölésével és a védelmet biztosító előírások alkalmazásával történik. Ilyen esetekben egy közösen meghatározott (konszenzuson alapuló) magasabb szintű cél érdekében össze kell hangolni, illetve szükség esetén korlátozni kell a tájhasználatokat, valamint az ahhoz kapcsolódó egyes tevékenységeket.

4.3.1 Az igények mennyiségi és minőségi változása: a települések terjeszkedése, a településszerkezet és a tájhasználat változása

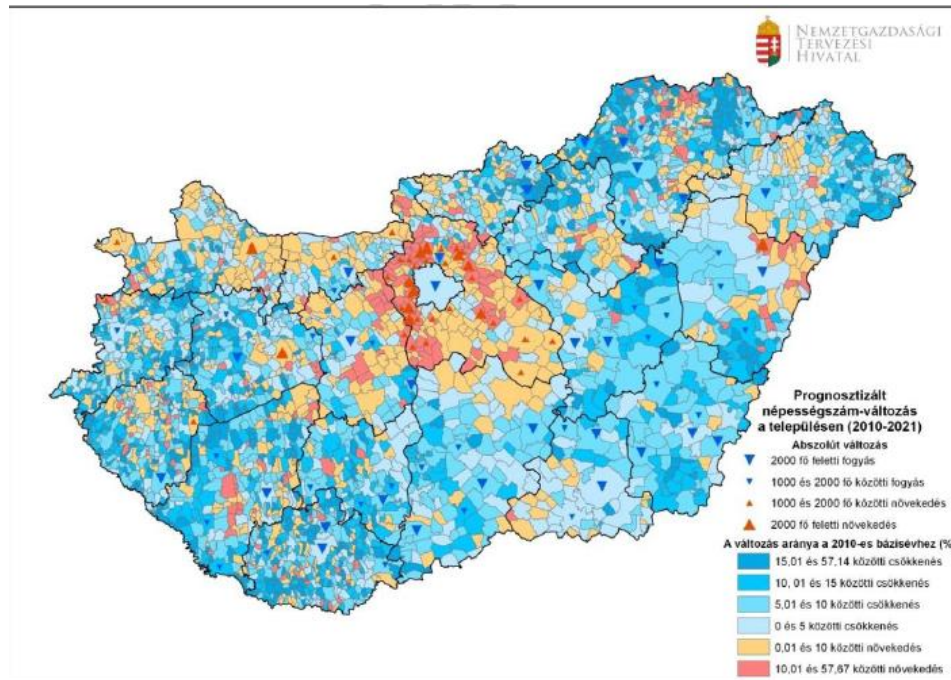
4.3.1.1 *Népesség szám alakulásának szélsőséges folyamatai az ország különböző területein*

A történelmi időkben a települések sokasodásának és az egyes települések területi terjeszkedésének meghatározó tényezője a népesség növekedése volt. A török hódoltságot követően, a városfalak és a kerítettség védelmi szerepének jelentőségét veszítve indult meg a települések első szétterjedési hulláma, majd a külterjes állattartással szemben a szántóföldi gazdálkodás térhódításának hatására elsősorban új településformákba sorolható, új beépített területek – uradalmi központok, majorságok, cselédtelepek, tanyák – sűrítették a településhálózatot. A bányászathoz, illetve iparhoz kapcsolódó tájalakítás nyomán bányavárosok, iparvárosok alakultak ki, fejlődtek, virágoztak vagy éppen hanyatlottak.

Magyarország népessége 1980 táján érte el maximumát, és azóta a népességszám csökkenése jellemző, mely elsősorban a születések európai átlaghoz képest (is) kiemelkedően alacsony számára és a magas halandóságra vezethető vissza. 2016. január 1-jén Magyarországon 9,830 millióan éltek – egy nagyvárosnyival – kevesebben, mint 2006-ban (KSH), ezzel ellentétes irányú változást – jelentős növekedést mutat a művelésből kivett, döntően beépített területek részaránya (ami közel a duplájára növekedett). A lakosság száma az elmúlt 10 évben az ország csaknem valamennyi területén csökkent, azonban kivételt képeznek ez alól Budapest, valamint Pest és Győr-Moson-Sopron megye agglomerálódó térségei.

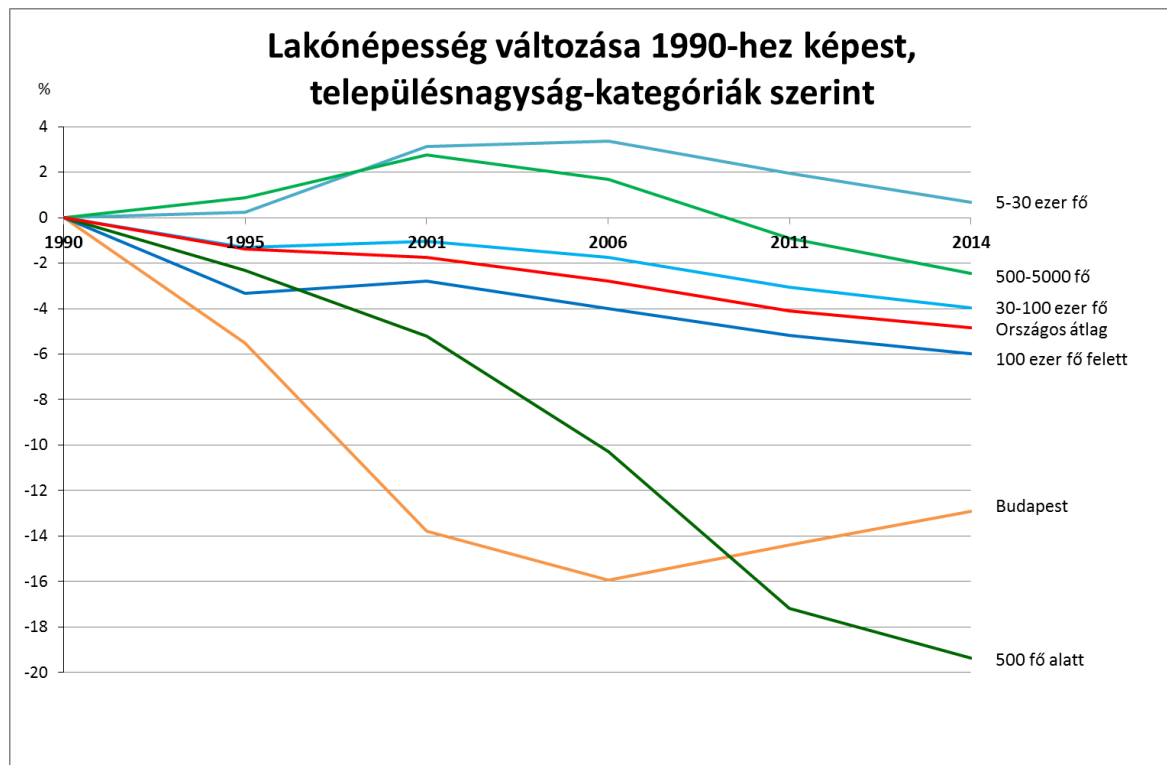
A népesség területi átrendeződésének másik irányú következménye a vidéki térségek elnéptelenedése. A megyék között Békés megye népessége csökkent a legnagyobb mértékben (10,1%-kal), de Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Tolna, Jász-Nagykun-Szolnok és Baranya megyék népességszám csökkenése is 7,5% fölötti (KSH). A megváltozott életviteli szokások és a jobb megélhetési lehetőségek okozta belföldi migráció nyomon követése is azt bizonyítja, hogy a lakosság a fejlettebb térségekbe áramlik és ott nagyvárosokban, illetve az agglomerálódó térségekben települ le. A főváros és agglomerációja a teljes ország számára bevándorlási célpont, nemcsak a periférikus térségekből érkeznek, de a nagyobb, gazdaságilag erősebb városokból is (OFTK).

1990-től a belföldi migráció meghatározóan Budapestből kiköltözés irányú volt, ami 2007-től megfordult. A vándorlási egyenleg Pest megyében pozitív, Fejér és Győr-Moson-Sopron-megye területén jellemzően pozitív, ugyanakkor az Északi-középhegység és a Dél-Alföld népességmegtartó képessége alacsony. A belföldi migráció elsősorban a pályakezdeket, fiatalokat érinti, ezért a népesség előregedése fokozottan jelentkezik az elvándorlással sújtott területeken.

Demográfiai prognózis (2010-2021)
(Forrás: Prodemo Bt.)

8. ábra: Az OFTK Demográfia prognózisa nagy térbeli különbségeket mutat

9. ábra: A lakónépesség változása 1990-hez képest az eltérő lélekszámú településtípusok esetében Forrás: NGM

Városi életforma preferálása	Előregedő, elnéptelenedő település(rész)ek	Szlömösödés	Növekvő szállítási igény, növekvő közlekedési igény	Növekvő infrastruktúra igény, infrastruktúra hálózat sűrűsödése	Talajélet degradációja, a termőföld megsemmisülése
Új igények turizmusra, üdülésre	Üdülési célú külterületi épületek megjelenése	Külterületi üdülési használat			Biológiailag aktív felületek csökkenése, fragmentáció
Szülőktől való elszakadás igénye	Agglomerálódás, városi lakosság koncentrációja	Városon belüli használatok intenzívebbé válása		Növekvő területfoglalás	Biodiverzitás csökkenése
Nagyobb lakótér iránti igény	Várostermi - elsősorban mezőgazdasági területek beépítése	Lakó- és ellátóhely közötti távolság növekedése		Termelés és használat intenzívebbé válása	Vízháztartás torzulása, vízminőség romlása
Szolgáltatások iránti igény (pl.: óvoda, iskola)		Lakó- és munkahely közötti távolság növekedése			Hőszigetek kialakulása, városklíma
Új építés prioritizálása		Települések specializálódása			Romló levegőminőség
Személygépkocsi használat igénye és lehetősége		Élőmunkát igénylő tájhasználat visszaszorulása		Növekvő energia-felhasználás	Növekvő fényterhelés
Területek ingatlan célú hasznosítása		Települések szétterülése			Tájkarakter megváltozása

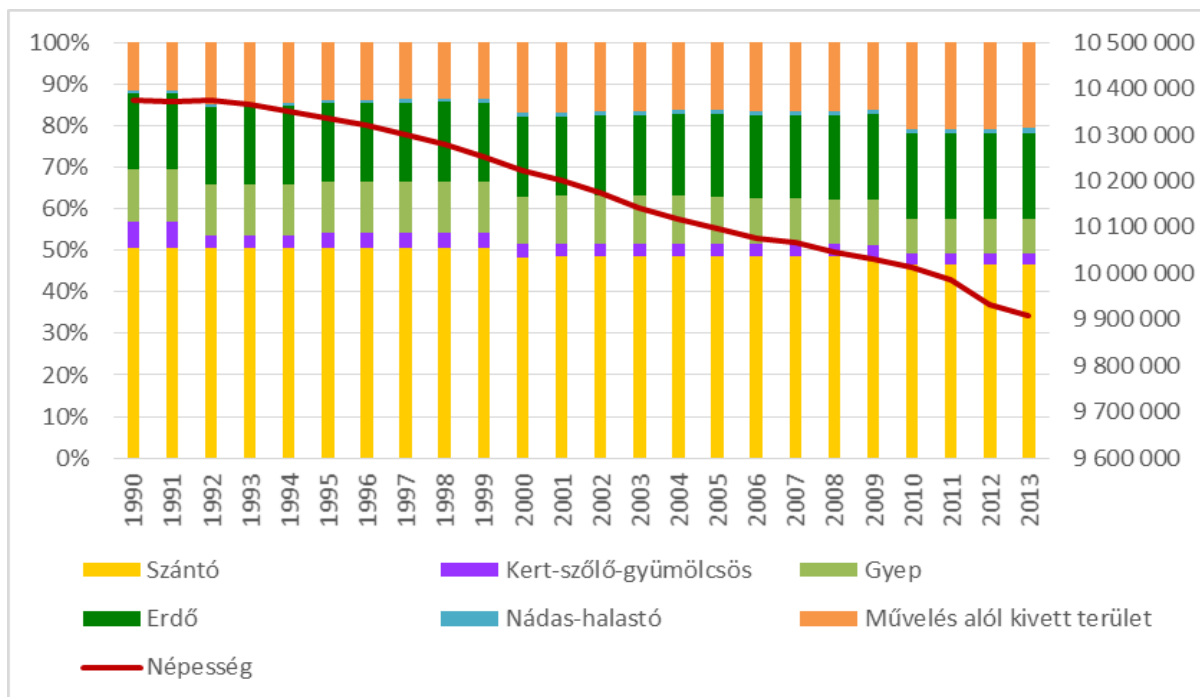
10. ábra: A megváltozott életviteli szokások és a tájhasználat egyszerűsített ok-okozati összefüggései

A városokba tömörülés legfőbb motorja a **lakosság megváltozott életviteli igénye**: mint a generációk külön élése, a nagyobb alapterületű lakások építése, a megváltozott életvitelt jelentő munkahely (10. ábra). A települések szétterülése, területpazarló terjeszkedése részben a megnövekedett ellátási igényekkel (szolgáltatások számának, szintjének növekedése) és az új építésű ingatlanok iránti fokozott kereslettel (pl. kedvezőbb támogatások), másrészt a **földterületek ingatlan jellegű hasznosításának gazdasági előnyeivel, a barnamezős területek fejlesztéseinek, rehabilitációjának mellőzöttségével** is magyarázható.

A lakó és ellátó területek elválása is a beépített és burkolt felületek nagyságának növekedéséhez vezet. Ezért a **nem művelt területek növekedése a csökkenő népesség ellenére 1980 után is folytatódott**.

4.3.1.2 A növekvő települések és hatásaik a tájra

A 20. század első harmadában a nem művelt területek, közte a települési tér, még alig haladta meg az ország területének 6%-át. 1990-től napjainkig 11%-ról 22%-ra növekedett, a mezőgazdasági földterületek és a zöldfelületek (gyep, kert-szőlő-gyümölcs, szántó) rovására.

11. ábra: A művelési ágak és a népesség alakulása 1990 és 2013 között a KSH adatai alapján Forrás: Illyés et al. 2014

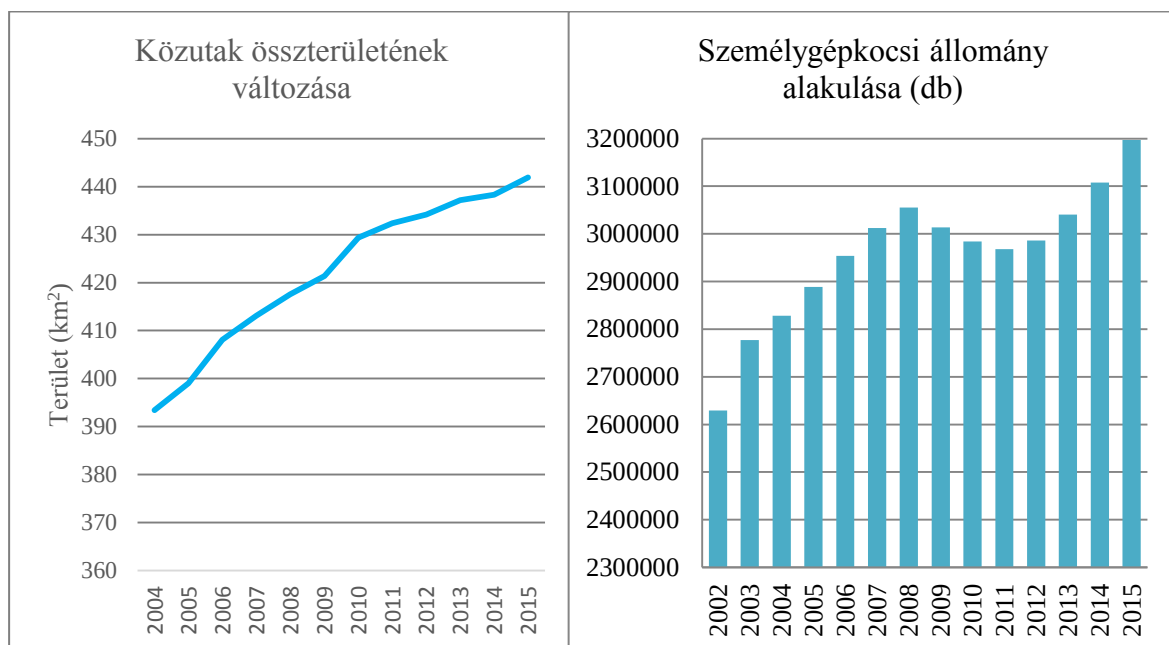
Kiemelten vizsgálva az 1990-2013 közötti adatokat, szembetűnő, hogy a népesség folyamatos csökkenése ellenére a művelésből kivont területek aránya jelentős mértékben növekszik.

Összevetve a kivett területek 22%-os arányát az erdősültség részarányával, valamint a Natura 2000 területek nagyságával megállapítható, hogy kiterjedésük nagyságrendileg azonos. Ez azt jelenti, hogy napjainkra alakult ki az az állapot, hogy a térszerkezet legmeghatározóbb elemeiként nagyjából azonos mértékben van jelen az ökológiailag értékes elemekből álló hálózat és az ökológiai szempontból jellemzően kevésbé értékes, vagy ember által jelentősen átalakított térhálózat.

A lakóterület, a hozzá kapcsolódó szolgáltatási és infrastruktúra igény kielégítése, valamint az új munkahely teremtési törekvések mind a települések területének növekedéséhez és ezzel a hagyományos **településszegélyek átalakulásához**, áthelyeződéséhez vezetnek. A külterület és a belterület, illetve a beépített és a beépítésre nem szánt területek találkozási zónája a növekvő lakosszámú településeken folytonos változásban van. Zavaró létesítmények, üzemi, ipari területek települnek ide, ugyanakkor kisebb foltokban megmaradnak a még részben természetközeli területek, a hajdani patakmedrek, meanderek, a volt „kertségek”, melyek az állatvilág utolsó menedékeinek számítanak az intenzív művelésű mezőgazdasági területek és a város között. A növekvő mobilitás miatt az átmenő forgalom jelentős zaj- és rezgésterhelésére válaszul megépülő elkerülő utak ezeket a településperemi élőhelyeket szüntetik meg, meghúzva ezzel hosszútávra egyben a beépítés növekedésének újabb határát, áthelyezve ezzel a település szegélyét. A település szegélyek átalakulása a korábbi tájhasználat rovására történik.

Az épületek, építmények, burkolt felületek területfoglalása miatt nagyon jelentős a termőföld megsemmisülése, illetve **szélsőségesen megváltoznak a vízháztartási viszonyok**. A beépített, burkolt felületeken a beszivárgás lokálisan megszűnik, a lefolyási tényező kedvezőtlenebbé válik és ennek együttes hatása miatt az összegyülekezési idő rövidülése – ugyanakkora csapadék mellett is – az árvizek hozamának növekedését okozza. A folyók felé terjeszkedő települések, nem ritkán az árvízvédelmi töltéseken belüli házsorok, rontják az árvíz levezetését, továbbá ezeknek a településrészeknek a megvédése árvíz idején rendkívüli erőfeszítést, esetenként a mentett értéket messze meghaladó ráfordítást igényel.

A termőföld mezőgazdasági művelésből való kivonásának üteme a vizsgált időszakban, különösen 2010-től jelentősen csökkent, ugyanakkor további csökkentés szükséges, annak érdekében, hogy a területigény igazodjon a fejlesztések megvalósításához feltétlenül szükséges mértékhez. Hiányoznak a takarékos területhasználatot ösztönző szabályozók. A területrendezési tervek csak a Budapesti Agglomeráció területén korlátozzák az új települési térségek (közvetve új beépítésre szánt területek) kijelölésének lehetőségét, az ország más térségeiben csak a védelmi övezetekben tiltják, vagy kötik feltételhez települési térség területét, mennyiségi korlátot nem tartalmaznak. Az évente véglegesen igénybevett termőföld területnagysága ingadozik, évente 4 000-7 000 hektár nagyságú termőföld kerül véglegesen mezőgazdasági művelés alól kivonásra beruházások megvalósítása miatt, miközben jelentős a fejlesztésre alkalmas, használaton kívüli vagy alul-használt területek száma (NVS). 2009. évet követően inkább az ipari-, a kereskedelmi és szolgáltatási célú, valamint a bányászati célú beruházások tehetők leginkább felelőssé a termőföld igénybevételének. 2009. évet megelőzően – ezeken túlmenően – a településekkel kapcsolatban művelés alól kivett területek létesítése is meghatározó ok volt. A zártkerti ingatlanok művelési ágának művelés alól kivett területként történő átvezetése, valamint a beruházási célterületek mennyiségének emelkedése miatt a termőföldterületek további csökkenése prognosztizálható. Az sem elhanyagolható, hogy a szántóföld forgalmi értéke beépítésre szánt területté minősítése során jelentősen emelkedhet.

12. ábra: A megnövekedett mobilizációs igényt igazolja a személygépkocsi állomány számának emelkedése és a közutak összterületének növekedése is. Forrás: KSH

A lakóhely és munkahely közötti távolság a személygépkocsik általános elterjedésével és a közösségi közlekedés fejlesztésével egyre nagyobb távolságokból válik akár napi szinten is leküzdhetővé. A városok szétterülésének egyenes következménye a megnövekedett mobilizáció, amely egymást erősítő folyamata további közlekedési infrastruktúra-fejlesztéseket generál (12. ábra).

Az új infrastrukturális fejlesztések fragmentáló hatása további károkat okozhat. A zöldfelületek elaprózódnak, a köztük lévő funkcionális kapcsolat megszűnik, az ebből adódó káros hatások erősödnek, valamint a tájszerkezet főként a települések szegélyén jelentős mértékben átalakul.

Mint ahogy azt már korábban megfogalmaztuk a területhasználat változási tendenciája különbözik az ország egyes területein. Az agglomerációs térségekben, ahol a földterület ingatlanértéke nagy, hatványozott mértékben jellemző a települési tér növekedése, míg az elnéptelenedő térségekben (aprófalvas és tanyás térségekben) a művelés felhagyása következtében spontán folyamatok indulnak. A fiatal generációk elköltözése miatt nincs utánpótlás, a tájat egykor gondozó lakosság kiöregedése, kihalása, az általuk fenntartott értékek (pl. tanyavilág, szőlőhegyek, gyümölcsösök) pusztulása és a tudás erodálódása indult el. A folyamat részeként a tájgazdálkodási hagyományok, a hagyományos tájhasználat (pl. legeltetés, szőlőművelés, tanyás gazdálkodás) erősen visszaszorul, a szőlőhegyi táj, mint jellegzetes magyar – Kárpát-medencei – érték területe csökkenőben van.

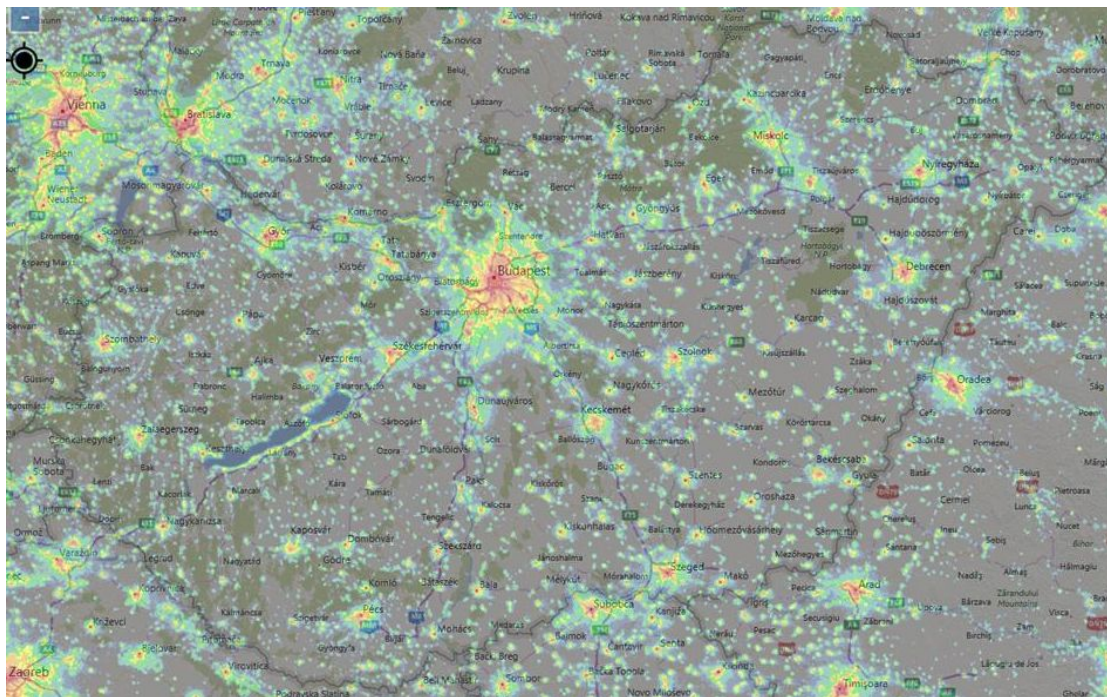
A városon belüli használatok intenzitása jelentős különbséget mutat. Beépítések és a kapcsolódó burkolt felületek területi arányának a megnövekedése, az emelkedő szintszámú épületállomány, a csapadékvíz azonnali elvezetése jelentős mértékben megváltoztatja a városok klimatikus viszonyait. Az így kialakuló „**városklíma**” elsősorban a burkolt felületek magas aránya miatt fellépő vízháztartási hiány, a burkolt felületek a természetes felszínhez képest nagyobb hővezető képessége és hőkapacitása miatt megváltozott kisugárzási viszonyok, valamint az épületek miatt módosult légáramlás következménye. Ehhez járul hozzá az intenzív emberi tevékenységből (közlekedés, fűtés, ipar) származó kibocsátás (hő, vízgőz, szennyező anyagok, stb.). A városklíma negatív hatása (a hőmérséklet emelkedése, az átszellőzés hiánya, a csapadékvíz-elvezetés méretezésének nehézségei) a sűrűn beépített nagyvárosokban, főleg a szinte teljesen leburkolt, zöldfelületekben szegény városközponti területeken, főútvonalak mentén érezhető leginkább.

A városi hősziget intenzitása – a városon belüli, illetve a város külterületén mért hőmérsékletek különbsége egy 150 ezer lakosú város esetében elérheti az 5-8 °C-ot, milliós nagyvárosokban akár a 10-12 °C-ot is. Budapesten egy meleg nyári napon a döntően beépített városrészek jelentős részén az érzékelt felszínhőmérséklet legalább 10 °C-kal meghaladja a városkörnyéki átlagos felszínhőmérsékletet. A nagykiterjedésű, lapos tetős épületek (csarnokok, pályaudvarok, bevásárlóközpontok) és a körülöttük lévő szilárdburkolatok felszíne pedig mintegy 15-18 °C-kal melegebb a városkörnyéki átlagos felszínhőmérsékletnél (Ongjerth et al. 2011).

A belterülettől eltávolodva, a külterületen részben az üdülés, részben a terményfeldolgozás igényeihez igazodva jelennek meg beépítések. Ez utóbbi hagyományos formája hazánkban a tanyás beépítés, melyeknek életre keltése egyik nagy kihívása a településrendezésnek és a támogatási rendszereknek. Az országosan megőrzendő tanyás térségeken kívül a településmagtól távolabbi, úgynevezett **szórt beépítés** számos konfliktust vetít előre, ami részben a területfoglalás/beépítés létéből, részben a megközelítésből, infrastruktúra hálózat

kiépítéséből és üzemeltetési nehézségeiből ered, és megnehezíti a fenntarthatósági szempontból kívánatos **kompakt** település kialakítását.. A németországi és svájci példák azt bizonyítják, hogy tájvédelmi szempontként a megelőzésre, a beépítetlen területek megőrzésére kell a hangsúlyt helyezni.

Az urbanizáció növekedésével jelentős mértékben megnőtt az **éjszakai fényterhelés** mértéke, így egyre kevesebb helyen találunk zavaró fényektől mentes csillagos égboltot. Budapest fénymérete (13. ábra) ma már nagyobb, mint Bécs városáé, ami azt bizonyítja, hogy fényterhelés tekintetében elértük a nyugat-európai szintet. A világítási igények növekedése és a világítási szokások változása miatt a fényterhelés egyre nagyobb területen növekvő intenzitással van jelen. A fényterhelés nagy távolságra eljut, akár 100 km-es, vagy nagyobb távolságokból is érzékelhető hatása lehet. A fényterhelés a csillagos égbolt láthatóságának korlátozásán túl károsítja az élővilágot: tájékozódási és életritmusbeli zavarokat kelt, emellett az élettevékenység számos területén (pl. táplálkozás, szaporodás) indít el helyrehozhatatlan változásokat. A fényterhelés az emberi életminőséget, egészséget is kedvezőtlenül befolyásolja (Kolláth 2009; Gyarmathy 2015.).

13. ábra: Magyarország indikatív fényterhelése (Műholdfotó, 2015.)

Az új infrastrukturális fejlesztésekhez és a **megnövekedett mobilizáció** igényének kiszolgálásához az ásványi nyersanyagokat és energiahordozókat a hazai bányászati kitermelés vagy importból történő ellátás fedezheti. A bányászati tevékenységek jelentős hatással lehetnek a tájra. Ez a hatás a bányászott nyersanyag típusától, az alkalmazott bányászati módszertől, valamint a bányászat szakaszaitól függően igen komplex és változatos. A bányászat aktív szakaszában a termeléssel járó munkálatok, a megnövekedett forgalom, a felszíni létesítmények kialakítása időszakosan negatív hatással lehetnek a tájra.

A hatások minimalizálása és a felelős használat alapján fontos, hogy csak azt termeljük ki, amire igény van, illetve lehetséges eszköz az igényszint csökkentése is. A fenntartható szabályozáshoz nagyon fontos a **tényleges igények ismerete**.

A kitermelés végeztével a terület a megváltozott felszínformák és a kialakult új vízháztartás figyelembevételével rekultivációra kerül. A helyreállítás többnyire nem teszi lehetővé a

bányászat előtti tájkarakter maradéktalan visszaállítását. A jól tervezett helyreállítás azonban nem csak a korábbi negatív hatások ellensúlyozására törekszik, hanem környezetébe harmonikusan illő (új) tájfunkciót hoz létre.

A külfejtéses bányászat során sok esetben olyan megismételhetetlen **földtani, felszínalaktani és talajtani értékek kerülnek felszínre** és válnak ismertté, amelyek nem csak tudományos, de turisztikai, természetvédelmi, kulturális és rekreációs értékekkel is rendelkeznek.

Az 1990-es évektől igen jelentős az **ipari szerkezetváltás**, ami a felhagyott iparterületeken csak a környezeti károsítás csökkenését hozta, de a felhagyott barnamezős területeken, rozsdáövezetekben a korábbi tájhasználat maradványaként ott maradtak az ipari telepek, üzemcsarnokok, gyárkémenyek, hűtőtornyok, a kiszolgáló folyamat építményei (logisztikai parkok, teherpályaudvarok, ipari vágányok, csővezetékek, szállítószalagok, elosztótelepek és a kapcsolódó lerakó telepek). Az ipari tevékenység során megváltoztatott terepviszonyok (meddőhányók, töltések, tárok, aknák, berogyások) tájrehabilitációja szintén sok helyen elmaradt.

Ugyanakkor fokozatosan újabb és újabb ipari infrastruktúra iránti igények jelentek meg, többek között a megújuló energiák hasznosításának létesítményeire (pl. fotovoltaiikus rendszerek, szélerőműparkok és kapcsolódó infrastruktúra). Elhelyezésük, létesítésük számos feltétel (műszaki, gazdasági, ökológiai, termőföldvédelmi, esztétikai igények) egyidejű teljesülését követeli meg, tájvédelmi szempontból különösen a jelentős terület-igénybevétellel, területfoglalással járó létesítmények (pl. új ipari parkok) helyszínének kiválasztása, illetve tájbaillesztése követeli meg a gondos tervezői előkészítést.

4.3.2 Környezeti tudatosság, a tájidentitás változása

A táj állapotának, szolgáltatásainak értékelése a magyar társadalom értékrendjében nem megfelelő súlyú. Az anyagi értékek megszerzése – részben a növekvő fogyasztásra ösztönző reklámok, a média által közvetített viselkedési minták hatására – egyre nagyobb hangsúlyt kap, a korábbi időszakokban az életvezetésére jellemző magatartásformák, mint a takarékoság és mértékletesség visszaszorul. A környezeti tudat formálása érdekében tett erőfeszítések (pl. környezeti nevelés) nem átütő erejűek. A környezeti ügyek fontosságának megítélésében a magyarok véleménye megegyezik az európai átlaggal, amelyben az első helyen a klímaváltozás áll, ám pl. a biodiverzitás csökkenése és a nem fenntartható fogyasztási szokások kevésbé tűnnek fontosnak. A környezet megóvása érdekében a magyar lakosság az európai átlagnál kevesebb konkrét lépést (elkülönített hulladékgyűjtés és -kezelés, az energiahasználat mérséklése, a vízhasználat csökkentése, a fogyasztási szokások megváltoztatása) tesz. A lakosság jelentős része csak azokat az aktuális környezeti problémákat érzékeli, amelyeket a média reflektorfénybe állít, és kevésbé érzékeny saját lakóhelyének környezeti problémái iránt (NKP).

A nemzeti és közösségi **identitás** annak ellenére **gyengül**, hogy rendkívül gazdag természeti és kulturális örökségünk, beleértve többek között a magyar nyelvet, néprajzi hagyományainkat, a magyarság szellemi örökségét, régészeti és épített örökségünket is. A társadalomban, a jelentős értékrendi különbségekből fakadóan morális válság figyelhető meg. A hagyományok erősek, de a negatív berögződések is azok. **A nemzeti identitás feléledését, megerősödését kívánja segíteni a hungarikum és a többszintű nemzeti értéktár rendszer kiépítése.** A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény hatálybalépése óta eltelt időszakban 19 megyei értéktár és több mint 900 települési értéktár jött létre, amelyek összesen több mint 1369 megyei értéket és 5863 települési értéket tartanak nyilván.

Az ország **lakosságának egyre nagyobb százaléka** lakik városban (2015. január 1-i lakónépesség és közigazgatási állapot szerint: a lakosság 29,5%-a községben; 70,5%-a városi jogállású településen lakik), az emberek nagy hányada napjainak nagy részét négy fal között tölti, így **nem tapasztalja meg életvitelének tájformáló hatásait**, nem viseli közvetlenül annak következményeit. A globalizáció csökkenti a valahová tartozás érzését is, előtérbe kerül a mindenkitől való függetlenség. A változás, csere mindennapjaik szerves része, így nehezebben alakul ki kötődés az otthon érzetét jelentő természeti-, és táji értékek felé. Hiányzik egy olyan társadalmi felmérés, kérdőívezés, amely részletesen feltárja a társadalom tagjainak tájhoz fűződő viszonyát.

4.3.2.1 ***Digitális társadalom és a cyber generáció környezetszemlélete, kötődése a tájhoz***

A lakosság internethez való hozzáférése folyamatosan bővül, 2012-ben már a lakosság 70,6%-a használta az internetet, az internet hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya pedig 68,6% volt. Az internet elérés széles körben elterjedt a nagyvárosokban és a fejlettebb térségekben, míg a vidékies és az elmaradott kistérségekben az átlagosnál alacsonyabb az internetet használók aránya (OFTK).

A világ működésébe hamarosan belép a legújabb, „Z” generáció, amely az eddigiektől eltérő értékrenddel rendelkezik. Hozzá vannak szokva és igénylik is a gyors információáramlást. Monitorokon keresztül élik meg a világot, sokszor a távoli földrészek tájait jobban ismerik, mint lakóköznyezetüket. A megfelelő felületek, forma és hangnem helyes megválasztásával a Z generáció tagjai könnyen elérhetőek. Ez azonban pozitív és negatív irányban egyaránt felhasználható befolyásolásukra.

Míg a fiatalok túlzóan kötődnek, szinte függnek az internet világtól, addig komoly probléma hazánkban, hogy a 15 év feletti lakosság körében 44,5%-os a digitális írástudatlanság aránya. Különösen magas ez az érték az infokommunikációs társadalom küszöbén, amikor egyes tartalmak, szolgáltatások csak interneten keresztül érhetők el. A legnagyobb lemaradás az idősek, a munkanélküliek, a hátrányos helyzetűek, a kistélepléseken élők és az alacsony iskolai végzettségűek körében mutatkozik (OFTK).

4.3.2.2 ***Az egyén és közösség felelősségvállalása a tájért***

A tájtól elszakadó ember felelősségérzete gyengül, saját személyes felelősségét, annak közvetett volta miatt gyakran nem, vagy csak későn ismeri fel. Nem érzi a saját és a közösség felelősségét az **eltűnő táji örökségi értékekért** és a következményekkel egészen addig nem foglalkozik, míg a saját szubjektív értékrendjében magasabb helyet elfoglaló szempontjai, érdekei nem csorbulnak. A lakosság nagy része nem érzi magát motiváltnak, hogy részt vegyen a döntési folyamatokban, kevésbé kezdeményező. Kialakulatlan a közösségek tájjal kapcsolatos eszközrendszere, az állampolgárok és kisközösségek részvételi hajlandósága gyenge, kevés a tájért tenni akaró, táji örökség megőrzését célul kitűző aktív civil szervezet (OFTK).

A környezeti tudat formálásában meghatározó szerepet kaphatnak a civil szervezetek. Egy társadalom civil aktivitását a szervezetek száma mellett a tagsági adatok mutatják meg. Az elmúlt húsz év alatt a felnőtt népesség civil aktivitása folyamatosan gyengült, ma a civil szervezetek tagjainak csupán egynegyede aktív tag, ami az Európai Unión belül az egyik legalacsonyabb arány. A civil szervezetek tagsága területileg rendkívül egyenlőtlen eloszlást

mutat. Az összes civil szervezeti tag fele a Közép-magyarországi régióban (döntően Budapesten) élt. A tájtól való elidegenedést is jól tükrözi, hogy az állampolgárok és kisközösségek részvételi hajlandósága gyenge a tájat érintő döntésekben (OFTK).

A táji értékek veszélyeztetettségének felismerése, a helyi és az egyéni felelősségvállalás és kezdeményezés találkozása esetén a közösségek alkalmasak és képesek a környezetükben élő tájhasználók értékrendjét alakítani és tevékenységüket befolyásolni. Erősségnek tekintjük az önszerveződő, önkéntességi alapon létrejött, közvetve vagy közvetlenül a táj védelme, a hagyományos tájhasználatok megőrzése érdekében tevékenykedő szervezetek jelenlétét, mint például a **natúrparkok** nemzetközi és hazai hálózatát, a 2015-től az UNESCO égisze alá tartozó **geopark hálózatot**, valamint a csillagoségbolt-parkokat.

4.3.2.3 *A szemléletformálás szerepe a tájalakulásban*

A táj egyrészt információ-hordozó entitás, amely kulturális örökségi, művészeti, tudományos, oktatási, nevelési, ismeretterjesztési potenciált rejt. A táj szellemi forrásainak szűkebb szakmai vagy tágabb közismereti feltárulását segítik pl. a régészeti lelőhelyek, világörökségi területek, tanösvények, tematikus utak, natúrparkok, geoparkok, alapszelvény feltárások, botanikus kertek, szakrális építmények, látogatóközpontok.

A táj alakítását hosszú távon befolyásolja, hogy a köznevelés, felsőoktatás, továbbképzés és a környezeti nevelés milyen keretek között milyen tudást és szemléletet ad át. Az átadott tudás az arra fogékony csoportokban képes szemléletet erősíteni, alakítani, azonban a tájhoz kötődésre kevés hatást gyakorol.

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény és végrehajtási rendeletei szabályozzák a felsőoktatásban szerorzhető alapképzési és mesterképzési szakokat, a felsőoktatási szakképzéseket, a tanárképzést, a doktori iskolák működését, a felsőoktatási szakok akkreditációját, képzési és kimeneti követelményeit. A felsőoktatásban számos képzési területen jellemző a korszerű tájszemlélet és már rendelkezésre áll az a táj iránt elhivatott elméleti kutató és tervező szakmai csoport, amely ágazati és analitikus gondolkodás helyett komplexitásban tudja értelmezni a tájat. A magyar felsőoktatás jelentős része szerepeltet a tananyagában olyan ismereteket, amelynek elsajátítása elengedhetetlen az alacsonyabb környezetterhelési szint, a természeti, illetve a kulturális örökség megőrzéséhez. A „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” c. felsőoktatási stratégia hangsúlyozza a felsőoktatási intézmények aktivitásának növelését a társadalmi kihívások kezelésében. A felsőoktatási intézmények kutatóintézeteiben folyó komplex kutatótevékenység az egyik alapja a fenntartható fejlődés biztosításának.

A magyarországi tájak kezelésének operatív feladatainak megalapozására új tájgondnoki képzés indul, amely az ország teljes területén, komplex gondolkodással kívánja a területeket, tájakat fenntartani, gondozni.

A táj kutatás hosszú távú perspektívájának biztosítása hozzájárulhatna a táj természeti és kulturális örökségének fenntartásához és az ágazatok közös erőfeszítésének sikeréhez, azonban a táj kutatás jelenlegi helyzete elégtelen. Finanszírozására komplex jellege miatt igen kevés állami és közösségi forrás áll rendelkezésre. Ezért kevés a táj karakterre, illetve a tájszerkezet belső működési jellemzőinek megismerésére irányuló kutatás, ennek következményeként elégtelen a tájban bekövetkező anyag- és energiaszintekre vonatkozó információ. Az ágazati kutatások – kevés kivételtől eltekintve – nem vizsgálják a kutatás

alkalmazásának tájra gyakorolt hatását, a tájhasználat változását, így annak társadalmi és gazdasági következményeivel sem számolnak.

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény a köznevelés tartalmi szabályozása részeként utal a környezettudatosságra való nevelésre. A Nemzeti alaptantervben az Ember és természet és a Földünk – környezetünk műveltségi területen is többször megjelenik a környezetünkkel kapcsolatos felelős magatartás⁶. A nevelési-oktatási intézmények pedagógiai programjának részét képező, környezeti neveléssel összefüggő feladatok rendeleti szinten⁷ szabályozottak.

Az oktatás és képzés szakterületén nem történt még meg olyan audit, amely az Európa Tanács tájért felelős bizottságának (CDCPP⁸) oktatásra és képzésre vonatkozó ajánlásainak hazai érvényesülését lenne hivatott feltárni.

A környezeti nevelés és szemléletformálás területén a köznevelési intézmények mellett a közgyűjteményeknek (könyvtárak, múzeumok), közművelődési intézményeknek, a civil szervezeteknek, az egyházaknak és a médiának egyaránt szerepe van. A nemzeti park igazgatóságok, erdőgazdaságok és a natúrparkok, az erdei óvoda, erdei iskola programok, a Zöld Óvoda, Ökoiskola programok, a zöldutak és egyéb zöld civil szervezetek szintén fontos szerepet töltenek be a környezeti nevelésben, oktatásban, szemléletformálásban. Az oktatásért felelős miniszter, a környezetvédelemért felelős miniszter közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával segíti a környezeti nevelés, oktatás feladatainak végrehajtását és az Erdei Iskola Program, Erdei Óvoda Program, Zöld Óvoda Program, Ökoiskola Program megvalósulását. Ezek az intézkedések szorosan hozzájárulnak a nevelési-oktatási intézményekben folyó pedagógiai szemléletformálási tevékenységekhez, ismeretek átadásához, attitűdváltozáshoz.

A nemzeti park igazgatóságok, civil szervezetek szerepvállalása a jellegzetes magyar tájgazdálkodási örökséggel kapcsolatos ismeretek dokumentálásában hozzájárulhat ahhoz, hogy az örökségi ismeretek integrálódjanak a képzésbe, fenntartva ezzel egyes ritka, eltűnőben lévő, közvetlenül a tájhasználattal kapcsolatos mesterségeket és a hozzájuk kapcsolódó tudást. A helyi közösségek táj iránti fogékonyságának, tájidentitásának, lakóhelyhez való kötődésének erősítését szolgálja a tájértékeknek – ezen belül az egyedi tájértékeknek a nemzeti park igazgatóságok adatgyűjtésén túlmenő – közösségi alapú felmérése és megőrzése.

A magyar táj védelme, kezelése és tervezése érdekében kiemelkedő tevékenységet folytató helyi önkormányzatok, önkormányzati társulások és társadalmi szervezetek részére létrehozott díj, a **Magyar Tájdíj**. A díjat az a szervezet nyerheti el, amely táji örökség megőrzése, fejlesztése, valamint az ehhez kapcsolódó oktatás, szemléletformálás szakterületen kiemelkedő programot valósított meg. A **Táji örökségünk megőrzéséért** címmel létrehozott vándorkiállítás a példaértékű tevékenységeket teszi széles körben elérhetővé, mint pl. a *Komplex táj- és természetgazdálkodási program megvalósítása a Zámolyi-medencében*; *A Bükkalja kiemelkedő természeti és kultúrtörténeti értékeinek védelme*; *a Tájvédelem és tájgazdálkodás a Gerecse Natúrparkban és az Által-ér völgyében*; *a Mesés Hetés Zöldút – Mintaprogram az egyedi tájértékek katasztrofizálására és tényleges védelmére, egy határon átívelő térségi zöldút létrehozásának keretében*. Ez utóbbi tevékenységnek a nemzetközi

⁶ A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI.4.) Korm. rendelet

⁷ A nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet

⁸ Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape

szintű „jó gyakorlatként” való elismerése, hogy a Hetési mintaprogram 2015-ben elnyerte az Európa Tanács Táj Díját.

4.3.3 A tulajdonviszonyok változásának hatása

A táj megóvásának eredményessége szempontjából meghatározó a területek tulajdonviszonyainak és használatának alakulása. 1945 utáni földtulajdonok „államosítása”, majd a rendszerváltás utáni privatizáció során megszerzett földek nem több generációs földtulajdonok, így nem jöhetett létre a tájhoz való tradicionális kötődés.

A mezőgazdasági művelés átalakulása több évtizedre visszatekintő folyamat. Általános a mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni gazdálkodók számának drasztikus csökkenése, az ilyen gazdaságok száma 2000-től napjainkig felére csökkent. A mezőgazdasági gazdálkodó szervezetek száma érdemben nem változott. A mezőgazdasági területet használó gazdaságok átlagos mérete 2013-ban a gazdasági szervezeteknél 308, az egyéni gazdaságok esetében 5,4 hektár. 2010 óta a gazdasági szervezetek átlagos mezőgazdasági területe 5 százalékkal csökkent, az egyéni gazdaságoké 12 százalékkal nőtt (4,6 hektárról 5,4 hektárra) (KSH). A folyamatok az egyéni gazdálkodók esetén a birtokkoncentrációra utalnak, míg a mezőgazdasági üzemek esetén a birtokméret csökkenése feltételezhető.

A **túlhasználat** mellett – részben az osztatlan közös területek magas aránya miatt – egyes területeken jelentős az **alulhasznosítás**, a felhagyott területek megjelenése, a spontán folyamatok megindulása, amely a szomszédos területek fenntarthatóságát is veszélyeztetheti, illetve növényvédelmi kockázatot (pl.: invazív fajok terjedése) is jelent. A földtulajdonviszonyok átalakulása miatt gyengül, vagy hiányzik a tájhoz való kötődés és folyamatosan gyengül az ember kapcsolata a tájjal, a természettel.

Az 1960-as években a termelőszövetkezeti rendszer kialakulását követően felparcellázásra kerültek a nagyüzemi használatra, táblásításra nem alkalmas területek, az úgynevezett zártkertek (összesen kb. 200.000 ha). Ezek a helyi lakosok által, hagyományos művelési módokkal művelt apróparcellás szőlő-, gyümölcsös és zöldséges kertek mozaikos tájszerkezetet adtak a település széleknek. Napjainkra ezek a zártkertek üdülő-, majd lakóterületekké alakultak, illetve nagy részük elhanyagolt, gyomos, özönnövény fajokkal fertőzött területté vált.

A privatizációkor a korábban **meliorált rendszerek szétestek**. A természeti adottságokhoz – a tulajdonviszonyok miatt – nem megfelelően alkalmazkodó területhasználat esetenként fenntarthatatlan vízgazdálkodási rendszerek kiépítését és üzemeltetését várta el a társadalomtól, az államtól.

A rendszerváltáskor éppen a tulajdonviszonyok változása tette szükségessé, hogy a **védett természeti területekre** vonatkozó kezelési elvárások mielőbb kötelező erővel rögzítésre kerüljenek. Az országos védettség alatt álló védett természeti területek 72%-a állami tulajdonban, 28%-a pedig magántulajdonban van. Az állami tulajdonú védett természeti területek 29%-a található a nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésében, melynek egyik felén az igazgatóság saját erővel végzi a természetvédelmi területkezelési feladatokat, másik felén pedig a természeti értékek megőrzését előtérbe helyező haszonbérleti szerződések útján vonja be a helyi gazdálkodókat. A további 43% egyéb állami vagyonkezelők – zömében erdészeti zártkörű részvénytársaságok – kezelésében van, vagy a tulajdonosi jogok gyakorlója által haszonbérbe adással hasznosul, hozzájárulva ezzel a vidéki foglalkoztatáshoz (NVS).

A jelentős vízfolyások, tavak és medrűk, a felszín alatti víz (továbbiakban: víz) az állam kizárólagos tulajdonában és a vízügyi igazgatóságok vagyonkezelésében vannak. Ezen kívül csatornák, tározók, árvízvédelmi fővédvonalak és egyéb vízi létesítmények, mint például számos víziközmű infrastruktúra is az állam tulajdonában van. A vizek jelentős elemei a tájnak, ezért ezekkel való gazdálkodás a táj állapotát alapvetően meghatározzák. Ugyanakkor a vízgyűjtőn alkalmazott tájgazdálkodási, területhasznosítási tevékenységek meghatározzák a vizek mennyiségi és minőségi állapotát is.

4.3.4 A táj ügyéhez kapcsolódó hazai jogi szabályozási és tervezői eszközrendszer

A táj ügye a közigazgatásban meglehetősen szétdaraboltan jelenik meg: a védelem, a fejlesztés, a kezelés, a tervezés intézményrendszerében, felelősségkörében és joganyagában egyaránt széttagolt. A jelenlegi struktúra nincs összhangban az Európai Táj Egyezmény integrált szemléletével.

A Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről szóló 2007. évi CXI. törvény nem tartalmaz felhatalmazást a végrehajtás részleteit meghatározó anyagi jogi szabály megalkotására, csupán a Záró rendelkezéseken belül az *Értesítések* között gondoskodik a végrehajtásához szükséges intézkedések tekintetében a felelősök kijelöléséről⁹. Fontos kiemelni, hogy a végrehajtás során többször felmerült, hogy a felelősségi kör megállapítása az Egyezmény céljával összevetve hiányos. Fontos kiemelni továbbá, hogy a Tájegyezmény hazai jogrendbe való átültetése hiányosan és ellentmondásosan történt meg. A végrehajtáshoz hiányzik többek között: a területi hatály eltéréseinek felszámolása, a magyarországi tájakkal kapcsolatos célkitűzések konszenzusos megfogalmazása, illetve a konszenzuson alapuló tájpolitika célkitűzéseinek megvalósulását biztosító eszközrendszer. A Tájegyezményt kihirdető törvény hatálybalépésével a táj védelmének kettős fogalmi meghatározása alakult ki, mivel a természetvédelem szervezeti rendszerébe integrált tájvédelem csak részben felel meg az Európa Tanács által definiált tájvédelemnek és a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény által vállalt feladatok, eszközök csak részben teljesítik az Egyezmény elvárásait.

A táj védelmét-tervezését-kezelését kiemelten érintő további törvények:

- A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény;
- Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény;
- A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény;
- A termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvény;
- Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény;
- Országos Területrendezési Tervről (OTrT) szóló 2003. évi XXVI. törvény;
- A világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény;
- A településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény;
- A bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény;

⁹ E törvény végrehajtásához szükséges intézkedésekről a természetvédelemért felelős miniszter gondoskodik a kulturális örökség védelméért felelős miniszterrel egyetértésben, a területfejlesztésért felelős miniszterrel és a területrendezésért felelős miniszterrel együttműködve.

- Az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről szóló 2012. évi CX. törvény.

A jelenlegi tervezési rendszerben a tájvédelmi szempontok országos és megyei szinten a területrendezési tervekbe, települési szinten a településrendezési tervekbe integrálódnak. Mindkét szinten a törvényi szabályozás nevesíti a környezet-, a természet- és a *tájvédelem*, valamint a *tájhasználat*, a *tájszerkezet* és a *tájkép* formálásának összehangolt érdekeit, azonban a szakági munkarészek alárendelt szerepet töltenek be. Hiányzik a táj léptékű tervezést és a tájak védelmét, illetve hasznosítását szolgáló – a különböző szintű tájtervek hierarchikus sorozatából felépített – tervrendszer.

A tájértékelés fázisában (terhelhetőség, környezeti értékelés) csekély szerepet kapnak a korszerű térinformatikai módszerek, az értékelés eredménye nem, vagy nem eléggé hat vissza a tervezés folyamatára, nincs területhasználati konfliktuskezelés, konfliktusfeloldás. A tájértékelés hatékonysága alacsony. A településrendezés szintjén gyakran elmarad a történeti, tájszerkezeti, a táj egyediségét meghatározó következtetések levonása. A települési és területrendezési tervek, szabályozások során *nem jelenik meg a tájjelleghoz* való igazodás. A településtervezési jogszabályok a tájjal kapcsolatban laza keretrendszert fogalmaznak meg. A településrendezési eszközök elsődlegesen az építési szabályozásokra fókuszálnak. A valós tájhasználat befolyásolása érdekében további tervezői eszközök szükségesek.

A védelmi feladatok integrálása miatt időről-időre visszatérő szakmapolitikai vita tárgya, hogy a fejlesztési és rendezési tervekbe integrálódott tájvédelmi szempontok érvényesülését mely államigazgatási szerv hivatott ellenőrizni, betartatni. A vitatott és megosztott felelősségi körök, az információ-hozzáférés és áramlás akadályai, valamint a helyi szakmai kompetencia hiánya miatt a táj védelmének eszközrendszere településrendezési és településfejlesztési szinten már nem hatékony, ami az egyedi eljárások kimenetelét is kedvezőtlenül befolyásolja. Különös tekintettel azért, mert a településfejlesztési elképzelések sokszor nem veszik figyelembe a valós helyi adottságokat, egysíkúak és kevésbé koncentrálnak a helyi lehetőségek területhasználat szempontjából hatékony felhasználására. Térségi és települési szinten nincs megfelelő szakmai háttér.

Hiányzik továbbá a tájak karakter alapú számbavétele, leírása, bemutatása (tájleltár), és a kapcsolódó minőségi célkitűzések meghatározása, valamint az ezen az alapon történő térségi tervezés. A tájjal kapcsolatos nyilvántartási rendszerek finanszírozási, hozzáférési, adatfeltöltési, adat-karbantartási, rendszer-karbantartási és kompatibilitási problémákkal terheltek.

A településrendezésben és az egyedi hatósági eljárásokban a természetvédelem szempontrendszere – elsősorban az uniós kötelezettségekből következően – érvényesíthető, de a tájvédelem – a megfelelő szakember és a részletszabályok hiánya miatt – erősítendő.

Szintén erősítendő a belterületi zöldfelületi rendszer tervezésének, engedélyezésének (szakértői, műszaki ellenőri és felelős műszaki vezetői rendszerének) szabályozása, valamint a települések zöldfelületi rendszer tervezésére vonatkozó átfogó szakmai szempontrendszerek (pl. egy lakosra jutó zöldfelület területe, a lakóövezetből elérhető zöldterületek elérési távolságának maximalizálása, csapadékvíz helyben történő hasznosításának minimális területaránya). Hiányosság mutatkozik továbbá a zöldfelületek településklimát befolyásoló

hatásának, a külterületi zöld infrastruktúra elemek klímamódosító, talajvédelmi, vízvédelmi, stb. hatásainak közgazdasági értékelésében.

Az Integrált Településfejlesztési Stratégia (ITS) lehetőséget ad a komplex szemlélet erősítésére, bár igaz, hogy az alakulóban levő módszertan és a sokszor kampányszerűen támogatott készítés feszített időkorlátai miatt az eredmények határfoka egyelőre gyakran nem megfelelő.

A kiemelt természetvédelmi oltalom alatt nem álló táj kezelése és tervezése jelenleg nem épül be általánosan az ágazati jogszabályokba, nem épül be pl. a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvénybe és a végrehajtást meghatározó rendeletekben is legfeljebb csak formálisan jelennek meg a tájvédelmi elvárások. A természeti adottságokhoz alkalmazkodó területhasználatra, területi folyamatokra a vízgazdálkodási szabályozási eszközök nincsenek, vagy csak közvetetten vannak hatással, így a vízgyűjtőn folyó tevékenységeket érdemben jelenleg nem tudja befolyásolni a vízügyi ágazat. Ennek eredményeként az állami kezelésű vizeknél már csak követő, védekező mechanizmusok alkalmazása lehetséges, a megelőzés és kockázatcsökkentés lehetősége korlátozott. A Nemzeti Vízstratégia célkitűzése az okszerű vízgazdálkodás megteremtése, amely a megelőzésre is nagyobb hangsúlyt fektet.

Magyarországon nincs minden településre vagy tájegységre vonatkozó általános kötelezettség kezelési tervek készítésére. A kezelési tervek készítésének kötelezettsége védett természeti területek, világörökségi helyszínek és területek esetén áll fenn.

A tartalmi elemek között szerepelnek a tájjal, a táji értékek megőrzésével, fenntartásával foglalkozó munkarészek is. A védett természeti terület természetvédelmi kezelési terve a védett természeti terület és természeti értékei megővését, fenntartását, helyreállítását, valamint bemutatását szolgáló természetvédelmi kezelési módokat, továbbá a felsoroltak érdekében meghatározott korlátozásokat, tilalmakat és egyéb kötelezettségeket tartalmazza, ezekre vonatkozó előírásokat állapítja meg. A természetvédelmi kezelési tervet a Tvt. rendelkezései alapján jogszabályban (miniszeri rendeletben) kell kihirdetni, a természetvédelmi kezelési terv előírásai kötelező érvényűek.

Több hazai világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értéke kötődik szorosan a tájhoz, így a világörökségi kezelési tervek táji értékek megőrzésének is az eszközei.

4.3.5 A magyar táj jellegét és állapotát meghatározó gazdasági ösztönzők és támogatási rendszerek

A 2004. évi EU-csatlakozás előtt a tájalakító folyamatokat elsősorban a hazai költségvetés finanszírozta, az állam saját és hitelek forrásait fordította gazdasági ösztönzőkbe és támogatási rendszerekbe. 2004. évi EU-csatlakozás alapvetően megváltoztatta a támogatások lehetőségét, megnyíltak az Európai Unió támogatási forrásai (Európai Regionális Fejlesztési Alap, INTERREG, Közös Agrárpolitika, Kohéziós Alap, Horizont 2020, Európai Összekapcsolási Eszköz, Európai Tengerügyi és Halászati Alap, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, Európai Mezőgazdasági Garancia Alap, LIFE).

Magyarország számára az egyik legnagyobb támogatási forrást az Európai Uniótól érkező fejlesztési támogatások jelentik. A korábbi uniós gazdasági ciklusban az állam a támogatásokra szánt összeg közel felét a különböző szektorok szereplőinek közvetlenül eljuttatott támogatásokra fordította, hasonló, bár kisebb mértékben költött adókedvezményekre, míg a többi instrumentum részaránya jóval alacsonyabb maradt. A

magyarországi adókedvezmények aránya 47%, ennek azonban több mint 90%-a külföldi vállalatoknál csapódik le (OFTK).

A támogatások több szektor felé is megnyitják a lehetőséget, hogy ágazati terveiket megvalósítsák. A legjelentősebb forrást a Közös Agrárpolitika EMGA és EMVA kerete biztosítja Magyarország számára a kohéziós források után. A 2014-2020. közötti pénzügyi időszakban 12,3 Mrd euró forrást jelent, melyből 8,9 Mrd eurót főként normatív alapon kapnak a termelők, míg a 3,4 Mrd eurós vidékfejlesztési források túlnyomó része fejlesztésekre költethető.

A hazai támogatáspolitikai egyik meghatározó elemei az egyedi kormánydöntéssel megvalósított támogatások, amelyek a nemzetgazdasági szempontból kiemelkedő jelentőségű beruházást végrehajtó befektetők pénzügyi támogatásán alapulnak. 2003 és 2010 között mintegy 100 milliárd forint vissza nem térintendő támogatással (OFTK) járult hozzá a magyar költségvetés ezen beruházások magyarországi megvalósításához. A nemzetgazdasági szempontból kiemelkedő jelentőségű beruházás célterületeinek kiválasztása gazdaságföldrajzi alapokon nyugszik.

A környezettudatos gazdálkodást, fenntartható tájhasznosítást és tájgazdálkodást erősítő támogatási eszközök (pl.: az éghajlat és a környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatok - Zöldítés, Agrár-környezetgazdálkodási célprogramok) ösztönzik a gazdálkodókat a mezőgazdasági földterületeken a táj és a természeti erőforrások fenntartható, takarékos és bölcs hasznosításával összeegyeztethető mezőgazdasági termelési módszerek alkalmazására. A Közös Agrárpolitika támogatási rendszere egyrészt a kifizetésekhez kötődő kötelezően betartandó előírásai útján, másrészt a gazdálkodók számára elérhető önkéntes vállalások (pl. AKG-MTÉT) után járó kifizetések útján képes befolyásolni a mezőgazdasági földhasználat és ez által a vidéki tájak kedvező átalakulását.

A Kölcsönös Megfeleltetés keretrendszere, az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” (HMKÁ) fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet rendelkezik több szinten a táj fenntartásáról és az élőhelyek védelméről, megőrzéséről. A Zöldítés az előbb említett 50/2008. (IV. 24.) FVM rendeletbe foglalva lehetőséget teremtett tájvédelmi célú pozitív ösztönzők alkalmazására, ennek keretében vált kötelezővé az ún. gazdálkodáshoz köthető táji elemek védelme a földhasználat során. Ennek eredményeként a kifizetésben részesülő gazdálkodónak gondoskodni kell a területén elhelyezkedő **kunhalom** felszínének bolygatás-mentességéről, a nyilvántartásba vett **gémekutak, fa- és bokorcsoportok** állapotának megőrzéséről és felszíni **vizek parti sávjának** védelméről.

A Közös Agrárpolitika legutóbbi reformjának eredményeként 2015-től az éghajlat és környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatokra nyújtandó támogatás igénybevétele szabályairól, valamint a szántóterület, az állandó gyepterület és az állandó kultúrával fedett földterület növénytermesztésre vagy legeltetésre alkalmas állapotban tartásának feltételeiről szóló 10/2015. (III. 13.) FM rendelet elősegíti többek között a mezőgazdasági területek terménydiverzifikációját, az állandó gyepterületek és egyes – a táj mozaikos szerkezetét jelentő – tájelemek megőrzését. A **Zöldítés** gyakorlatai a **terménydiverzifikáció, az állandó gyepterületek fenntartása, illetve ökológiai jelentőségű területek kijelölése**. A **terménydiverzifikáció**, a vetésváltás gyakorlatán túlmutató követelmény, melynek keretében 10 hektár szántó alatt egy növénykultúrát, 10 és 30 hektár közötti szántóterület esetén legalább két különböző növénykultúrát, míg 30 hektár

szántóterület felett már három eltérő növénykultúrát kell termesztetni. A parlagon hagyott terület és az ideiglenes gyepterület szintén egy növénykultúrának számít. Az **állandó gyepterületek arányának fenntartása** keretében az uniós szabályozás kimondja, hogy országos szinten a gyepterületek nagysága legfeljebb 5 százalékkal csökkenhet a 2015-ben az Európai Bizottságnak bejelentett referencia arányhoz képest. A természeti szempontból érzékeny (Natura 2000 besorolású) gyepek esetében viszont minden egyes földrészletet meg kell őrizni, azok feltörése kizárólag a természetvédelmi hatóság engedélyével lehetséges. Az **ökológiai jelentőségű területek kijelölésének** célja a mezőgazdasági üzemek biológiai sokféleségének megőrzése és javítása. Ezért az ökológiai célok teljesülése érdekében az ökológiai jelentőségű területek mezőgazdasági művelés alatt lévő szántóterületeken való létrehozásán/kijelölésén túl a mezőgazdaságilag nem művelt, de ökológiai szempontból hasznos, a szántóterülettel közvetlenül szomszédos területeket is ki lehet jelölni, teljesítve ezzel a követelményt. Az ökológiai jelentőségű területeknek egyrészt a biológiai sokféleségre közvetlenül és kedvezően ható, azt befolyásoló területekből (pl. parlagon hagyott területek, teraszok, védelmi sávok), másrészt pedig olyan területekből állhatnak, amelyek a biológiai sokféleséget a kisebb mezőgazdasági igénybevétel révén közvetetten befolyásolják (pl. ökológiai jelentőségű másodvetés). Azon termelőnek kell teljesíteni ezen kijelölési kötelezettséget, aki 15 hektár fölötti szántón gazdálkodik. A zöldítés intézkedéseitől és azok területi kiterjedésétől elvárható egyrészt, hogy a mezőgazdasági ökológiai hálózat fennmaradt elemei hosszútávon megőrizhetőek legyenek, másrészt a hálózat stabilitása növekedjen. A zöldítés eredményeként kialakult, megőrzött zöldfelületek beillesztése a hazai zöldinfrastruktúra rendszerébe tervezői szemléletű koordinációt igényel.

Az elmúlt évtizedekben – részben pont az egyszerűsített területalapú támogatási rendszer működése okán – a gazdálkodók a termőterületeik maximalizálására törekedtek, sok esetben a környező szegély-élőhelyek (mezsgyék, árokpartok, kisebb gypfoltok) rovására. A tájkép alakulását befolyásoló, önkéntesen választható intézkedések elsősorban a Közös Agrárpolitika vidékfejlesztési pilléréből elérhetőek.

A gazdálkodók az ökológiai jelentőségű területek esetében 2015-ben a legnagyobb területen nitrogénmegkötő növények termesztését, ökológiai jelentőségű másodvetést, valamint a föld parlagon hagyását vállalták. Ez a három jelenti az összes ökológiai fókuszterület mintegy 90%-át. A gazdálkodók tehát jellemzően táblaszintű elemekkel teljesítették a zöldítési előírásokat.

A **vízvédelmi sáv kijelölési lehetősége** és a HMKÁ-ban való szabályozása döntő fontosságú első lépések voltak a parti sáv ökológiai célú helyreállítására érdekében. 2015-től kezdődően a „zöldítésben” jelentős szerepük van.

A vízvédelmi sáv és vízjárta (mély fekvésű, ár- és belvízveszélyes) területek EFA területként történő kijelölésének lehetőségét¹⁰ célszerű megvizsgálni, annak érdekében, hogy a – tájban tulajdonképpen nélkülözhetetlen – víznek megfelelő teret biztosítsunk, ezáltal hasznosítsuk a táj vízgazdálkodási szélsőségeket kiegyenlítő képességeit és egyben a jelenleginél jobban alkalmazkodjunk is vízháztartási adottságainkhoz.

¹⁰ A vízvédelmi szempontból megfogalmazható feltételek, amelyek az EFA kijelölés keretében alkalmazható tájelemek elhelyezéséhez adnak prioritási szempontokat:

- ha a terület vízfolyással határos, akkor az ökológiai jelentőségű terület kialakításával a jelenleg is jogszabályi kötelezettség szerint kialakítandó vízvédelmi sávot szélesítse;
- lejtős terepen a lefolyási irányra merőlegesen helyezkedjen el a kialakított terület;
- belvizes síkságon a belvíz-veszélyeztetettnek kijelölt területen és a nagyvízi mederben kapjon az EFA tájelem helyet.

Az I. pillérben a zöldítésre az éves bruttó pénzügyi keret 30%-át kell kötelezően fordítanunk, ez az összeg meghaladja az évi 400 millió eurót.

A kifizetések közül tájra gyakorolt hatásokat és a területi kiterjedést tekintve jelentősek még az **agrár-környezetgazdálkodási kifizetések**. Az agrár-környezetgazdálkodási kifizetések keretében a gazdálkodók önkéntesen vállalják a gazdálkodási tevékenységüket korlátozó, környezetvédelmi, természetvédelmi előírásokat. Az előírások okozta többletköltségük és bevételkiesésük arányában területalapú kifizetésben részesülnek. Az agrár-környezetgazdálkodási kifizetések intézkedés tekintetében a 2016-os egységes kérelmen beérkezett kifizetési kérelmek adatai (09.28-i lekérdezés) alapján a 2015-ös intézkedés esetén 642.670 hektár, a 2016-os intézkedés esetén 226.782 hektár az igényelt terület nagysága. Az ökológiai gazdálkodás támogatása intézkedés esetén az igényelt terület nagysága 129.867 hektár. Az agrár-környezetgazdálkodási kifizetések, valamint az ökológiai gazdálkodás támogatása című intézkedések az előző programozási időszakban (2007-2013) egy jogcímben voltak, és összességében 1.102.924,35 hektár (ÚMVP zárójelentés) tekintetében történt igénylés. 2016-ban új AKG felhívás került közzétételre, ennek keretében két tematikus előíráscsoport tekintetében volt lehetséges támogatási kérelmet beadni. A határidőig 197 103 hektár horizontális szántó vonatkozásában érkezett be összesen 1697 db kérelem, továbbá horizontális ültetvény tematikus előíráscsoport esetében 2863 db kérelem érkezett összesen 29 679 hektárnyi területre vonatkozóan. A agrár-környezetgazdálkodási kifizetések tájra gyakorolt hatásai között ki kell emelni a szegély-élőhelyek védelmét, a változatos vetésszerkezet tartását, a környezetkímélő növényvédőszer-használatot, a tápanyag-utánpótlás mérséklését és a speciális természetvédelmi intézkedéseket (pl. kései kaszálás, kaszátlan sáv). Az intézkedés áttételes hatása – mely talán még jelentősebb a közvetlen hatásoknál – az extenzív gazdálkodási módok túlélési alternatívájának biztosítása.

Kisebb léptékű, de a tájra gyakorolt hatása szempontjából jelentősnek mondhatók a **Natura 2000 kompenzációs kifizetések**, melyek gyepterületeken és az erdők tekintetében elérhetőek. Funkciójuk a Madár- és Élőhelyvédelmi Irányelvek hazai bevezetéséből adódó gazdálkodási korlátozások ellentételezése. Tájképi vonatkozásuk elsősorban a gyepterületek megőrzése és a természetközeli erdőgazdálkodási kiterjesztése okán említésre méltó. A kifizetéssel érintett területek kiterjedése a gyepterületek vonatkozásában hozzávetőlegesen 300 ezer hektár, az erdők tekintetében pedig az erdőterv határozatban foglalt természetvédelmi célú korlátozás-típustól függően változik.

Az **ökológiai gazdálkodás támogatása** a tájképi vonatkozásokban szintén az extenzív, természetbarát gazdálkodási módok fenntartása miatt kiemelt jelentőségű. Az ökológiai minősítéssel rendelkező, támogatásban részesülő területek kiterjedése 100-200 ezer hektár között várható a 2015-2020 időszakban.

A vidéki tájak alakulásában nagy jelentőségű lehet az ún. **élőhelyfejlesztési célú, illetve a vízvédelmi célú nem termelő beruházások támogatása**. Az élőhelyfejlesztési célú nem termelő beruházások támogatása segítségével a gazdálkodók ugarterületeket, méhlegelőket, sövényeket és gyepterületeket hozhatnak létre. A kifizetés szorosan kapcsolódik az agrár-környezetgazdálkodási kifizetésekhez, azok megvalósítását segíti. A vízvédelmi célú nem termelő beruházások esetében a területi vízviasszatartást szolgáló-, illetve erózióvédelmet biztosító létesítmények kialakítása, továbbá partmenti vízvédelmi pufferzóna kialakítása, valamint vizes élőhelyek létrehozása valósulhat meg. Noha a kitűzött célok és a kidolgozott nem termelő beruházási jogcímek megfelelőek, azok igénybevételét a gazdálkodók nem kezelik prioritásként. A korábbi támogatási időszakban a hasonló tartalmú intézkedések tekintetében szerény gazdálkodói érdeklődés mutatkozott, ezért – noha lokálisan jelentős szerepe lehet az intézkedésnek – országos szinten szerény hatása várható.

Az **erdészeti támogatási jogcímek** közül a legjelentősebb tájalkító intézkedésnek az ún. mezőgazdasági területek erdősítése jogcím minősül, mely – főleg az alföldi területeken – a tájkarakter megváltozását is eredményezheti. Az ún. agrár-erdészeti rendszerek támogatása a megvalósítással érintett területek csekély kiterjedése miatt kevésbé jelentősek, míg az erdő-környezetgazdálkodási kifizetések a természetközeli erdőgazdálkodás fenntartásával járulnak hozzá a vidéki tájak értékeinek megőrzéséhez.

A tájfajták állami elismeréséről, valamint vetőmagvaik előállítási és forgalmazási feltételeiről szóló 104/2009. (VIII. 5.) FVM rendelet az ökológiai és táji adottságokhoz alkalmazkodó diverzebb kultúrák ösztönző eszköze, azáltal, hogy a fajtabejelentés díjmentes. Az adott tájfajtat abban a régióban kell fenntartani, amely régióban a hagyományos termesztése igazolt.

Összegzés – a gazdasági ösztönzők tájra gyakorolt hatásának összefoglalása

A nemzetközi tapasztalatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a táji adottságokat és a tájhasználat változását figyelmen kívül hagyó támogatási rendszerek egyes esetekben pl. idegenhonos inváziós növény- és állatfajok megjelenését, terjedését és fennmaradását is segítik, más esetben az árvízvédelmi kockázatot növelik, vagy a fényterhelés növekedésével okoznak rejtve maradó gazdasági károkat. A tájkarakter és az ökoszisztéma értékének, szolgáltató szerepének meg kell jelennie az előttünk álló gazdasági folyamatokban.

Bármely vissza nem térítendő támogatás a kedvezményezettek kockázatát jelentősen csökkentti, így a döntési kockázat súlya kisebb nyomást gyakorol, ami a támogatások igénybevételeinek növekedéséhez vezet. Mivel a támogatások nagy része egy-egy szektor speciális igényének kiszolgálását alapozza meg, a támogatási rendszerben a legnagyobb jó szándék ellenére is maradnak olyan ösztönzők, amelyek egy másik ágazat számára költségnövekedést generálnak. Fontos ezt annak ismeretében is szemlélni, hogy a beruházások jelentős része „zöldmezős”, vagyis mezőgazdasági művelésből kivont, eddig beépítetlen területen valósulnak meg. A helyzetet tovább árnyalja, hogy a támogatások ugyanakkor kedvező mellékhatásokat is indukálnak más szektoroknak.

A támogatások rendszere jelenleg még nem tartalmaz olyan, a tájjal kapcsolatos adatokra, adatbázisokra épülő döntéstámogatási rendszert, amely a támogatások feltételrendszerének finomhangolása, területi orientációjának szűkítéséhez szükséges visszacsatolást megalapozná.

Más oldalról közelítve a támogatási konstrukciók megszüntetése is tájalkító hatású lehet. Megszűnt pl. a bányavállalkozókra át nem hárítható tájrendezési feladatok elvégzését, a táj-tájkép helyreállítását segítő, ösztönző gazdasági támogatási rendszer (ún. KAC, rekultivációs alap).

Fentiek alapján látható, hogy a környezet- és tájtudatosabb támogatáspolitikának vannak már meglévő alappillérei és részleges eredményei, mint pl. a Tanyafejlesztési Program, a Termelő Falu Program – Zártkerti revitalizációs Program, a Zöld infrastruktúra-hálózat fejlesztési és fenntartási akcióterv, a Barnamezős területek rehabilitációja, a Zöld város kialakítása, a Fenntartható városfejlesztés, a Fenntartható települési közlekedésfejlesztés, a Megyei jogú városok leromlott városi területeinek rehabilitációja, élőhelyek fejlesztések, élőhelyek rekonstrukciója. Ugyanakkor a jövőt illetően szükséges megvizsgálni azt is, hogy mely esetekben és mely alapoknál, fejlesztési forrásoknál miként lehetséges a támogatáspolitikai és a tájvédelem eszközrendszerait összehangolni.

4.4 A magyar táj állapota

A magyarországi tájak kb. fele átlagos táj, negyede degradált, intenzíven hasznosított, leromlott állapotú. A fennmaradó kb. negyede olyan extenzíven művelt, illetve természetközeli táj, amely átlagosnál nagyobb esztétikai élményt nyújt, kifejtve azt a jellemzően pozitív pszichológiai hatást, amelyet többnyire a növényvel vagy vízzel fedett felszínek váltanak ki a látvány, a kellemes hanghatások, hőérzet, asszociációk, színek, természetes formák, stb. révén. A magyarországi épített örökségállomány színvonalát, értékeit tekintve európai, nemzetközi rangú, azonban sokszor ezek állapota, tudományos értékű helyreállításának hiánya, környezetének rendezetlensége, össze nem egyeztethető vagy hiányzó hasznosítása miatt korlátozott esztétikai élményt nyújt.

4.4.1 Biogeográfiai jellemzők és tájszerkezet

Magyarország klímahatáron fekszik, tájait a felszíni formák változatossága (síkságok, domb- és hegyvidékek egyaránt) jellemzi, és e kettő együtt eredményezi, hogy a Kárpát-medencében a nagyléptékű zonalitást kisléptékű mozaikosság váltja fel. Az élővilágot az ország földrajzi elhelyezkedésével és tagoltságával összefüggő sokszínűség jellemzi. A mozaikos jellegű tájat általában értéknek tekintjük, ugyanakkor pl. Közép-Európa egyetlen hatalmas, összefüggő füves pusztáján, a Hortobágyon a táj tagolatlansága, nyíltsága és a töretlen látóhatár a táj egyedi, megőrzendő jellegzetessége. A magyarországi tájak mindegyikének tipikus és egyedi jellemvonásai vannak, a kedvező, megőrzendő jellegzetességet csak tájanként, egyedileg lehet és kellene meghatározni. A Pannon Biogeográfiai Régió egyedisége miatt a nemzetközi szakirodalomban önálló egységként határolták le, területének jelentős része hazánk határain belül található, így értékeinek megőrzése nem csak nemzeti, hanem nemzetközi jelentőségű kötelezettségünk is.

Az agglomerálódó területek kivételével viszonylag alacsony még a beépített területek aránya, mind a természetközeli területeket, mind a termeléssel összefüggő tájhasználatot a változatosság jellemzi.

A településhálózat legfőbb szervező eleme eredetileg a víz volt, a történetileg kialakult, sajátos településszerkezet (pl. alföldi tanyák és mezővárosok, dunántúli aprófalvak, kisvárosok) azonban átalakulóban van, a táj- és településszerkezetet egyaránt az egyenművé válás veszélyezteti. **A kedvező tájállapot, a tájak sokszínűsége, illetve a tájkép fontos erőforrás,** amely gazdasági tevékenységeket segít, munkahelyet teremt és **jólétünk alapja.**

4.4.2 Szabályozó, védelmi és használati funkciók a magyar tájban

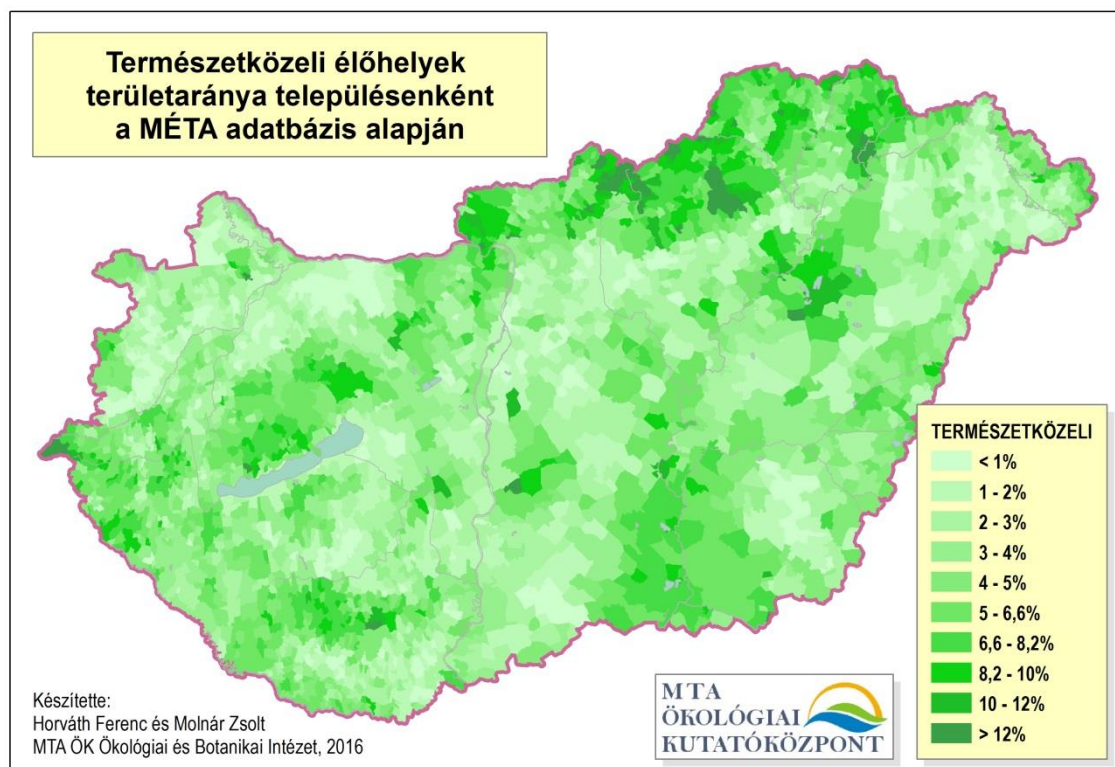
A táj, illetve az ökoszisztéma értéke, szolgáltató szerepe országos szinten, sem ökoszisztéma szolgáltatásokra bontva, sem integráltan nincs feltárva, ennek ellenére megállapítható, hogy a tájak ökoszisztéma-szolgáltatás potenciálja szélsőségesen az ellátó szolgáltatások kinyerésére helyezi a hangsúlyt. Országos szinten általánosan megállapítható, hogy leépültek a szabályozó, csillapító hatású táji szolgáltatások.

A szabályozó, csillapító hatás hiányai a jólét csökkenését eredményezik. A természeti tőke alacsony szintje mellett egy ökológiai eredetű deficit halmozódik fel. Az ökológiai deficit hatására bekövetkező káresemények kompenzálására az állam növekvő mértékű forrásokat használ fel.

A jelenlegi egysíkú föld- és vízhasználat nem tölti be megfelelően a táj és a társadalom működéséhez szükséges szerepet. Ez többek között túlterheli az ár- és belvízvédelmet, valamint folyamatosan csökkenti a stratégiai vízkészleteket. Egyes vidéki területek országos átlagnál rosszabb mutatói bizonyítottan összefüggenek a tájhasználat és a vízgazdálkodás helyzetével is.

4.4.2.1 Szabályozó funkciók a magyar tájban

A MÉTA¹¹ felmérés szerint az országnak már csak kb. 17%-át borítja olyan növényzet, amely a természetes növényzeti örökség részét képezi, azaz a természetes növényzet maradványának tekinthető. Ha a növényzeti örökség állapotát vizsgáljuk, azzal szembesülünk, hogy az évezredes emberi tájhasználat eredményeként az ország területének csupán 0,6%-át fedi természetesnek tekinthető növényzet, további 5,6%-án természetközeli a növényzet, 8,1%-án leromlott és további 3,0%-án nagyon leromlott növényzet található. Mindez azt jelenti, hogy a magyarországi tájak nagy részén a szabályozó funkciók (pl. klímaszabályozás, vízszabályozás) nem, vagy csak korlátozottan működnek. Számos táj vízháztartása eltorzult, ahol az árvíz, a belvíz és az aszály rövid időn belül egyaránt előfordulhat. A 14. ábra a természetközeli élőhelyek megmaradásának területarányát mutatja be településenkénti bontásban.

14. ábra: Természetközeli élőhelyek területaránya az egyes településeken a MÉTA adatbázis alapján (MTA ÖK ÖBI)

¹¹ MÉTA program (Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisa, MTA ÖK ÖBI, <http://www.novenyzetiterkep.hu>) általános célkitűzése a hazai természetközeli növényzet állapotának pontos megismerése, teljes körű felmérése, természetes növényzeti örökség tudományos értékelése.

A biológiailag aktív felületek további csökkenésével szabályozó funkciót ellátó területek is csökkennek, amelynek eredményeként a klímaváltozás hatásainak felerősödése (pl. nem őshonos fajok természetes megjelenése, idegenhonos inváziós fajok elterjedése, természetes életközösségek fajösszetételének átalakulása stb.), is várható. Az inváziós fajok elterjedése az őshonos fajok kiszorulásához és a természetes élőhelyek csökkenéséhez, a tájszerkezet megváltozáshoz vezet, az egészségkárosító (pl. parlagfű allergia) hatásokat is figyelembe véve mindez együtt komoly gazdasági károkat is eredményezhet.

A szabályozó funkciók megtartása nemzetközi összefogást is igényel, mivel a környező országok vízgazdálkodásának, területhasználatának kedvezőtlen hatásai országunk medence jellege miatt erősen kihatnak a magyarországi tájak vízháztartására és áttételesen a klímánkra is.

4.4.2.2 *Védelmi funkciók a magyar tájban*

A szabályozó vagy az ellátó funkciók működtetésére, illetve ezek egymástól való elválasztására az ágazatok számos védelmi funkciójú területet (védőövezetet, védelmi területet, pufferterületet, védőzónát stb.) jelöltek ki. A szabályozó, illetve az ellátó funkciók működtetésének tartós biztosítása így sok esetben korlátozásokra épül. Ezek egy része jogszabállyal kihirdetett és anyagi- jogi szabályozás is tartozik a területekhez, más része csak az ágazati tervezés részét képezi. A védelmi funkciókhoz általában hozzárendelhetők azok a tájhasználatok, amelyekkel összeegyeztethetők, illetve amelyekkel összeegyeztethetetlenek. A meglévő helytelen tájhasználatok átalakítása ritkán valósul meg, ezzel ellentétes folyamatként sajnos a kedvezőtlen tájhasználatok közül különösen a beépítés sok védelmi funkció működését veszélyezteti (pl. árvízvédelmi kockázat). A gazdasági érdekek nem támogatják a profitot nem termelő védelmi funkciók megőrzését, létesítését, mint a mezővédő erdősávok, vízvédelmi pufferzónák, stb. a rendelkezésre álló földterület maximális kihasználása miatt nem marad terület a védelmi zónák, területek számára (mederélig szántás, út menti fasorok kivágása). Szükség van a védelmi funkciók közvetett hozzáadott értékeinek megállapítására és ennek hangsúlyozására, valamint a szükséges terület biztosítására, kijelölésére, hogy a pufferzónák feloldják a különböző területhasználatok találkozásánál kialakuló tájhasználati konfliktusokat.

A terhelés forrását és a hatásviselő elválasztását szolgáló védőövezetek és pufferterületek esetében a szabályozó funkciók nem feltétlen vannak meg teljes körűen, de egy- vagy több szabályozó funkció kiemelt jelentőséggel bír. Például egy ipari létesítményt takaró védőfásítás nem feltétlen hordoz magas ökológiai értéket, és a beporzásban betöltött szerepe sem kell, hogy kiemelkedő legyen, de a vízháztartás és légköri szabályozásában, valamint a tájba-illesztés terén nagy jelentőséggel bír.

A védő funkciók egymással sokszor többszörösen átfednek, ennek ellenére a jogi szabályozás is sok esetben elégtelennek tűnik, mert a tulajdoni lapon, a nyilvántartások összetett rendszerében csak részlegesen tárulnak fel, így a terület- és településrendezésben, az egyedi hatósági eljárásokban nem feltétlenül tud érvényre jutni a megelőzés elve. A 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet 39/A §-ában felsorolt jogi jellegek feljegyzése nemcsak a területek tényleges állapotának és a tulajdoni lapok közötti harmonizációt szolgálja, hanem a jogbiztonságot is növeli. A szabályozó és ellátó funkciók működése szempontjából fontos lenne a nyilvántartások hozzáféréseinek, koherenciájának javítása, a megelőzés elvének mindenkor érvényesítése, továbbá a társadalom hosszú távú érdekének biztosítására a felszínborítás, illetve tájhasználat auditja a védelmi rendeltetésű területeken.

4.4.2.3 *Használati funkciók a magyar tájban*

Települési funkció

Sok helyen megmaradt még a beépített és a nem-beépített területek egymástól jól elkülönülő, jellegzetes térbeli struktúrája, ami a települések fenntarthatóságának – a kompakt települések megvalósításának – záloga. A hétvégi házas, kiskertes területek is kifejezetten hazánkra jellemző tájelemek, elsősorban a nagyvárosok, agglomerálódó területeken és az üdülőterületek környékén.

A tájkép, településkép, utcakép legtöbb településen hétköznapi, az elnéptelenedő településeken a leromlás már a településközpontban is látható. A vándorlási célpontot jelentő városok táji beágyazottsága gyenge. Az új építkezések, amelyek akár 40-100 évre meghatározzák az utcaképet, sokszor az illeszkedés igénye nélkül jelennek meg. A terepi adottságokhoz igazodás elmarad, a modern anyagok és az új technológiák napról-napra változó világában az anyaghasználat, a lépték, a színvilág közösségi normái átalakulóban vannak. Mindez kiegészül a légvezetékek utcaképet meghatározó rendszerével. A magyarországi településszegélyek, „településkapuk” funkcionálisan és esztétikailag is többnyire rendezetlenek. A vizuális kultúra szemléletformálásának eszközeit is alkalmazva kell elősegíteni az épületek tájba illesztésének gyakorlatát, teret adva annak, hogy a települések maguk határozhassák meg arculatukat, a hagyományok és az új funkciók esztétikus összehangolásával. Ennek elérése érdekében a településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény a településkép-védelem biztosítására új eszközöket – településképi önkormányzati rendelet, településképi arculati kézikönyv – vezetett be, a településeink jellemezett és értékes építészeti, arculati értékeinek megóvása érdekében. A helyi rendelet tartalmazza a helyi építészeti örökség területi és egyedi védelmét; a településszerkezet, a tájkarakter, tájképi elem és egyéb helyi adottság alapján a településképi szempontból meghatározó településképi követelményeket. A településkép minőségi formálására vonatkozó ajánlások között azonban nem csak építészeti, hanem közterület- illetve zöldfelület-alakítási előírások is megjelennek. Mindezek célja, hogy helyi szinten valósuljon meg a településkép védelme, széles körű nyilvánosság bevonása mellett.

A lakásállományt 2016. január 1-jén 4,4 millió lakás alkotta (KSH), aminek fele 2,5 vagy annál több szobás. A népességszámhoz viszonyítva mennyiségi lakásprobléma nincs, ezért a települések terjeszkedése helyett a meglévő beépítések és lakásállomány megújítása a feladat, különös tekintettel arra, hogy az épületállomány állapota, különösen az energetikai jellemzői kedvezőtlenek. Új kihívás a felmelegedés, aminek mérséklésére a várostervezésnek, az építészeknek, tájépítészeknek, valamint az építőiparnak – a fenntarthatóság jegyében – új megoldásokat kell adnia.

A várostervezés, építésügy, illetve örökségvédelem kihívása, hogy a kulturális örökségvédelmi elemek (pl. kastélyok, várak, várromok) és a közintézmények felújítása egyaránt táji beágyazottságuknak megfelelően, környezetükkel együtt integrált tervezéssel valósuljon meg.

A barnamezős területekről nem rendelkezünk napra kész felmérésekkel, egységes kataszterrel, ami megakadályozza a célirányos rehabilitáció tervezését, támogatását. A kompakt települések elérése érdekében fontos a „belterületi” barnamezők kataszterezése, alkalmassági értékelése és funkcionális visszailllesztése a település szerkezetébe.

Legalább ennyire fontos a használaton kívüli épületek és építmények nyilvántartásba vétele, alkalmassági értékelése és alkalmassági értékelésen alapuló további sorsuk meghatározása. Sem települési bontásban, sem országos összesítésben nem áll rendelkezésre a használaton kívüli épületek, építmények, rozsdáövezetek katasztere.

A vízgazdálkodási rendszerek kiépítését a múltban elsődlegesen a feleslegesnek, illetve károsnak ítélt vízmennyiség gyors elvezetésére irányuló szemlélet és a nagyvizek hullámtérre szorítása jellemezte. A csapadékvízzel való gazdálkodást javítani kell. A települési (és területi) vízgazdálkodási rendszerek tervezése nem vízgyűjtő szemléletű, létesítmények/vízhasználatok nem veszik figyelembe a rendelkezésre álló megújuló vízkészleteket. Ezt erősítő folyamatként a lakóövezetekben, közterületeken is folyamatosan csökkent a biológiailag aktív felület.

A fentiekből következően a településeken növelni kell a csapadékvíz helyben tartását és hasznosítását, egyrészt a háztartási és intézményi ivóvízhasználatok egy részének a csapadékvízzel való helyettesítésével, másrészt a városi vízgyűjtőn a csapadék beszivárgás lehetőségének, és ezzel a talaj vízpótlásának és a talajvíz utánpótlásának növelésével. A városi klíma javítása érdekében is szükséges a csapadék helyben tartása, például esőkertek, vagy akár városi törendszerek kialakításával. Beszivárgást segítő csapadék-gazdálkodási rendszerek kialakításával, illetve a zöld infrastruktúra kiépítésével el kell érni, hogy a lehullott csapadék első 20 mm-e a talajvíz/talajnedvesség pótlására fordítódva, helyben maradjon.

A települések éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodása a felismerés fázisán már túljutott. Az alkalmazkodás eszközei a települések szerkezetének újragondolása, integrált, klímabarát és energiatudatos tervezése és operatív beavatkozások. A klímatudatosság jegyében a települések kiemelt feladata az egy főre jutó zöldterület és zöldfelület nagyságnak növelése a rekreációs igényekre tekintettel. Ennek egyik feltétele, hogy a település nem-önkormányzati tulajdonú zöldfelületi rendszerének is legyen hatékony felügyelete. Ehhez egyelőre hiányos a zöldfelületi rendszer tervezésének, engedélyezésének, szakértői, műszaki ellenőri és felelős műszaki vezetői rendszerének szabályozása, hiányoznak a települések zöldfelületi rendszer tervezésére vonatkozó átfogó szakmai keretszabályok, a hazai zöldinfrastruktúra felmérése, nyilvántartása, állapotértékelése, a zöldinfrastruktúra-fejlesztés kialakításának szakmai alapjai.

A zöld-infrastruktúra tervezésénél a használati és esztétikai szempontokon túl a növényalkalmazásban egyre hangsúlyosabb figyelmet kell fordítani az ökológiai és a humán-egészségügyi szempontokra. Az allergiát okozó fajokat el kell kerülni és lehetőség szerint a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó őshonos fajokat, fajtákat kell preferálni.

A városok fényeinek akár fele is haszontalanul távozik az égbolt irányába, anélkül, hogy hasznos megvilágítást okozna. A felhasznált elektromos energia (és energiahordozó) jó része megtakarítható lenne, és ezzel az égbolt mesterséges fénylése is a felére csökkenhetne, a köz-, dísz- és térvilágítás optimális megvalósításával, mert jelentős mértékben csökkenthető a fényterhelés, anélkül, hogy a világítás célja csorbulna. Az eddig megvalósult energiatakarékos célú világításkorszerűsítés előtti és utáni mérések azt mutatják, hogy tényleg javult a világítás geometriája, de a város fénykupoája nem csökkent. (Kolláth).

Termelési tájfunckciók

A természetközeli területeknek és a kezeléssel kialakított, de jelentős természeti értékekkel valamint a régi kulturális hagyományokkal rendelkező tájaknak – szinte csak hazánkra jellemző és csak hazánkban megőrizhető – ötvözete nagyon egyedi tájkaraktert hozott létre.

Rendelkezésre állnak olyan gazdálkodási módszerek, illetve hagyományos gazdálkodási módszerek ismerete, amelyekkel a táj jellege, természeti állapota és a biodiverzitás szintje hosszútávon megőrizhető. A csapadékvízzel és belvízzel azonban rosszul gazdálkodunk, mivel a vízgazdálkodási rendszerek a minél gyorsabb elvezetésre épültek ki. A szélsőséges időjárási események – a gyakoriság és az intenzitás kedvezőtlen változása – jelentős kihívást jelentenek a vízgazdálkodás számára. Az optimális vízgazdálkodás megteremtése kulcsfontosságú a táj fenntarthatóság szempontjából. Magyarország területe az árvizek és belvizek, valamint az aszály által egyaránt veszélyeztetett. A kockázatkezelés egyik fő eszköze a „jó gyakorlatokon” alapuló tájgazdálkodás.

A területi vízgazdálkodás az ár- és belvízvédelem, a folyó- és tószabályozás mellett kiemelt szerepe van a helyes erdő- és mezőgazdálkodásnak, illetve a fenntartható és tudatos települési vízgazdálkodásnak. A táji adottságok figyelembevételén alapuló helyes tájgazdálkodás alapvetően hozzájárul az árvíz- és belvízkockázat és a szárazodás csökkenéséhez, amely által jelentős környezeti, gazdasági és társadalmi érdekek érvényesülnek. A környezeti, gazdasági és társadalmi érdekeket integrálni kell és komplex, vízgyűjtőszinten összehangolt intézkedésekre van szükség. A különböző szakpolitikákban rejlő szinergiákat, különösen az árvízvédelem, -tájgazdálkodás, vízgazdálkodás-vízviisszatartás tekintetében kell használni. Például, az erdőgazdálkodás során kiemelt figyelemmel kell lenni a talaj megtartására és megőrzésére, amely által jelentősen csökkenthető a lerohanó árvizek part- és talajromboló hatása, illetve növelhető a vizek területen tartása. A különböző tevékenységeket integrálni kell az optimális megoldás érdekében. Fontos ismerni, hogy a területhasználattal kapcsolatos tevékenységeink milyen hatással vannak az adott terület és a vízgyűjtő vízháztartására.

A zöld infrastruktúra fejlesztése kedvezően befolyásolja a vizek állapotát, bővülnek az ökoszisztéma szolgáltatások. Az ökoszisztémák fenntartása a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás fontos eszköze.

Mezőgazdálkodás

Magyarországon az elmúlt 25 évben kb. 1,2 millió hektárral csökkent a mezőgazdasági terület. Csökkenő termőterülete ellenére hazánk európai viszonylatban élenjáró a termőterület nagyságát/arányát illetően. A szántóföldi növénytermesztés a hazai mezőgazdaság domináns ágazata, szántóterületeink többségén (2,6 millió hektár) gabonát, főképp búzát (3,7 millió tonna 2010-ben, 5,2 millió tonna 2014-ben) és kukoricát (7 millió tonna 2010-ben, 9,3 millió tonna 2014-ben), valamint napraforgót (502 ezer hektár, 970 ezer tonna) termelünk (KSH). Nagyüzemi gazdálkodás esetében alacsony fokú a diverzifikáció. A kisgazdaságok közel 90%-a legfeljebb három növényi kultúrával foglalkozik, közel felük csupán egyet termeszt. A 10 hektár alatti gazdaságok diverzifikációs átlaga 2, a 200 hektár felettieké 6,6 növényi kultúra, míg az átlag 2,5, amiből leszűrhető, hogy a 10-200 hektár közöttiek diverzifikációja szintén igen alacsony (NVS).

A termelési szerkezet – üzemstruktúrától függetlenül – a nagyüzemi kultúrák és a tömegtermelés irányába tolódott el. A mezőgazdasági termékek világpiaci kereslete és kínálata alapvetően meghatározza a magyar termelők által preferált növényi kultúrákat, ezért a nagy kultúrák váltakozása jellemző, ami a kis- és nagy gazdaságok területein is „ipari jellegű” termesztésként jelenik meg a tájban. A jellegzetes magyar tájgazdálkodási örökség, a **hagyományos tájhasználat** (pl. legeltetés, szőlőművelés, gyümölcs- és zöldségtermesztés, tanyás gazdálkodás) **visszaszorul**, emiatt **a táj egyre kisebb területen mozaikos jellegű**. Hazánk még számtalan, a helyi környezeti viszonyokhoz alkalmazkodott és környezetkímélő módon termesztendő/tartható tájfajttával rendelkezik, amelyek ökológiai gazdálkodásban is jól alkalmazhatóak, és amelyek megőrzése, nyilvántartásba vétele magyarországi génbankokban biztosított. A fogyasztói piacon új igények megjelenésével – tömegtermékek helyett a minőségi élelmiszer – a tájhoz köthető fajták kereslete és kínálata is egyre inkább előtérbe került. A **tájhoz kapcsolódó gazdálkodás és a rövid élelmiszerláncok fejlődése** nem csak **egészségesebb ételmezt biztosíthat**, hanem **új lehetőséget teremt a megnövelt értékű termékek kibocsátására**¹².

A 4,3 millió hektár szántóterületnek mintegy 10-15%-át gyakran évenként időszakosan belvíz borítja. A belvízzel borított terület nagyságának növekedését részben a nem megfelelő talajművelés, a szántók esetében a mélyszántások és altalaj lazítások évtizedeken át történő elmaradása miatt bekövetkező talajszerkezet romlás (pl. „eketalp” jelenség), az állandó növényi kultúrák hiánya okozza. Belvizes területen a szántók esetében megoldást jelenthet többek között

- talajszerkezet-javító intézkedést (mélyszántás/mélylazítás) követően a szántást nem igénylő állandó növényi kultúrák telepítése, vagy
- a mélyszántás rendszeres elvégzése kizárólag a talaj nyirkos állapotában, változó mélységű művelés alkalmazásával.

A jó területi vízgazdálkodás igazodik a táji adottságokhoz és elősegíti a táji adottságokon alapuló felelős tájhasználat megvalósulását. A jó termőképességű területeken elő kell segíteni a mezőgazdasági művelés lehetőségét a megfelelő vetésszerkezet és a művelési mód tájhoz leginkább illeszkedő megválasztásával is. A vízjárta, termésbiztonság szempontjából veszélyeztetett területeken pedig támogatni kell a megfelelő területhasználati mód megválasztását (mély fekvésű terület vízjárta területté nyilvánítása). A jól megtervezett vízkormányzás megvalósításával növekedhet a megművelhető mentesített területek aránya.

A mezőgazdasági területeken található élőhelyek állapota és a mezőgazdasági gyakorlat fenntarthatósága romlik, ennek aggregált indexe a mezőgazdasági élőhelyekhez kötődő madárfajok állománya a 1999-es bázisévhez viszonyítva már csak kb. 70%-os (KSH).

A tájterhelhetőséget figyelmen kívül hagyó gazdasági érdekek miatt jelentős a túlhasznosítás. Az NVS szerint **a mezőgazdasági terület mintegy 25%-án művelési ág és földhasználati intenzitás-váltásra lehet szükség**. A művelési ág vagy földhasználati intenzitás-váltást a domborzat, a talaj termékenysége, a klimatikus viszonyok, a terület kitétsége is indokolhatja. A művelési ág, illetve földhasználati intenzitás-váltást átfogóan, több szempont értékelése alapján lehet javasolni (pl. erózióknak kitétt domboldalakon, alacsony termékenységgű talajon, vízjárásos területen, fagyzugos területen). Az átfogó szakmai megalapozást a vonatkozó adatok aktualizálása segíti elő, többek között a talajok tulajdonságait és azok változását

¹² Magyarország jelenlegi mezőgazdasági kibocsátási értéke 1500 Euro/hektár, amely európai összehasonlításban nagyon alacsony.

tartalmazó térképek és adatbázisok frissítése. Ebben szerepet kell, hogy kapjon a talajok termékenységet befolyásoló, a talajszerkezetre, a talajszerkezet változására vonatkozó agronómiai szempontú adatok aktualizálása.

A mezőgazdasági termelést szabályozó jogi normák azonban sok esetben nincsenek összhangban a tájvédelmi célkitűzésekkel, amelyek megvalósulását a tulajdonjogok és a gazdasági ösztönzők is meghatározzák. Fontos, hogy a tájhasználatok befolyásolásánál a korlátozások helyett a terhelhetőségi szempontokat is figyelembe vevő pozitív gazdasági ösztönzők kerüljenek előtérbe.

Hazánkban összességében jelentősen lecsökkent az állatállomány, és jelentős koncentrációt mutat. A 2015-ben bevezetett termeléshez kötött uniós forrású támogatások és a kiegészítő átmeneti nemzeti támogatások némileg javítottak az elcsúszott arányokon. A legeltetési állattartás különösen erőteljesen visszaszorult, az állattartás elszakadt a földhasználatától és a növénytermesztéstől. Az állattenyésztésben a természeti és emberi erőforrásainkban rejlő lehetőségek hasznosításának módjai további vizsgálatot igényelnek.

Erdőgazdálkodás

A magyarországi erdők élőfakészletének növekedési tendenciája az elmúlt tíz évben is tovább folytatódott és mára meghaladja a 360 millió bruttó m³-t. Az országos átlagos évi növekedés 6,5 m³ hektáronként. A pozitív változás oka egyrészt az erdőterület folyamatos növekedése, másrészt a védett, illetve védő erdőkben a vágáskor emelése, valamint a fakitermelési lehetőségek visszafogottabb kihasználása. 2014. év végére az erdősültség elérte a 20,8%-ot, amely 1 939 263 hektár. Az ország összes erdőgazdálkodási célú területe pedig jelenleg 2 059 678 hektár. Az erdőterületek túlnyomó részét (89%) lombos fafajok foglalják el, közülük a legnagyobb részesedéssel az akác (24%) és a tölgyek (21%) rendelkeznek, valamint a 11% területfoglalású cser. Erdeink 63%-a őshonos, 37%-a idegenhonos fafajokból, vagy nemesített fajtákból áll. Kiemelendő feladat a fenntartható erdőgazdálkodás gyakorlati megvalósítása szempontjából az erdők természetességi állapotának javítása, a táji adottságokhoz (termőhelynek megfelelő) fajok és fajták telepítése (Erdőstratégia).

A klímaváltozás hatásainak mérséklésében az erdőkre jelentős szerep hárul. Ezzel összefüggésben megelőzési céllal és a biodiverzitás megőrzése szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír az erdőgazdálkodás során az **elegyes erdők** létrehozása, és olyan fafajok, illetve szaporítóanyagok felhasználása, amelyek genetikailag **az erdő fennmaradását a változó klimatikus viszonyok között a legjobban biztosítják**. Továbbá figyelembe kell venni, hogy a jelenlegi klímaváltozási tendenciák mellett, az erdőkárok jelentős mennyiségi növekedése, és új típusú – idegenhonos és inváziós rovarfajok, illetve kórokozók által okozott – erdőkárok megjelenése következhet be. Vadgazdálkodás során figyelmet kell fordítani a természetes vadeltartó-képességre is.

Bányászat

Az utóbbi években ártértékelődött az ország ásványkincsekkel való ellátottságának megítélése. A kiaknázható geotermális potenciálunk, a szén- és lignitkészletünk, valamint – alkalmas kitermelési technológiát feltételezve – a nem konvencionális szénhidrogén-tartalékaink növekvő hasznosítása hosszú távon is jelentősen növelheti hazánk ellátásbiztonságát és lényegesen csökkentheti importfüggőségünket. Ehhez adódnak még a gazdaságosan kitermelhető színes- és nemesfém-készletek, ritkafémek, aggregátum és más, nem érces

ásványi nyersanyag-előfordulások, amelyek jelentős nemzetgazdasági és iparfejlesztési potenciállal rendelkeznek, munkahelyteremtéssel segíthetik a halmozottan hátrányos helyzetű, egykori ipar- és bányavidékeket a gazdasági újjáéledésben. A nyersanyag előfordulásokban rejlő gazdasági potenciálnak hosszú távú stratégiai jelentősége van, ezért tájhasználat váltás meghatározásakor a nyersanyag kibányászhatóságának megőrzését is mérlegelni kell a természet, környezet és a tájkarakter védelmén túlmenően.

A hazai lignit és széntüzelésű erőművek jelenleg az ország villamos energia termelésének nagyságrendileg 17%-át biztosítják. A szén- és lignitkészletek nagyobb mértékű hasznosításával csökkenthető lenne az importfüggőségünk. Az ún. **tisztaszén-technológiák** energetikai célú alkalmazása és a szénvegyészeti technológiák Magyarországon egyelőre a kutatás-fejlesztés stádiumában vannak, azonban ezek fejlődésével, a kőszénkészletek az egyre szigorodó környezetvédelmi szempontok érvényesítése mellett is felhasználhatóvá válhatnak.

Szénhidrogének tekintetében a kutatási és termelési technológia fejlődésének köszönhetően újabb készletek válnak ismertté és hozzáférhetővé. A **geotermikus energia** hasznosításának fokozását gazdaságpolitikai és környezetvédelmi szempontok is indokolják. A hagyományos (főleg a termásvíz kitermeléshez köthető) mély-geotermikus energia, és a (tipikusan hőszivattyúval hasznosítható) sekély-geotermikus energia a jövő ígéretes fejlesztési lehetőségei Magyarországon. Az Európai Bizottság által deklarált kritikus anyagok (pl. ritkaföldfémek, kokszolható szén, gallium, indium, germánium, fluorit, stb.) előfordulásának átfogó vizsgálata Magyarországon mindösszesen néhány éve indult el, így ezek természetes előfordulásáról egyelőre korlátozott információk állnak rendelkezésre. A természetes előfordulások mellett azonban a kőszén és bauxit bányászata, valamint felhasználása során keletkező ipari hulladékok (pl. vörösiszap, hamu), mint potenciális másodlagos nyersanyagtelepek jöhetnek szóba. Az ipari hulladékok ilyen célú hasznosítása mellett nem csak az szól, hogy a kritikus anyagok valószínűleg viszonylag egyszerű módszerekkel nyerhetők ki, hanem az is, hogy ezzel a hulladék-lerakók részben felszámolhatók.

Az ország területén számos **színes- és nemesfémérc, bauxit, valamint mangán-, és uránérc előfordulás ismert**. Ezen területek többségén kisebb vagy nagyobb aktivitással már folyt korábban is mélyszinti vagy külfejtéses bányászat. Számos esetben azonban még gazdaságilag jelentős készletekkel rendelkeznek ezek az előfordulási helyek. Ezek főként a kiemelkedő tájképi adottságokkal rendelkező hegyvidéki, illetve a turisztikai és idegenforgalmi szempontból is frekvenciált területeken vannak (Pl. Mátra, Börzsöny, Tokaji-hegység, Bakony, Velencei-hegység, Mecsek, Aggtelek- Rudabánya környéke).

Az **aggregátum bányászat** alatt főként a kő-, homok-, kavics és átmeneti nyersanyagainak kitermelése értendő, amelyek elsősorban az építőipar alapanyagai. Tekintettel arra, hogy az aggregátumok az országban szélesebb körben előfordulnak, mint az egyéb nyersanyagok, valamint jellemzően külfejtésben bányásszák, így kitermelésük jelentős hatással lehet a tájra. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az eddig feltárt készletek többsége különböző jogszabályi korlátozások (a természet-, a táj-, a vízbázis-, a talaj-, az erdő-, a kulturális örökség-védelme stb.) miatt nem hozzáférhető. Az aggregátumok bányászata azonban elsősorban az infrastrukturális beruházások, valamint az építőipar szempontjából stratégiai jelentőségű, így igen fontos a jelenleg még szabadon elérhető készletek kiemelt kezelése.

Korlátozottabb földrajzi elterjedésben jelennek meg a cement-, téglá-, és cserépipari alapanyagok (agyag, tűzálló és nemesagyag, márga, gipsz), nemeshomok-telepek, valamint a környezet-technológiában is jelentős szilikát-ásványok (zeolitok, bentonit), kovaföld és alginít. Jellemzően ezeket is külszíni fejtési módszerekkel bányásszák, így ezek kitermelése is jelentős hatással lehet a tájra (Pl. Tokaji-hegység, Villányi-hegység, Bakony, Kemeneshát).

A bányászatot követő rekultivációs munkák sikerét nagyban meghatározza az utóhasznosítás helyes meghatározása, a táji adottságokon alapuló új használat tájszerkezeti illeszkedése. A tájvédelmi szempontú tervezésénél fontos figyelembe venni a feltárt földtani értékeket, valamint a létrejött új környezet értékeit, melyek a bánya életét követően tovább gazdagíthatják a tájat. Ugyanakkor a világörökségi helyszíneken és területeken igen óvatosan és megfontoltan kezelendő a bányászat.

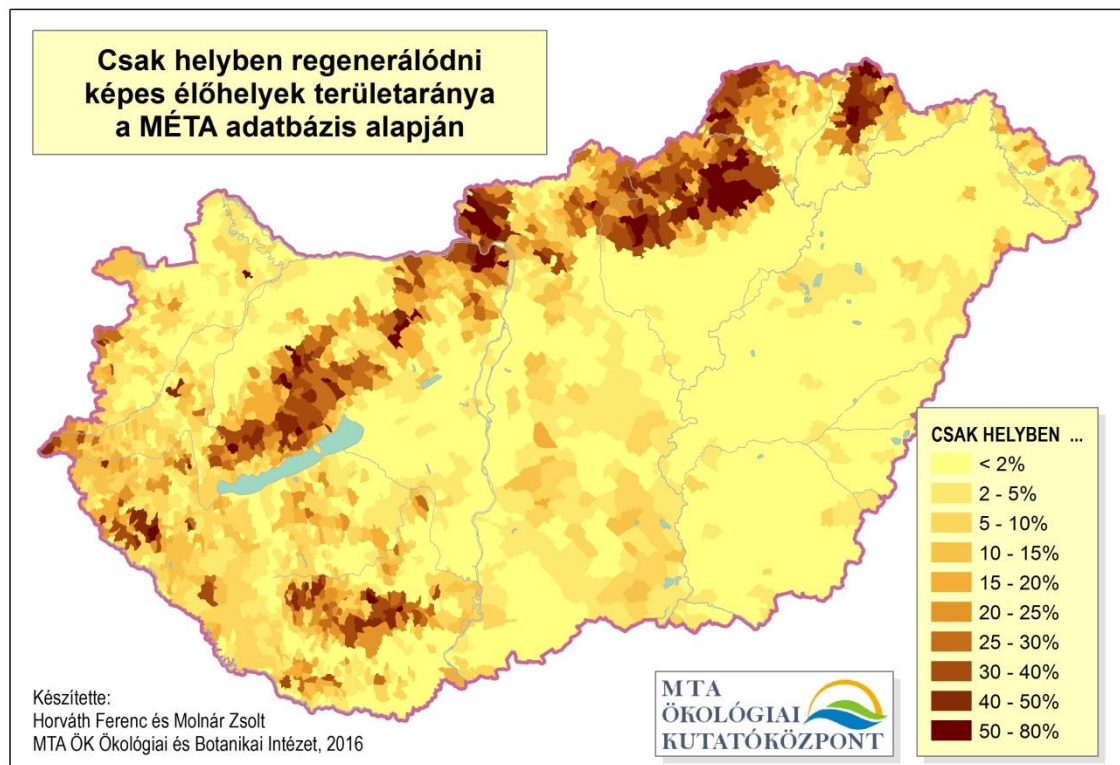
Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a bányaműveléshez kapcsolódó **utóhasznosítás szakmai és finanszírozási garanciái** évtizedek alatt kiforrottak annyira, hogy egy tevékenység befejezéséhez eljárási megoldásként más ágazatok számára is jó gyakorlatként szolgáljanak, különös tekintettel arra, hogy számos épület és létesítmény esetében a felhagyás után sem tervek sem pénzügyi forrás nem áll rendelkezésre a bontásra vagy felújításra. A felhagyás utáni tájvédelmi szakmai garanciák akkor érvényesülnek, ha nem csak a tervezés (pl. üzemtervek) hanem a kivitelezés, sőt az engedélyezés minden szintjén jelen van **a táji adottságokat és tervezett tájhasználatot értékelni tudó szakember** és a jogkövető magatartás kikényszerítő eszközei is garantáltak.

Infrastruktúra és kommunikáció tájfunkciók

A magyarországi tájak tájökológiai szerkezetét szegényítik a zöldmezős beépítések és a közlekedési infrastruktúra. A magyar tájban a települések is erős ökológiai gátat képeznek, azonban a főközlekedési utak, a vasutak járulnak leginkább hozzá az ökológiai zárványterületek kialakulásához. A közlekedési infrastruktúrák erős élőhely fragmentációt okoznak. Az élőhely feldarabolódása az élővilágot fenyegető legjelentősebb veszélyek egyike.

Magyarország tíz legerősebben felszabdalt kistája rendre a következő: Somogyi parti sík, Visegrádi-Dunakanyar, Budaörsi- és Budakeszi-medence, Balatoni-riviéra Vác-Pesti-Dunavölgy, Pécsi-síkság, Zagyva-völgy, Soproni-medence, Keszthelyi-riviéra, Tarna-völgy. Az Alföld mind a települések, mind az út-vasút felszabdalo paramétere alapján gyengén felszabdalt, míg a Dunántúli-dombság pedig erősen szabdalt (Csorba 2005.).

Kedvező, hogy a környezeti terheléseket csökkentő infrastruktúrák terén jelentős fejlődés zajlik, különösen a hulladékkezelés és szennyvíztisztítás szakterületén, valamint hogy ma már a hazai autópályák alatt és fölött is ökológiai (vad-) átjárókat építenek, amelyek megfelelő tervezés és kivitelezés mellett egyes élőközösségek számára valóban életmentő kapcsolatot, hidat teremtenek. Más fajok számára kevésbé hatékonyak ezek a vadátjárók és alagutak, mesterségesen kialakított kapcsolatok.

15. ábra: A regenerálódni csak helyben képes élőhelyek területaránya a MÉTA adatbázis alapján (MTA ÖK ÖBI)

Az autóutak építésének kulcskérdése, hogy az úttervezők együttműködve a táj-természetvédelmi szakemberekkel keressék a leginkább tájba-illeszkedő, környezetkímélő vonalvezetés lehetőségét. Egy populáció léte csak akkor biztosított, ha az egymáshoz közeli metapopulációs élőhelyek között kiegyenlítődik a lokális fajkihalás és az újra benépesedési (rekolonizációs) folyamat. Ugyanakkor a biodiverzitás védelme szempontjából azt is szem előtt kell tartani, hogy bizonyos élőhelyek kizárólag helyben képesek regenerálódni, élőhely áttelepítéssel nem menthetőek, nem pótolhatóak, így ezeknek az élőhelyeknek pl. az infrastruktúra-terjeszkedés általi elvesztése véglegesnek tekinthető.

A 15. ábra a regenerálódni csak helyben képes élőhelyek területarányát mutatja településenként. Nagyon fontos, hogy a kizárólag helyben-regenerálódó élőhelyek infrastruktúra fejlesztés szempontjából „tabuterületek” legyenek, ehhez azonban a hatósági eljárási rend módosítása és az alapadat-szolgáltatás biztosítása is szükséges.

Rekreációs tájfunkciók

A magyar turizmus kínálati piacának jellemzői között meghatározó szerepet kapnak a természeti és kulturális örökségi értékek/elemek. A hazai táj turisztikai vonzereje elsősorban a sokszínűségében, a változatosságában nyilvánul meg. A külföldi turisták számára abszolút vonzerővel rendelkezik a főváros és környéke, valamint a gyógyfürdőhelyek, és a Balaton. A belföldi turizmusunkra kevésbé jellemző a földrajzi koncentráció. Értékes turisztikai élmény forrásai a hegy- és dombvidékek, az üdülésre alkalmas vízterületek, a jelentős termákvíz-

készlet, a világörökségi helyszínek¹³, a kiemelkedő értékű nemzeti parkok, vadászatra, a lovaglásra, horgászatra alkalmas természeti adottságok, a történelmi-, kulturális örökségek, beleértve a sajátos magyar gasztronómiát és a borászatot.

Hazánk különböző tájegységein található 27 üdülőkörzet közül hat kiemelt üdülőkörzet¹⁴. A természetvédelemben fontos szereppel rendelkező nemzeti parkok nagy része is a kiemelt üdülőkörzetekben helyezkednek el. A nemzeti parkok, kiegészülve más országos jelentőségű védett természeti területtel, egyre sikeresebben jelennek meg ökoturisztikai desztinációkként, regisztrált látogatószámuk 2015-ben meghaladta a másfélmillió főt. A jelenlegi tíz nemzeti park¹⁵ több mint 400 település területét érinti. Hazánkban közel 800 ökoturisztikai létesítmény várja a természet értékek iránt érdeklődő látogatókat. Ezen látogatók körét erősítik a szervezett természetjárók, melyeket a Magyar Természetjáró Szövetség, valamint annak regionális, megyei és területi szervezetei képviselnek közel 12 ezer igazolt taggal (MTÜ).

A szép természeti környezetben fekvő falvaink – legyen az domb- és hegyvidék, vízi környezet, vagy síkvidéki tanyás térség – kitűnő terepet jelentenek a falusi turizmusnak. Egyre többen keresik ezt a fajta kikapcsolódást. 2015-ben több mint 400.000 vendégéjszakát realizáltak a hazai falusi szálláshelyeken (MTÜ). A fogadóképesség javításával, a kínálati elemek szélesítésével a turizmusnak a gazdasági felzárkózásban, a népesség megtartásában megmutatkozó pozitív hatása tovább növelhető. Mindezek elsősorban a belföldi turizmus által érintettek.

Hazánkban a természeti adottságokra épülő kínálatfejlesztés egyik kiemelt terméke az egészségturizmus. Jelentőségét kedvező természeti adottságaink, a tradíció, a jelentős fejlesztések hatására kiépült fürdők, gyógy- és wellness szállodák, az országosan jó lefedettség, a nemzetközi viszonylatban jó ár-érték arány adják. (Kardos 2011.) Az ÁNTSZ OTH 2016.08.08-i nyilvántartása alapján Magyarországon összesen 25 település¹⁶ rendelkezik 26 gyógyhelyi címmel.

A turizmusnak jelentős a térigénye és a legtöbb üdülési formának tájalakító hatása is van. A turisztikai célpontok közelében a lakó és mezőgazdasági célú épületek egy részét átalakították üdülési vagy vendéglátóipari hasznosítási célból. A korábbi kis falvak a turizmus megjelenésével, a fürdővárosok kiépítésével jelentősen átalakultak. Megállapítható azonban az is, hogy a nem-turisztikai központokban a településen belüli rekreációs szabad terek, a városi parkhasználat és a városi terek rekreációs használata visszaszorult.

¹³ Világörökségi helyszínek: Budapest – a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út, Hollókő ófalu és környezete, az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai, az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete, Hortobágyi Nemzeti Park – Puszták, Pécs (Sopianae) ókeresztény temetője, Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj, a Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék.

¹⁴ Budapest és a Dunakanyar, Balaton, Mátra-Bükk, Sopron-Kőszeg-hegysége, Tisza-tó, Velencei tó-Vértes.

¹⁵ Balaton-felvidéki, Duna-Dráva, Fertő-Hanság, Őrség, Duna-Ipoly, Aggtelek, Bükk, Hortobágyi, Kiskunsági, Körös-Maros

¹⁶ Miskolc-Lillafüred, Eger, Harkány, Sopron, Gyöngyös-Kékestető, Hévíz, Debrecen, Balatonfüred, Parádszék, Hajdúszoboszló, Zalakaros, Bükkfürdő, Gyula, Sárvár – 2 helyszínnel, Mezőkövesd, Nyíregyháza – Sóstógyógyfürdő, Szigetvár, Tapolca, Kiskunmajsa, Kiskunhalas, Mórahalom, Lenti, Orosháza-Gyopárosfürdő, Nyírbátor, Tisza-Tó

4.5 SWOT analízis

Erősségek	Gyengeségek
- A magyarországi tájak egyedülálló, megőrzésre érdemes értékei nemzetközi jelentősége - A nemzetközi kötelezettségek vállalása - Tájvédelmi szempontok megjelennek a hazai jogi szabályozásban - A tájállapot kedvező változását támogató társadalmi-gazdasági hatások jelenléte - Magasan képzett szakmai kompetencia megléte	- Kedvezőtlen tendenciájú tájváltozási folyamatok - Táj és társadalom eltávolodása, a tájidentitás hiánya - Tájmonitoring hiánya, a tájváltozási folyamatok megismeréséhez nincs hatékony szakmai eszközrendszer - A jogi, közigazgatási, gazdasági eszközrendszer gyengesége a kedvezőtlen folyamatok megállításhoz
Lehetőségek	Fenyegetettségek / Veszélyek
- A vonatkozó közigazgatási és jogi rendszer igazítása, a táj ágazatokon átívelő komplex értelmezése - A szakmai háttér javítása - Területhasználatok tájtudatos kialakítása/módosítása - A társadalmi részvétel bővítése/erősítése - PR munka és kommunikáció - A nemzetközi együttműködés lehetőségei	- A kedvezőtlen társadalmi folyamatok, elidegenedés a tájtól - Spontán tájváltozási folyamatok megjelenése a kedvezőtlen környezeti tényezők hatására - A tájpotenciálra épülő, fenntartható tájhasználatot veszélyeztető gazdasági környezet

5 Jövőkép

A jövőkép vizionálása kettős: egyrészt a magyarországi tájak jövőbeni állapotát másrészt ezzel szoros összefüggésben a magyar tájpolitika jövőképét rajzolja meg.

5.1 A magyarországi tájak jövőképe

A magyarországi tájak jövőképe öt fő pilléren nyugszik, amelyek a következők:

- A tájat meghatározó környezeti elemek használata fenntartható és integrált.
- Az értékes hagyományos tájhasználatok fennmaradnak. A degradált helyszínek helyreállítása megtörténik.
- A természetközeli és az átalakított területeket, továbbá a termeléssel összefüggő tájhasználatot is változatosság és gazdagság jellemzi.
- A beépített területek aránya alacsony, nem növekszik, vagy csak a tényleges igényeknek megfelelően növekszik; kompakt, élhető településekhez kötődik.
- A települések, illetve az örökségi elemek táji beágyazottsága harmonikus.

5.2 A tájpolitika jövőképe

Annak érdekében, hogy a hazai tájak jövőképben meghatározott pillérei tartósan biztosítottak legyenek a következő hét tájpolitikai pillér elérése szükséges:

- A kormányzat komplexen kezeli a táj ügyét.
- A tájalakító folyamatok rendszer szintű kezelése és ok-okozati nyomon követése válik jellemzővé.
- A tervezés fenntartható, kiegyensúlyozott területhasználatokat eredményez.
- Az ország valamennyi tájának általános és differenciált védelme valósul meg.
- A gazdasági ösztönzők a táj állapotváltozását kedvező irányba mozdítják.
- A tájpotenciál hasznosítása a tájkarakter és az értékek veszélyeztetése nélkül történik.
- A népesség erős tájidentitással rendelkezik, táji léptékben hatékonyan együttműködik.

A két jövőkép összegzéseként fogalmazódik meg az NTS sommázott jövőképe:

A tájhasználat táji adottságokon alapul.

6 Szakpolitikai célkitűzések, beavatkozási területek és eszközök

6.1 Átfogó cél

A stratégia átfogó célja: **Táji adottságokon alapuló felelős tájhasználat.**

A tájat, a táj egyes területeit arra alkalmas célra és módon és csak a fenntarthatóság mértékéig hasznosítjuk. A felelős tájhasznosítás szemlélete a társadalom egészére, minden döntési szintre kiterjed az egyéntől a közösségekig és a helyi döntéshozóktól, hatóságoktól az államig. A kihívásokra horizontális és vertikális együttműködések útján keressük a választ, annak érdekében, hogy a tájhasznosítás gyakorlatában a társadalmilag szükséges új funkciók területi elhelyezéséhez arra alkalmas területeket keresünk, illetve a meglévő tájhasználatot a fenntarthatóság mércéjén alapulva a tájpotenciálhoz alakítjuk, igazítjuk.

6.2 Horizontális elvek

Az átfogó cél eléréséhez a stratégia megvalósítása során az alábbi horizontális elvek érvényesítését kell biztosítani:

- A) Természeti erőforrások és kulturális örökség általános védelme
- B) Bölcs és takarékos területhasználat
- C) Éghajlatváltozás hatásának mérséklése, alkalmazkodás

6.3 Stratégiai célok

A stratégia az átfogó célkitűzés elérése érdekében három kiemelt célt fogalmaz meg.

- I. Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása
- II. Élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítás
- III. A tájidentitás növelése

A kiemelt célokhoz kapcsolódó alcélok rendszere a következő:

I. Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása

- I.1. alcél: Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás kereteinek meghatározása
- I.2. alcél: A tájhasználat változásának nyomon követése
- I.3. alcél: A táji adottságokon alapuló tájhasznosítás integrálása a döntési mechanizmusokba
- I.4. alcél: Komplex tájszemlélet integrálása a kutatásokba

II. Élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítás

- II.1. alcél: Kompakt, klímabarát, értékőrző települések
- II.2. alcél: Tájba illesztett infrastruktúrák
- II.3. alcél: Táji adottságokon alapuló termelési funkciók
- II.4. alcél: Táji adottságokon alapuló rekreációs funkciók
- II.5. alcél: Jobban működő szabályozási és védelmi funkciók

III. A tájidentitás növelése

- III.1. alcél: Fogékonyság, társadalmi felelősségvállalás növelése
- III.2. alcél: A társadalmi részvétel növelése
- III.3. alcél: A tájjal kapcsolatos képzés, oktatás fejlesztése

A stratégia Magyarország teljes területét érinti, a megfogalmazott intézkedések jellemzően az egész országot érintik, illetve potenciálisan lefedhetik. A beavatkozások fő letéteményese a kormányzat, amely a kormányprogramban és az ágazati politikákban juttatja érvényre az intézkedések megvalósulását.

I.1. alcél: Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás kereteinek meghatározása

Az átfogó célkitűzés elérése érdekében először a tervezési rendszer és a hatósági munka alapját és hátterét képező, **táji adottságokat tartalmazó téradatok nyilvántartásait fejleszteni kell, mind terepi felmérések alapján, mind automatizált módszerekkel.** Ez a fejlesztés magában foglalja a már meglévő adatbázisok adattartalmának, attribútumainak frissítését, illetve hiányzó téradat struktúrák létrehozását.

A táji adottságok felmérése alapján történik a **magyarországi tájak azonosítása**. Az azonosítás lépéseként ki kell dolgozni a magyarországi tájak tájkarakter alapú tájtipizálási módszertanát. A módszertan alapján létre kell hozni az országos tájkarakter területek komplex digitális adatbázisát. Ki kell dolgozni a tájkarakter-területek térségi és helyi szintű lehatárolásának módszertanát. A térségi és helyi szintű lehatárolás módszertana alapján létre kell hozni a térségi és helyi tájkarakter területek komplex digitális adatbázisát. **Az országos tájkarakter területekre, térségi tájkarakter területekre és a helyi tájkarakter területekre minőségi célkitűzéseket és kezelési irányelveket kell meghatározni.**

A „történeti táj” kulturális örökségvédelmi kategória szakmai megalapozása megteremti a lehetőséget, hogy **új történeti tájak kerüljenek lehatárolásra.**

A **kompakt települési modellt és a klímabarát települési modellt tovább kell fejleszteni, közérthetővé kell tenni.** Ki kell dolgozni a **táji léptékű örökségvédelem módszertanát.** Mindezek rendszerbefoglalásaként ki kell dolgozni a **tájtervek hierarchikus rendszerét.**

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:¹⁷</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
1. Táji adottságokat tartalmazó nyilvántartások adatainak, téradatainak fejlesztése:				
Talajkataszter (talajtérképek és adatbázisok) fejlesztése, különös tekintettel a tájhasználatot, a termőhelyi adottságokat meghatározó talajtani tényezőkre, pl. a talaj termékenységét befolyásoló agronómiai szempontú talajszerkezeti adatok aktualizálása.	✓			✓
Élőhelyfelmérés, a MÉTA adatbázis aktualizálása (természetességi térképek) és fejlesztése (állandó gyepek kezelési igény szerinti lehatárolása, regenerációs potenciál szerinti lehatárolások).	✓			✓
Ökoszisztémák felmérése, állapotértékelése.	✓			✓
Zöldinfrastruktúra felmérése, állapotértékelése.	✓			✓
Zöldfelületek kataszterezése.	✓	✓	✓	✓
Tájfajták kataszterezése.	✓	✓	✓	✓
Gyümölcsös termőhely kataszter fejlesztése (többek között a kataszter térképanyagának digitalizálása).	✓			✓

¹⁷ K: Kormányzat, Ö: Önkormányzat, C: Civil szervezetek, E: Egyetemek, kutatóintézetek

Szőlő termőhelyi kataszter fejlesztése (többek között a termőhely-minősítés alapját képező adatforrások frissítése).	✓			✓
Barnamező-kataszterezés.	✓	✓		✓
Rozsdaövezet-kataszterezés.	✓	✓		✓
A korábbi „KAC” körébe tartozó felhagyott bányák állapotértékelése, beavatkozás szükségességének felmérése, értékelése.	✓			✓
Meliorációval érintett területek felmérése, állapotértékelése.	✓			✓
Agroökológiai potenciál felmérése, (újra)értékelése.	✓			✓
Tájfragmentáció felmérése.	✓			✓
Fényterhelés országos felmérése (pl. égbolt fénysűrűség-eloszlásának meghatározásával) és a fényterhelés állapotértékelése.	✓			✓
Történeti tájak és tájrészletek kataszterezése.	✓			✓
<i>Módszertani, strukturális fejlesztések:</i>				
A tájjal kapcsolatos nyilvántartási rendszerek finanszírozási, hozzáférési, adatfeltöltési, adat-karbantartási, rendszer-karbantartási és kompatibilitási problémáinak feltárása és megszüntetése.	✓			
A tájkaraktertípusok egységes értékelési, kezelési szempont- és eszközrendszerének kidolgozása.	✓			✓
Országos, térségi, helyi tájkarakter területek azonosítása, állapot-értékelése, kulcsjellemzőinek meghatározása.	✓	✓		✓
Az értékesnek minősített tájkarakter-típusok, tájkarakter-területek megőrzését elősegítő, illetve veszélyeztető tájgazdálkodási, tájhasználati gyakorlatok leírása.	✓			✓
Országos nyilvántartásban szereplő barnamezőkre, zöldfelületekre, használaton kívüli építményekre, nagy elöntési valószínűségi területen lévő (lakó- és üdülési rendeltetésű) területekre irányelvek, minőségi célkitűzések meghatározása.	✓			✓
A kompakt települési modell kidolgozása és fejlesztése.	✓	✓		✓
A klímabarát települési modell fejlesztése.	✓	✓		✓
A táji léptékű örökségvédelem módszertanának kidolgozása és fejlesztése.	✓			✓
A táj szintű tervezést és a tájak védelmét, illetve hasznosítását szolgáló – a különböző szintű tájtervek hierarchikus sorozatából felépített – tervrendszer kialakítása.	✓		✓	✓

I.2. alcél: A tájhasználat változásának nyomon követése

A tájhasználat változását és a tájkarakter változását nyomon kell követni. Fel kell mérni és össze kell hasonlítani a tájváltozási folyamatok nyomon követésének lehetséges intézményi háttérét és lehetséges eszközállományát. Költséghatékony jól pozícionált intézmény kiválasztása után ki kell alakítani és fejleszteni kell a tájváltozási folyamatok nyomon követésének eszközrendszerét.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Tájhasználat változás és tájkarakter változás nyomon követéséhez a potenciális intézmények auditja: megfeleltethetőség vizsgálata.	✓			
Tájhasználat változás és tájkarakter változás nyomon követéséhez eszközállomány audit (szoftver, hardver, stb.)	✓			
Kormány döntése a tájhasználat változását és a tájkarakter változást nyomon követő intézmény kijelöléséről vagy felállításáról.	✓			
A tájhasználat változás és tájkarakter-változás nyomon követésére kijelölt intézmény humán erőforrásának és eszközállományának alkalmassá tétele, fejlesztése.	✓			
A tájkarakter változás és tájhasználat változás szakmai mutatóinak és bázisvének meghatározása.	✓			✓

I.3. alcél: A táji adottságokon alapuló tájhasznosítás integrálása a döntési mechanizmusokba

A tájjal kapcsolatos politikai és hatósági döntések, tervezési rendszerek hasznosítsák az I.1. alcél megvalósítása során létrejött szakmai háttéranyagokat. A **táji adottságokon alapuló tájhasználat** jelenjen meg elvként a készülő **stratégiai és tervezési dokumentumokban, jogszabályokban**.

A **támogatási rendszerek, gazdasági ösztönzők** a lehetőséghez mérten vegyék figyelembe a táji adottságokat. A felszínborítást jelentős mértékben módosító tevékenységekhez kapcsolódó pályázatokat lehetőséghez mérten a táji adottságokhoz igazodó tájhasználat elvének figyelembevételével kell kiírni, amennyiben ezt a lehetőséget az adott uniós program tartalmazza és a gazdálkodók számára nem okoz indokolatlan többletköltséget.

A **tárcáknak, illetve az ágazatoknak** a tájváltozást előidéző **folyamatok modellezésében, komplex kezelésében** erősíteniük kell a **közös gondolkodást és az együttműködést**.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
A táji adottságokon alapuló tájhasználat követelményének integrálása a készülő stratégiai és tervezési dokumentumokba.	✓			
A táji adottságokon alapuló tájhasználat elvének integrálása az ágazati jogszabályokba.	✓			
Jogszabályi fogalomrendszer egységesítése.	✓			
A kompakt települési modell követelményének érvényesítését biztosító jogi szabályozás és gazdasági ösztönzők kidolgozása a beépítésre szánt területek kijelöléséhez és zöldmezős beruházások engedélyezéséhez.	✓			
Zöldfelülettel összefüggő állami és önkormányzati felelősségkörök tisztázása és jogi szabályozása.	✓			
A belterületi zöldfelületi rendszer tervezésének, engedélyezésének, szakértői, műszaki ellenőri és felelős műszaki vezetői rendszerének átfogó szabályozása.	✓			
A települések zöldfelületi rendszer tervezésére vonatkozó átfogó szakmai keretszabályok (pl. egy lakosra jutó zöldfelület területe,	✓			

a lakóövezettől elérhető zöldterületek elérési távolságának maximalizálása, csapadékvíz helyben történő hasznosításának minimális területaránya) megalkotása.				
Az értékesnek minősített tájkarakter-típusok, tájkarakter-területek megőrzését elősegítő módszertani útmutató készítése.	✓			
Döntéstámogatási eszközrendszerek kialakítása, fejlesztése, (pl. TDR, TTTT-IR alkalmazásának megvizsgálása).	✓			✓
Táji adottságokon alapuló hatósági döntések támogatása, a jogbiztonság növelése validált döntéstámogatási eszközök bevezetésével, az I.1. alcélban felsorolt nyilvántartások hasznosításával, továbbá a jogi jellegek ¹⁸ teljes körű bejegyzésével.	✓			
Nemzeti Tájhasználati Alapterv készítése: GIS rendszerű térképi lehatároláshoz kötött konszenzuson alapuló hosszú távú terv.	✓			
A közigazgatási határokon átnyúló tájak esetében az együtt-tervezés, együttműködés támogatása, komplex szemlélet támogatása.	✓			
A gazdasági ösztönzők összehangolása.	✓			
A táji adottságokon alapuló tájhasználat követelményének lehetőség szerinti integrálása a támogatási rendszerekbe.	✓			
A tájra vonatkozó (tájpotenciál alapú) minőségi célkitűzések lehetőségek szerinti integrálása az ösztönző rendszerekbe.	✓			

I.4. alcél: Komplex tájszemlélet integrálása a kutatásokba

Elő kell segíteni, hogy az ágazati kutatások vonják a vizsgálatuk tárgykörébe a tájban bekövetkező lehetséges változásokat, a táj szerkezetére, a táj karakterére, a tájban lezajló anyag- és energiafolyamatokra gyakorolt hatásokat. Induljanak komplex tájkutatások.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Komplex tájkutatások.	✓		✓	✓
A tájszerkezet belső működési jellemzőinek megismerésére irányuló kutatások az anyag- és energiafolyamatokra fókuszálva.	✓		✓	✓
Az ágazati (szakterületi) kutatások vizsgálják a tájban bekövetkező lehetséges változásokat.	✓		✓	✓
Tudásátadás megalapozása kutatásokkal.	✓		✓	✓

II.1. alcél: Kompakt, klímabarát, értékőrző települések

Hazánkban döntően a **beépített és a nem-beépített területek** hagyományosan egymástól **jól elkülönülő**, jellegzetes térbeli struktúráját, mint a kedvező tájkarakter kulcsjellemzőjét, és mint a települések fenntarthatóságának zálogát meg kell őrizni. A települések fejlesztése során a terület, különösen a termőföld bölcs és takarékos használatát, a városklíma kedvezőtlen hatásainak mérséklését, az éghajlathoz való alkalmazkodást együttesen, integrált szemlélettel kell érvényesíteni.

¹⁸ 109/1999. (XII.) FVM rendelet 39/A § szerint meghatározott jogi jellegek

Az éghajlathoz való alkalmazkodás jegyében felül kell vizsgálni a települések szerkezetét, és a tervezése során a bölcs és takarékos területhasznosítást, a felhagyott területek új funkcióval történő ellátását és a klímabarát települési modellt együttesen kell alkalmazni. A klímaadaptációs beavatkozásoknak az épületenergetikai felújításokon túlmenően várostervezési, zöldfelület-tervezési, barnamező- és rozsdaovezet-felújítási elemekkel kell bővülnie. A táji adottságokat figyelembe kell venni az ipari létesítmények helyszínének kiválasztásakor, illetve biztosítani kell a létesítmény tájbaillesztését. A kulturális örökségvédelmi elemek és a közintézmények felújítása egyaránt táji beágyazottságuknak megfelelően, környezetükkel együtt integrált tervezéssel kell, hogy történjen. A lakó- és üdülési rendeltetésű épületek tájba illesztését a lakosság, vizuális kultúrájának segítségével kell növelni. A helyi települési tájkarakter alakításában teret kell, hogy kapjon a helyi lakosság igénye, percepciója. Fontos, hogy a települések a hagyományok és az új funkciók esztétikus összehangolásával maguk határozhassák meg arcukat, és ez a cél egyben a tájidentitás növeléséhez is hozzájárul.

A települések energetikai korszerűsítése során a fényterhelés csökkentését is célul kell tűzni, intelligens megvilágítással a települések fénykúpóját csökkenteni kell és a biológiai rendszerekre, emberi egészségre kevésbé káros spektrális összetételt kell alkalmazni.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
A kulturális örökségvédelmi elemek (pl. kastélyok, várak, váromok) táji beágyazottságuknak megfelelő, integrált tervezésen alapuló felújítása.	✓	✓		
A közintézmények táji és településképi beágyazottságuknak megfelelő, integrált tervezésen alapuló felújítása.	✓	✓		
Táji léptékű örökségvédelem módszereinek alkalmazása, integrálása a tervezési rendszerekbe.	✓	✓		
Klímabarát települési modell alkalmazása, településszerkezeti szintű tervezés és beavatkozások.		✓		
A csapadék beszivárgás lehetőségének, és ezzel a talaj vízpótlásának és a talajvíz utánpótlásának növelése, illetve a városi klíma javítása érdekében a csapadék helyben tartása zöldfelületek növelésével, városi tőrendszerek kialakításával.		✓		
Minden településen a zöldfelületi rendszerre vonatkozó minőségi célkitűzések meghatározása.		✓		
1-5% (árvízi, belvízi) elöntési valószínűségi területekre minőségi célkitűzések meghatározása.		✓		
Minden településen a barnamezőkre, rozsdaovezetekre minőségi célkitűzések meghatározása.		✓		
Minden településen a használaton kívüli építmények kataszterének elkészítése, alkalmassági értékelése és további funkció meghatározása.		✓		
Fényszennyezés-mentes települési közvilágítás tervezése és kialakítása: világítás geometriájának javítása, 2700K alatti színhőmérséklet alkalmazása.		✓		
A települési (helyi) tájkarakter területekre minőségi célkitűzések és kezelési irányelvek meghatározása.		✓		
A barnamezőkre, rozsdaovezetekre, használaton kívüli építményekre, a zöldfelületekre, árvízi belvízi kockázatnak kitett települési területekre vonatkozó minőségi célkitűzések integrálása a területfejlesztési, településfejlesztési, területrendezés, településrendezési tervekbe.		✓		

A vizuális kultúra szemléletformálásának eszközeit is alkalmazva elő kell segíteni a lakó- és üdülési hasznosítású épületek tájba illesztésének gyakorlatát.		✓		
---	--	---	--	--

II.2. alcél: Tájba illesztett infrastruktúrák

A tájban megjelenő infrastrukturális elemek mennyiségét a korábbi fejlesztéspolitikai döntések határozzák meg, ezért a tájba illesztés első alternatívája a takarékos és megelőzés elvén a már meglévő elemek igénybevétele. Az új infrastruktúrákat bölcs területhasználati modell alkalmazásával, a táji és ökológiai fragmentáltságot lehetőleg nem fokozó módon kell tervezni és kialakítani. Ehhez az I.1. cél megvalósításához kapcsolódó felméréseket, nyilvántartásokat és I.2. cél megvalósítását segítő döntéstámogatási eszközöket kell alkalmazni.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Infrastruktúra igény esetén a már meglévő elemek vagy a meglévő elemek által igénybevett területek igénybevételének mérlegelése.	✓	✓		
Ökoszisztémák fragmentációjának, regenerálódó képességének figyelembevétele a döntési mechanizmusban, a kizárólag helyben regenerálódni képes ökoszisztémák elkerülése.	✓	✓		

II.3. alcél: Táji adottságokon alapuló termelési funkciók

A mező és erdőgazdálkodás gyakorlatát lehetőség szerint a helyi adottságokhoz kell igazítani, figyelembe véve a hazai élelmiszerellátás biztonságának és a fenntarthatóság szempontjainak a követelményét.

Az éghajlatváltozáshoz alkalmazkodva a mezőgazdálkodást lehetőség szerint diverz kultúrák, az erdőgazdálkodást mozaikos rendszerek kell, hogy jellemezzék. A mező- és erdőgazdálkodás nemcsak alkalmazkodik az éghajlatváltozáshoz, de a növényzettel való borítottságon keresztül a klíma legjelentősebb alakítója, ezért a víz- és hőháztartás javítása érdekében a mező- és erdőgazdálkodás gyakorlatában is cél a tartós növényborítású területek megmaradása. A táji adottsághoz igazodó mozaikos tájgazdálkodás kialakítása az egészségesebb élelmiszer alapanyagok biztosítása és a megnövelt értékű termékek kibocsátása érdekében. A táji adottságokhoz igazítás érdekében konszenzuson alapuló rehabilitációs beavatkozásokra, egyes területeken a tájhasználat módjának megváltoztatására, intenzitásváltására van szükség a termelési funkciójú területeken. A felelős erőforrás-takarékos bányászat célja érdekében a másodlagos nyersanyagforrások hasznosítását és a nyersanyagigény csökkentését kell növelni, ugyanakkor a nyersanyagforrások hozzáférhetőségét a tájhasználat tervezésénél figyelembe kell venni.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
A jellegzetes magyar tájgazdálkodási örökség, a hagyományos tájhasználat fenntartására alkalmas területek lehatárolása.	✓			
Mezőgazdasági funkciójú területek tájhasználatának felülvizsgálata, konszenzusos minőségi célkitűzések megfogalmazása.	✓			
Erdőgazdálkodási célt szolgáló területek tájhasználatának felülvizsgálata, konszenzusos minőségi célkitűzések megfogalmazása.	✓			

Konszenzusos minőségi célkitűzések megfogalmazása bányatelkekre, bányautótájra.	✓			
A konszenzusos minőségi célkitűzések integrálása a fejlesztési és rendezési tervekbe, támogatási rendszerekbe.	✓			
Termőhelynek megfelelő kultúrák telepítése, tájfajták alkalmazásának elősegítése.	✓		✓	
Agroökológiai potenciálon alapuló mezőgazdálkodási gyakorlat elősegítése.	✓		✓	
A mezőgazdaság diverzifikációjának előtérbe helyezése.	✓		✓	

II.4. alcél: Táji adottságokon alapuló rekreációs funkciók

A rekreációs hasznosítások helyének, módjának, intenzitásának, szezonálisának tervezése során a gazdasági potenciálon túlmenően a táji adottságokhoz való alkalmazkodás és a **terhelhetőség figyelembevétele** kiemelt feladat.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Rekreációs funkciót ellátó vagy rekreációra kijelölt területek terhelhetőségének vizsgálata.	✓			
Rekreációs funkciót ellátó területek tájhasználatának felülvizsgálata, konszenzusos minőségi célkitűzések megfogalmazása.	✓			
Rekreációval túlterhelt területeken rehabilitációs beavatkozások, intenzitásváltás vagy funkcióváltás.	✓			

II.5. alcél: Jobban működő szabályozási és védelmi funkciók

Az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése érdekében is az ökoszisztémák szabályozó, csillapító hatásait nem elég csak megtartani, beavatkozásként kevés a természetközeli élőhelyek megmaradását célul tűzni, a csillapító hatás hiányait a szabályozó funkciók helyreállításával, a biológiailag aktív felületek növelésével kell csökkenteni. Ezt többek között új erdők telepítésével, gyepesítéssel, új települési zöldfelületek kialakításával lehet elérni.

A védelmi funkciót ellátó területek (védőövezetet, védelmi területet, puffertérületet, védőzónát) tájhasználatát felül kell vizsgálni és az összeegyeztethetetlen használatokat meg kell változtatni, konszenzus alapján összeegyeztethető tájhasználatot kell kialakítani.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Helyreállítást igénylő leromlott ökoszisztémák lehatárolása, a helyreállító intézkedés meghatározása, ökoszisztémák helyreállítása.	✓			
Szabályozó funkciót ellátó – de védelmi funkcióval nem rendelkező – területekre minőségi célkitűzések meghatározása.	✓			
Védelmi funkciót ellátó területek (védőövezet, védelmi terület, puffertérület, védőzóna) tájhasználatának felülvizsgálata, alkalmassági értékelése.	✓			
Védelmi funkciót ellátó területek tájhasználatára konszenzusos minőségi célkitűzések meghatározása (amely a szabályozási és használati funkciók hatékonyabb működését szolgálja).	✓			

Konszenzuson alapuló rehabilitációs beavatkozások, tájhasználat módjának, intenzitásának váltása a védelmi funkciójú területeken.	✓			
--	---	--	--	--

III.1. alcél: Fogékonyság, társadalmi felelősségvállalás növelése

A táji adottságokon alapuló felelős tájhasználat kialakításához és fenntartásához szükséges, a társadalmi felelősségvállalás növelése, fejlesztése. Ennek érdekében célzott programokat kell indítani az állami szervek, a civil társadalom, különösen a cyber generáció – mint a jövő döntéshozói – felé. Nagyon fontos a kedvező közösségi alapú kezdeményezések támogatása, a jó gyakorlatok átvételének segítése. A tájjal kapcsolatos fogékonyság nő, illetve a tájjal kapcsolatos ismeretek is bővülnek, ha az ismeretek, jó gyakorlatok jobban elérhetők, hozzáférhetők.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Kedvező táji léptékű, közösségi alapú kezdeményezések (pl. natúrpark, geopark) támogatása, a jó gyakorlatok átvételének támogatása.	✓			
Magyar Tájdíj program működtetése.	✓			
Tájjal kapcsolatos adatbázisok nyilvánosságának növelése, hozzáférés javítása.	✓			
Felelősségérzet növelő, fogékonyság növelő programok indítása, fenntartása a hatóságok, az állami szervek felé.	✓		✓	✓
Felelősségérzet növelő, fogékonyság növelő programok indítása, fenntartása a civil társadalom, különösen a cyber generáció felé.	✓		✓	✓
A jellegzetes magyar tájgazdálkodási örökséggel kapcsolatos ismeretek, a hagyományos tájhasználat dokumentálása és integrálása a képzésbe, különösen egyes ritka, eltűnőben lévő, közvetlenül a tájhasználattal kapcsolatos mesterségek.	✓		✓	✓

III.2. alcél: A társadalmi részvétel növelése

Át kell tekinteni, hogy vannak-e olyan eljárások, ahol a társadalmi részvétel lehetősége nem kellő mértékben biztosított. A részvételt azokban a közigazgatási eljárásokban bátorítani kell, ahol a társadalmi részvétel a hosszú távú társadalmi érdek megvalósításának letéteményese.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Részvételi eljárások auditja.	✓			
A részvétel biztosítása és bátorítása a társadalom tagjai, a helyi és a regionális hatóságok, valamint más érdekelt felek számára, pl. a helyi, illetve az érintett felsőoktatási intézmények bevonása a kapcsolódó tervezési, stratégiai folyamatokba.	✓	✓		

III.3. alcél: A tájjal kapcsolatos képzés, oktatás fejlesztése

Az oktatásban a tájjal kapcsolatos ismeretek átadása nem korlátozódhat a tájhoz értő szakemberek szűk körére, hanem ki kell, hogy terjedjen többek között a mérnök-képzésekre és minden más olyan képzésre, amelynek leendő szakemberei döntéseikkel a tájállapotát, használatát befolyásolják. A képzés és oktatás erősítése szükséges a tájjal kapcsolatos ismeretanyaggal, a tájban való gondolkodás szemléletével. Ezért szükséges a képzés és oktatás auditja és korszerűsítése. A táji adottságokon alapuló tájhasználat megvalósításához szükséges alapismereteket – a korosztálynak megfelelő ismeretanyaggal – generálisan kell integrálni a köznevelésbe és a felsőoktatásba is. A tájjal kapcsolatos alapismereteket integrálni kell az élethosszig tartó tanulásba.

<i>A cél elérése érdekében szükséges intézkedések:</i>	<i>K</i>	<i>Ö</i>	<i>C</i>	<i>E</i>
Felsőoktatásban a tájjal kapcsolatos tudás és/vagy a tájjal kapcsolatos felelősségteljes attitűd integrálása az elsajátítandó szakmai kompetenciák körébe a fenntartható fejlődés alapismeretek keretében.				✓
Köznevelés auditja, a képzés tájjal kapcsolatos ismeretanyagának korszerűsítése az alaptanterv felülvizsgálatakor.	✓			
Konferenciák és multidiszciplináris képzési programok szervezése.	✓			
A tájhasználók továbbképzése, a képzési anyag bővítése tájra vonatkozó ismeretekkel.	✓			✓
Szaktanácsadók továbbképzése, tájjal kapcsolatos tananyag beépítése a továbbképzési rendszerbe.	✓			✓

7 Beavatkozások pénzügyi háttere

A célok megvalósítását szolgáló intézkedések jelentős része uniós forrásokra épülő operatív programokhoz kapcsolt, illetve kapcsolható. Az Európai Unió költségvetési időszak végén, a következő költségvetési időszak tervezésénél külön figyelmet kell fordítani arra, hogy a stratégiában megfogalmazott célok, a tervezési szempontrendszer részét képezzék. Az NTS ezen túlmenően olyan intézkedéseket tartalmaz, amelyek nem igényelnek külön forrásokat a költségvetésben, hanem a meglévő feladatok részeként szemléletváltással megvalósulhatnak.

Az Európa Tanács elvárása alapján Magyarországnak társadalmi részvétellel készülő tájleltárt kell készíteni és nyilvántartást kell vezetni a tájak változásáról. A feladat végrehajtása során fel kell mérni és össze kell hasonlítani a tájváltozási folyamatok nyomon követésének lehetséges intézményi hátterét és lehetséges eszközállományát. Költséghatékony, jól pozicionált intézmény kiválasztása után ki kell alakítani és fejleszteni kell a tájváltozási folyamatok nyomon követésének eszközszerét, biztosítani kell ennek forrását. Az NTS intézményi megfeleltethetőségi vizsgálatot és eszközauditot követően a kormányt jelöli meg felelősként a tájhasználat változását és a tájkarakter változást nyomon követő intézmény kijelöléséről vagy felállításáról.

Az NTS alapján szükséges megvizsgálni, hogy a támogatási rendszerek, gazdasági ösztönzők miként és mely alapoknál, fejlesztési forrásoknál tudják figyelembe venni a táji adottságokat. A tárcáknak, illetve az ágazatoknak a tájváltozást előidéző folyamatok modellezésében, komplex kezelésében növelniük kell a közös gondolkodást és az együttműködést. A táji adottságokon alapuló tájhasználat szemléletének integrálása a gazdasági ösztönzők rendszerébe nem csupán a táj védelmét szolgálja, hanem a különböző tájhasználatok összehangolásával, helyi viszonyokhoz igazításával, országos szinten jelentős költségvetési megtakarítást hozhat. A feladat végrehajtásának felelőse a kormány, ágazatokon átívelő testület kijelölése útján.

Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása című cél megvalósulását a *Terület- és Településfejlesztési Operatív Program és ágazati Operatív Programok* segítik. Az intézkedések nagy része a *Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Programból (KEHOP)*, illetve a *Versenyképes Közép-Magyarországi Operatív Programból (VEKOP)* nyer finanszírozást, ezek keretében megvalósított országos hatású kiemelt projekt teljesít számos intézkedést.

Az intézkedések egy része a *Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztés Operatív Programhoz*, a *Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Programhoz (GINOP)*, a *Magyar Halgazdálkodási Operatív Program (MAHOP)* kapcsolt vagy lenne kapcsolható.

Másrészt olyan intézkedéseket tartalmaz, amelyek nem igényelnek külön forrásokat a költségvetésben.

A cél eléréséhez hozzájárul (vagy hozzájárulhat) többek között:

- A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU Biológiai Sokféleség Stratégiája 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok (KEHOP-VEKOP);
- E-ingatlan-nyilvántartás (KÖFOP);
- Nemzeti Téradat Infrastruktúra kialakítása (NTI);
- Mezőgazdasági Vízhasználat Információs és Ellenőrzési Keretrendszer (VIZEK) kialakítása;

- Integrált közhiteles víziközmű adatbázis.

Az **Élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítás** című célhoz járul (vagy járulhat) hozzá többek között:

- A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU Biológiai Sokféleség Stratégiája 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok (KEHOP-VEKOP);
- az erdei ökoszisztémák térítésmentesen nyújtott közjóléti funkcióinak fejlesztése (VP);
- az agrár-erdészeti rendszerek létrehozása (VP);
- a Tanyafejlesztési Program (VP);
- a Termelő Falu Program – Zártkerti revitalizációs Program (VP);
- az éghajlat és környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatokra nyújtandó támogatás (EMGA);
- a Zöld infrastruktúra-hálózat fejlesztési és fenntartási akcióterv – ZIFFA (TOP);
- a Barnamezős területek rehabilitációja (TOP);
- a Zöld város kialakítása (TOP);
- a Fenntartható városfejlesztés (TOP);
- a Fenntartható települési közlekedésfejlesztés (TOP);
- a Megyei jogú városok leromlott városi területeinek rehabilitációja (TOP);
- a Világörökségi helyszínek fejlesztése (GINOP);
- a környezetvédelmi szolgáltatásokat biztosító akvakultúra (MAHOP).

A **tájidentitás növelése** című cél többségében olyan intézkedéseket tartalmaz, amelyek nem igényelnek külön forrásokat a költségvetésben. Azonban a cél eléréséhez nagyban hozzájárul, ha az oktatási intézmények, érdekvédelmi szervek és a civil szektor eszközrendszere, a szervezetek működése címzett költségvetési, támogatási megerősítést kap.

A cél eléréséhez hozzájárul (vagy hozzájárulhat) többek között:

- Magyar Tájdíj pályázati program (FM-ME-NFM);
- A fővárosi és megyei kormányhivatalok és az önkormányzatok közötti együttműködés javítása;
- bemutatóhelyek fejlesztése (TOP);
- A 21. századi szakképzés és felnőttképzés minőségének, valamint tartalmának fejlesztése;
- A köznevelés tartalmi szabályozóinak és pedagógiai módszertani eszköztárának fejlesztése;
- Az egész életen át tartó tanulást megalapozó fejlesztések.

8 Nyomon követés

A fejezet célonkénti bontásban tartalmazza az NTS megvalósulásának, nyomon követésének mérhető indikátorait, mérőföldköveit. Olyan indikátorok kerültek kiválasztásra, amelyek alkalmasak a célok és az alcélok megvalósulásának nyomon követésére, figyelembe véve a releváns adatok hozzáférhetőségét és előállítási igényét. (Megjegyzés: a tájállapot nyomon követése nem azonos az NTS céljainak nyomon követésével, bár átfedés lehet az indikátorok között.)

MÉRŐFÖLDKŐ/INDIKÁTOR	MUTATÓ/CÉLÉRTÉK
I. KIEMELT CÉL: TÁJI ADOTTSÁGOKON ALAPULÓ TÁJHASZNÁLAT MEGALAPOZÁSA	
I.1. alcél: Táj adottságokon alapuló tájhasznosítás kereteinek meghatározása	
- Táj adottságok téradatait tartalmazó adatbázisok létrehozása, illetve fejlesztése - Magyarországi tájak tájkarakter alapú tájtipizálási módszertana (2020) Országos tájkarakter területek digitális adatbázisa (tájkarakter területek értékelése és kulcsjellemzők leírása) (2021) Tájkarakter területek térségi és településrendezési szintű lehatárolásának módszertana (2021) Az országos tájkarakter területekre minőségi célkitűzések és kezelési irányelvek meghatározása (2021) A térségi tájkarakter területekre minőségi célkitűzések és kezelési irányelvek meghatározása. - Kompakt települési modell tervezési útmutató megléte és alkalmazása - Klíma-barát települési modell tervezési útmutató megléte és alkalmazása - Táj léptékű örökségvédelem módszertana	Azon települések száma és kiterjedése, ahol a településrendezési szintű tájkarakter területek lehatárolása (tájkarakter területek értékelése és kulcsjellemzők leírása) megtörtént.
I.2. alcél: A tájhasználat változásának nyomon követése	
(2018) Tájhasználat nyomon követéséhez eszköz- és intézményrendszer alternatíva vizsgálat (2022) Tájkarakter-változás országos monitorozás elindult-e - Hazánk tájállapota c. jelentés (5 évenként)	
I. 3. alcél: A táji adottságokon alapuló tájhasználat integrálása a döntési mechanizmusokba	
- Validált döntéstámogatási rendszer megléte stratégiai környezeti vizsgálatokhoz - Tájértékelés módszertan egységesítése - Jogi jellegű teljes körű bejegyzése az ingatlan-nyilvántartásba (2024) Nemzeti Tájhasználati Alapterv - Támogatási rendszerek monitorozására tárcaközi testület létrehozása	Azon ágazati stratégiák száma, amelyek a táji adottságokon alapuló tájhasználat elvét integrálják.
I. 4 alcél: Komplex tájszemlélet integrálása a kutatásokba	
	Tájkutatások, komplex kutatások száma, ill. aránya

II. ÉLHETŐ TÁJ – ÉLHETŐ TELEPÜLÉS – BÖLCS TÁJHASZNÁLAT	
II.1. alcél: Kompakt, klímabarát, értékőrző települések	
Kulturális örökségi elemek felújításának integrált tervezése	- Települési terület kiterjedése; célérték: stagnálás - Barnamezón, rozsdaovezetben ill. meglévő iparterületen megvalósuló új beruházások aránya (célérték: 90%) - Biomassza (lombtömeg) mutató ürfelvételek alapján (NDVI) - Korszerű csapadék-gazdálkodási rendszerrel rendelkező települések száma vagy aránya - Fényszennyezés-mentes közvilágítású települések száma
II.2. alcél: Tájba illesztett infrastruktúrák	
	Tajak fragmentáltsága
II.3. alcél: Táji adottságokon alapuló termelési funkciók	
	- Szántóterület kiterjedése az 1-5% előntési valószínűségi területen. Célérték: 0-5% - Mezőgazdasági területeken ökoszisztéma-helyreállítás. Célérték: 5% - A szőlő termőhelyi kataszterébe tartozó területeken szőlő művelési ágú, szőlő terület. - Erdeink 63 százaléka őshonos, Célérték: min. 66% - Tájrendezett bányaterületek aránya a felhagyott bányák arányához
II.4. alcél: Táji adottságokon alapuló rekreációs funkciók	
	- Vendégéjszakák aránya a lakosságszámhoz (településenként) - Települési terület („belterület/lakóterület”) kiterjedése az 1-5% (árvízi, belvízi) előntési valószínűségi területen
II.5. alcél: Jobban működő szabályozási és védelmi funkciók	
	- Szabályozó funkciót korlátozottan ellátó területeken ökoszisztéma-helyreállítás. célérték: min.15%-án. - A természetközeli élőhelyek megmaradásának területaránya (településenkénti bontásban)

III. A TÁJIDENTITÁS NÖVELÉSE	
III.1. alcél: Fogékonyság, társadalmi felelősségvállalás növelése	
	• Tájvédelmi, örökségvédelmi akkreditált továbbképzésben résztvevők száma • Tájdíj vándorkiállítás helyszíneinek száma • Tájért tenni akaró civil szervezetek száma
III.2. alcél: Társadalmi részvétel növelése	
• Részvételi eljárások auditja megtörtént-e	• Nyílt hozzáférésű téradatbázisok száma
III.3. alcél: A tájjal kapcsolatos képzés, oktatás fejlesztése	
• Audit a felsőoktatás vonatkozásában megtörtént-e • Audit a köznevelés vonatkozásában megtörtént-e	

9 Rövidítésjegyzék

AKG	Agrár-környezetgazdálkodási
BM	Belügyminisztérium
CDCPP	The Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape
DUS	Distinctness, Uniformity, Stability / megkülönböztethetőség, egyneműség és állandóság
EFA	Ecological Focus Area / ökológiai jelentőségű területek
EMGA	Európai Mezőgazdasági Garancia Alap
EMMI	Emberi Erőforrások Minisztériuma
EMVA	Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap
ETE SZT	Európai Táj Egyezmény Szakértői Testület
ETENKM	Európai Táj Egyezmény Nemzeti Koordinációs Munkacsoport
EU	Európai Unió
ÉVM	Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium
FM	Földművelésügyi Minisztérium
FVM	Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium
GINOP	Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program
GIS	Geographical Information System / Térinformatikai rendszer
HMKÁ	Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot
ITS	Integrált Településfejlesztési Stratégia
KAC	Környezetvédelmi Alap Célfeladat
KEHOP	Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program
KJT	Kvassay Jenő-terv
KÖFOP	Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztés Operatív Program
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
MAHOP	Magyar Halgazdálkodási Operatív Program
ME	Miniszterelnökség
MÉTA	Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisa
MFGI	Magyar Földtani és Geofizikai Intézet
MTÜ	Magyar Turisztikai Ügynökség
NBS	Nemzeti Biodiverzitás Stratégia
NCI	természeti tőke index
NDVI	Normalized Difference Vegetation Index / vegetációs index
NÉS	Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia
NFFK	Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia
NFM	Nemzeti Fejlesztési Minisztérium
NGM	Nemzetgazdasági Minisztérium
NKP	Nemzeti Környezetvédelmi Program
NÖH	Nemzeti Ökológiai Hálózat
NTA	Nemzeti Természetvédelmi Alapterv
NTI	Nemzeti Téradat Infrastruktúra
NTS	Nemzeti Tájstratégia
NVS	Nemzeti Vidékstratégia
OFTK	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió
OTrT	Országos Területrendezési Terv
OVF	Országos Vízügyi Főigazgatóság
PR	Public Relations / közönségkapcsolat
SKV	Stratégiai Környezeti Vizsgálat
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats / erősségek, gyengeségek, lehetőségek, veszélyek
TDR	Térbeli Döntéstámogató Rendszer
TÉKA	Tájérték Kataszter
TOP	Terület- és Településfejlesztési Operatív Program
TTTT-IR	Területi Tervezést Támogató Térképes Indikátor Rendszer
Tvt.	A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete
UNESCOMAB	UNESCO's Man and the Biosphere Programme / UNESCO Ember és Bioszféra Programja
ÚMVP	Új Magyarország Vidékfejlesztési Program
VÁTI	Városépítési Tudományos Intézet
VEKOP	Versenyképes Közép-Magyarországi Operatív Program
VIZEK	Mezőgazdasági Vízhatal Információs és Ellenőrzési Keretrendszer

VM	Vidékfejlesztési Minisztérium
VP	Vidékfejlesztési Program
ZIFFA	Zöld infrastruktúra-hálózat fejlesztési és fenntartási akcióterv

10 Fogalmak értelmezése

A felszíni és felszín alatti vizek „jó állapota” egyrészt az emberi egészség, másrészt az ökoszisztémák igényein alapul, a használt vizek minősége megfelel a használat által szabott követelményeknek, illetve a vizektől függő természetes élőhelyek működését nem zavarják az ember által okozott változások.

Természeti erőforrások: földtani közeg, ásványi nyersanyagok, felszíni és felszín alatti vizek, talajok, ökoszisztéma.

A **természeti tőke index** NCI = az élőhelyek mennyisége $\times$ az élőhelyek minősége. Célja, hogy egy különböző élőhelyekből álló komplex tájnak az egykori természetes állapottól való távolságát mutassa be. A magyarországi MÉTA rendszerre átformált változata a „növényzet-alapú” természeti tőke index.

A **táj** az ember által érzékelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult.

A **tájjelleg (tájkarakter)** a természeti és antropogén tájalkotó tényezők együtthatásából kialakuló, adott tájrészletre jellemző mintázat vagy rendszer, amely egy tájat más tájrészletektől megkülönböztethetővé tesz.

A **táj kezelése** a fenntartható fejlődés szempontjából olyan tevékenységet jelent, amelynek célja a táj rendszeres fenntartása. Célja, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok által előidézett változásokat irányítsa és összhangba hozza.

A **táj védelme** a táj jelentős vagy jellemző sajátosságainak megőrzésére és fenntartására vonatkozik. Örökségi értékét a táj természeti adottságai és/vagy az emberi tevékenységek révén kialakult elemeinek jellemző összetétele adja.

A **táj tervezése** olyan céltudatos tevékenységet jelent, amelynek célja a táj fejlesztése, helyreállítása vagy új létesítése.

A **táj minőségére vonatkozó célkitűzés** olyan célállapot meghatározás, amely során az illetékes hatóságok megfogalmazzák a lakosságnak a környékbeli táj jellemzőire vonatkozó igényeit.

A **zöldinfrastruktúra** teljes közigazgatási területen értelmezett térbeli rendszer: a természetes és félig természetes vízi és szárazföldi ökoszisztémák hálózata.

11 Irodalmi hivatkozások

- Csorba P.** (2005): Kistájaink tájökológiai felszabdaltsága a településhálózat és a közlekedési infrastruktúra hatására. Földrajzi Értesítő, LIV. Évf. 3-4. füzet (p. 243-263)
- Gyarmathy I.** (2015): A fényszennyezés ökológiai-természetvédelmi aspektusai, csillagoségbolt-parkok. VI. Magyar Tájökológiai Konferencia *Tájhasználat és tájvédelem – kihívások és lehetőségek*. Budapest
- Illyés Zs.,** – Pádárné Török É. – Nádasy L.– Földi Zs.– Vaszócsik V. –Kató E. (2016): Tendencies and future of urban sprawl in two study areas in the agglomeration of Budapest, in. *Landscape & Environment* 10 (2)-pp. 75-88 DOI: 10.21120/LE/10/2/3
http://landscape.geo.klte.hu/pdf/agd/2016/2016v10is2_3.pdf
- Kardos Zné.** szerk. (2011): Turisztikai ismeretek, egyetemi tankönyv, Keszthely
- Kolláth Z.** (2009): Lehet-e száz év múlva is csillagászat nemzetközi éve? Magyar Tudomány, Magyar Tudományos Akadémia
- Konkoly Gyuró É.,** Balázs P.; Tirászi Á.; Király G. (2016): Felszínborítás változások a történelmi Magyarország tájain a 19. század közepétől napjainkig. In: Horváth, G. (szerk.): *Tájhasználat és tájvédelem – kihívások és lehetőségek*. A Budapesten, 2015. május 21-22. között zajlott VI. Magyar Tájökológiai Konferencia kiadványa. ISBN 978-963-284-778-8. pp. 87-96.
- Ongjerth R.** szerk. (2011): Városklíma kalauz, Magyar Urbanisztikai Tudásközpont Nonprofit Kft. <http://www.mut.hu/index.php?module=news&action=getfile&fid=182647>

1. sz. melléklet: A táj védelmét-tervezését-kezelését kiemelten érintő törvények

Jogszába megnevezése:	tájszemléletű kapcsolódása:
<i>Magyarország Alaptörvénye</i>	A tájalkotó elemek védelme az erőforrások és értékek védelme eszközével.
<i>A Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről szóló 2007. évi CXI. törvény</i>	A táj holisztikus szemlélete, a védelem-tervezés és kezelés hármas egységének megfogalmazása.
<i>A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény</i>	Általános tájvédelem, védett természeti területek tájvédelme: a tájak természetes és természetközeli állapotának, a tájak esztétikai adottságait és a jellegét meghatározó természeti értékek, természeti rendszerek és az egyedi tájértékek védelme.
<i>A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény</i>	A műemlékek és régészeti lelőhelyek táji léptékű védelme, (pl. a történeti táj, mint a műemlékvédelem sajátos tárgya; a tájban hangsúlyosan megjelenő szoliter műemlék, műemlék-együttes), valamint a műemlékvédelem sajátos tárgyai között a történeti kertek, temetők és a műemléki jelentőségű területek (történeti településközpontok) védelmét.
<i>A környezet a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény</i>	A föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevőinek védelme önmagában, illetve egymással alkotott egységben és az egymással való kölcsönhatás figyelembevételével.
<i>Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény</i>	A tájvédelem szempontjainak integrálása; a tájhasználat, a tájszerkezet és a tájkép formálásának összehangolt érdekei, különös tekintettel a víz, a levegő, a talaj, a klíma és az élővilág védelmére; a helyi értékvédelem szabályozási keretei.
<i>A világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény</i>	A magyarországi világörökségi helyszínek kezelése, fejlesztése a fenntartható fejlődés alapelveivel összhangban; az eredeti értékek egységes látkép, történeti környezetbe ágyazott, illetve egyedi megjelenése (nappali és éjszakai látvány), térbeli kapcsolatok és arányok megőrzése.
<i>Az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről szóló 2012. évi CX. törvény</i>	A tájképi sokszínűség.
<i>A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény</i>	Általános célok és feladatok a területrendezésre nézve: az ország térszerkezete, településrendszere harmonikus fejlődésének elősegítése, a városok és a vidék közötti jelentős különbségek mérséklése, a gazdaság és a környezet dinamikus egyensúlyának fenntartása. A területrendezés saját feladatai között szerepel a környezeti adottságok feltárása, a környezet terhelhetőségének megfelelő területfelhasználás, az infrastrukturális hálózatok területi elhelyezése az ágazati koncepciókkal összhangban történő megállapítása.
<i>Országos Területrendezési Tervről (OTrT) szóló 2003. évi XXVI. törvény</i>	Az ország térségei terület-felhasználásának feltételeit, a műszaki-infrastruktúra hálózatok összehangolt térbeli rendjét, tekintettel a fenntartható fejlődésre, valamint a területi, táji, természeti, ökológiai és kulturális adottságok, értékek megőrzésére, illetve az erőforrások védelmére. Ennek értelmében meghatározza az országos jelentőségű közlekedési, energetikai hálózatokat és az egyedi építményeket, továbbá az országos övezeteket.
<i>A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény</i>	A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területéhez tartozó településekre határozza meg a településrendszert és a térségi területfelhasználásnak és a műszaki infrastruktúra-hálózatnak a térbeli rendjét valamint, az érvényesítendő sajátos területrendezési szabályok érvényesítésére kijelölt kiemelt térségi övezeteket.
<i>A Budapesti Agglomeráció</i>	A Budapesti Agglomeráció területéhez tartozó településekre határozza

<i>Területrendezési Tervéről szóló 2005. évi LXIV. törvény</i>	meg a településrendszert továbbá a térségi területfelhasználásnak és a műszaki infrastruktúra-hálózatnak a térbeli rendjét valamint, az érvényesítendő sajátos területrendezési szabályok érvényesítésére kijelölt kiemelt térségi övezeteket.
<i>Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény</i>	Az erdő és a társadalom viszonyának szabályozásával, kiemelten a fenntartható erdőgazdálkodás feltételeinek meghatározásával biztosítja az erdő, mint a természeti tényezőktől függő és az emberi beavatkozásokkal érintett életközösség és élőhely fennmaradását, védelmét, gyarapodását, a környezetre, társadalomra, valamint a gazdaságra gyakorolt hatásának kiteljesedését, és ezzel kiemelten hozzájárul az emberi élet fenntartásához és minőségének, biztonságának javításához.
<i>A termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvény</i>	A termőföldek hasznosítására, a földvédelemre, a földminősítésre és a talajvédelemre vonatkozó rendelkezéseket állapítja meg.
<i>A településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény</i>	A magyarországi települések jellegzetes és értékes arculatának megóvása, kialakítása, az épített és a természeti környezet egységes védelme.
<i>A bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény</i>	A bányászati vagy földtani kutatási tevékenység következtében megváltozott terület műszaki üzemi tervnek megfelelő helyreállítása, többek között a vízgazdálkodási, a környezet-, természet- és tájvédelmi követelmények figyelembevételével.

2. sz. melléklet: SWOT analízis (lezárva: 2016. június 1.)

Erősségek

- A magyarországi tájak egyedülálló, megőrzésre érdemes értékei, nemzetközi jelentősége
- A nemzetközi kötelezettségek felvállalása
- Tájvédelmi szempontok megjelennek a hazai jogi szabályozásban
- A tájállapot kedvező változását támogató társadalmi-gazdasági hatások jelenléte
- Magasan képzett szakmai kompetencia megléte

Erősségek:

A magyarországi tájak egyedülálló, megőrzésre érdemes értékei, nemzetközi jelentősége:

- A Pannon Biogeográfiai Régió egyedisége miatt a nemzetközi szakirodalomban önálló egységként került lehatárolásra. Területének jelentős része hazánk határain belül található, így a régió értékeinek megőrzése nemzetközi jelentőségű kötelezettségünk.
- Változatos összetételű tájakat foglal magában, ahol az agglomerálódó területek kivételével viszonylag alacsony a beépített területek aránya és mind a természetközeli területeket, mind a termeléssel összefüggő tájhasználatot változatosság és gazdagság jellemzi.
- Még sok helyen megmaradt a beépített és a nem-beépített területek egymástól jól elkülönülő, jellegzetes térbeli struktúrája. Az ún. „épített környezet” gazdag tájjellegű formavilága számos egyedi vonást őriz.
- A természetközeli területeknek és a kezeléssel kialakított, de jelentős természeti értékekkel valamint a régi kulturális hagyományokkal rendelkező tájaknak – szinte csak hazánkra jellemző és csak hazánkban megőrizhető – ötvözete nagyon egyedi tájkaraktert hozott létre.
- Szélvédő erdősávok, élőhelyet biztosító mezősávok, stb. megmaradása, amelyek sok esetben a mezőgazdasági termelési gyakorlat következtében alakultak ki és tarthatóak fenn.

A nemzetközi kötelezettségek felvállalása:

- Az Európa Tanács által felügyelt Tájjegyzményhez hazánk is csatlakozott és törvényben hirdette ki.
- Számos intézkedés tekintetében megvalósult a Tájjegyzmény hazai jogrendbe való átültetése¹⁹.
- A „Magyar Tájdíj” hazai pályázati rendszerének létrehozása, folyamatos működtetése, rendszeres részvétel a nemzetközi pályázaton.
- Vannak táji jelentőséggel bíró világörökségi helyszíneink (Fertő-táj, Hortobágy, Tokaj-hegyalja, Hollókő, Pannonhalma).
- Három táji értékekben gazdag terület (Ipolytarnóci ősmaradványok, Szénás-hegycsoport, Tihanyi-félsziget vulkanikus képződményei) elnyerte az Európa Tanácstól a védett területek számára adható legmagasabb kitüntetést, az Európa Diplomát.
- Az EU Madárvédelmi valamint Élőhelyvédelmi Irányelvei alapján közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területek kijelölése.
- A nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyekről, különösen, mint a vízmadarak élőhelyeiről szóló Ramsari Egyezmény keretén belül a vizes élőhelyek és az ökológiai rendszer védelme, amelyet az ökológiai jellegét nem befolyásoló, hosszabb távú, fenntartható, bölcs hasznosítás biztosít.
- Táji jelentőséggel bírnak hazánkban az UNESCO MAB programja keretében kijelölt bioszféra-rezervátumok, amelyek a fenntartható fejlődés modellterületei. Az UNESCO MAB program első ízben hívta fel a figyelmet arra, hogy kiemelt cél az ember és természet kapcsolatának javítása, a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében, (a magterület zónájának meghatározása nevesíti is a tájkép védelmét).
- Az Európai Parlament és a Tanács 1143/2014/EU rendelete az idegenhonos inváziós fajok betelepítésének vagy behurcolásának és terjedésének megelőzéséről és kezeléséről.

Tájvédelmi szempontok megjelennek a hazai jogi szabályozásban:

- A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvénynek a tájak védelmét szolgáló szabályozásai.
- A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. tv. és a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) Korm. rendelet biztosítja a műemlékek és

¹⁹ Az elmaradt intézkedéseket a gyengeségek között ismerteti a SWOT analízis.

régészeti lelőhelyek táji léptékű védelmét, (pl. a történeti táj, mint a műemlékvédelem sajátos tárgya; a tájképi jelentőségű régészeti lelőhely, vagy a tájban hangsúlyosan megjelenő szoliter műemlék, műemlék-együttes), valamint a műemlékvédelem sajátos tárgyai között a történeti kertek, temetők és a műemléki jelentőségű területek (történeti településközpontok) védelmét.

- Az éghajlat és környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatokra nyújtandó támogatás igénybevételének szabályairól, valamint a szántóterület, az állandó gyepterület és az állandó kultúrával fedett földterület növénytermesztésre vagy legeltetésre alkalmas állapotban tartásának feltételeiről szóló 10/2015. (III. 13.) FM rendelet elősegíti többek között a mezőgazdasági területek terménydiverzifikációját, az állandó gyepterületek és egyes a táj mozaikos szerkezetét jelentő tájelemek megőrzését.
- Kölcsönös Megfeleltetés: Az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet rendelkezik több szinten a táj fenntartásáról és az élőhelyek védelméről, megőrzéséről.
- A tájfajták állami elismeréséről, valamint vetőmagvaik előállításai és forgalmazási feltételeiről szóló 104/2009. (VIII. 5.) FVM rendelet az ökológiai és táji adottságokhoz alkalmazkodó diverzebb kultúrák ösztönző eszköze, azáltal, hogy a fajtabejelentés díjmentes, a tájfajták mentesülnek a DUS vizsgálat alól, amennyiben a fajtabejelentő nyilatkozik az adott fajta vizsgálati követelményeknek való megfeleléséről. Az adott tájfajtat abban a régióban kell fenntartani, amely régióban a hagyományos termesztése igazolt.
- A 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről.
- A táji örökség védelmében meghatározó szerepet játszanak a jogszabállyal védett területek és tájelemek. Az ország területének több mint 20%-án a táj védelmét jogszabályi előírások támogatják.
- A helyi értékvédelem szabályozási keretei rendelkezésre állnak, többek között az építészeti örökség helyi védelme az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény; az építészeti örökség helyi védelmének szakmai szabályairól szóló 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet révén.
- A növényvédő szer használat a fenntartható gazdálkodás az európai átlagtól szigorúbb szabályozás alá esik.
- A tájtervezés (tájvizsgálat) megjelenik a területi tervezés, településtervezés szintjén, valamint a környezeti hatásvizsgálatokban is.
- A nemzeti park igazgatóságok működési területe az ország teljes területére kiterjed, működési területükön részt vesznek a tervezési folyamatok szakmai véleményezésében.
- A bányászati tevékenység részeként az igénybevett terület tájrendezéséről (helyreállításáról) ágazati jogszabályok (a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény és a 203/1998. (XII. 19.) Korm. rendelet) rendelkeznek.

A tájállapot kedvező változását támogató társadalmi-gazdasági hatások jelenléte:

- A táj állapota egyre fontosabb idegenforgalmi tényező.
- A környezettudatos gazdálkodást, fenntartható tájhasználatot és tájgazdálkodást erősítő támogatási eszközök ösztönzik a gazdálkodókat a mezőgazdasági földterületeken a táj és a természeti erőforrások fenntartható hasznosításával összeegyeztethető mezőgazdasági termelési módszerek alkalmazására.
- Az agrár-környezetgazdálkodásnak és az ökológiai gazdálkodásnak komoly támogatási rendszere/lehetőségei vannak.
- Számptalan, a helyi környezeti viszonyokhoz alkalmazkodott és környezetkímélő módon termesztethető/tartható tájfajtaival rendelkezünk (amelyek megőrzése és nyilvántartásba vétele magyarországi génbankokban biztosított), amelyek alkalmasak az ökológiai gazdálkodásban történő alkalmazásra.
- Önszerveződő/ önkéntességi alapon létrejött, tájvédelmi, hagyományos tájhasználatok megőrzése érdekében tevékenykedő szervezetek jelenléte (pl. Natúrparkok, Geoparkok, Csillagoségbolt-parkok).
- Rendelkezésre állnak olyan gazdálkodási módszerek, illetve a hagyományos gazdálkodási módszerek ismerete, amelyekkel a táj jellege, természeti állapota és a biodiverzitásának szintje hosszútávon megőrizhető.
- Az elmúlt 20-25 évben a megelőző időszakra jellemző (nehézipar, mezőgazdasági nagyüzemek) visszaszorulása vagy stagnálása lassította a bioszféra és a természetes élőhelyek állapotának további

romlását, néhány esetben kedvező helyzetet teremtett a természetközeli állapotok regenerálódásához is (pl. bakonyi karsztvízkitermelés leállítása).

- A környezeti terheléseket csökkentő infrastruktúra terén jelentős fejlődés zajlik, különösen a hulladékkezelés és szennyvíztisztítás szempontjából.

Magasan képzett szakmai kompetencia megléte:

- A felsőoktatásban számos szakterület képzését jellemzi a korszerű tájszemlélet és már rendelkezésre áll az a táj iránt elhivatott elméleti kutató és tervező szakmai csoport stb., amely ágazati és analitikus gondolkodás helyett komplexitásában tudja értelmezni a tájat.
- A magyar felsőoktatás szakterületeinek jelentős része szerepeltet a tananyagában olyan ismereteket, amelynek elsajátítása elengedhetetlen az alacsonyabb környezetterhelési szint, a táji és természeti értékek, az egészségesebb ökoszisztéma megőrzéséhez.

Gyengeségek

- Kedvezőtlen tendenciájú tájváltozási folyamatok
- Táj és társadalom eltávolodása, a tájidentitás hiánya
- Tájmonitoring hiánya, a tájváltozási folyamatok megismeréséhez nincs hatékony szakmai eszközrendszer
- A jogi, közigazgatási, gazdasági eszközrendszer gyengesége a kedvezőtlen folyamatok megállításához

Gyengeségek:

Kedvezőtlen tendenciájú tájváltozási folyamatok:

- A jellegzetes magyar tájgazdálkodási örökség, a hagyományos tájhasználat (pl. legeltetés, szőlőművelés, tanyás gazdálkodás) erősen visszaszorult.
- A települések táji beágyazottsága gyenge, a tájkép, településkép, utcakép jellegtelenné válása, a táj ökológiai szerkezetének eltorzulása, a településszegélyek, településkapuk – általánosnak mondható – funkcionális és esztétikai rendezetlensége, (zöldmezős beépítések, logisztikai központok, nagyáruházak, lakóparkok, közlekedési infrastruktúra dominanciája stb.).
- A folyószabályozások révén történeti örökségként megváltozott a táj vízháztartása, olyan területeken, ahol egyébként is természetes adottság, hogy az árvíz, a belvíz és az aszály rövid időn belül egyaránt előfordulhat.
- A csapadékvízzel, belvízzel nem jól gazdálkodunk, mivel a vízgazdálkodási rendszerek a minél gyorsabb elvezetésre épültek ki, a települési és területi vízgazdálkodási rendszerek tervezése nem vízgyűjtő szemléletű, létesítmények/vízhasználatok nem veszik figyelembe a rendelkezésre álló megújuló vízkészleteket, nem illeszkednek a vízgyűjtőbe és a tájba.
- A kedvezőtlen földpolitika, továbbá a termékek világpiaci kereslete és kínálata miatt a nagy kultúrák váltakozása jellemző, ami ipari jellegű természetként jelenik meg a tájban.
- Jelentős a talaj megsemmisülése az épületek, építmények, burkolt felületek területfoglalása, valamint a talajélet degradációja a helytelen mezőgazdasági gyakorlat miatt.
- A világítási igények növekedése és a világítási szokások változása miatt a fényterhelés egyre nagyobb területen növekvő intenzitással okoz problémát.
- A települési területek területpazarló terjeszkedése, a beépítés fokozódása, agglomerációs folyamatok erőteljes felerősödése, zöldmezős fejlesztések dominanciája.
- A barnamezős területek fejlesztéseinek, rehabilitációjának mellőzöttsége.
- A biológiaiailag aktív felületek további csökkenése.
- A táj zöldmezős beépítések, közlekedési infrastruktúra stb. tájökölógiai szerkezetet elszegényítő hatása; fragmentáció és az élőhely-izoláció növekedése, a tájökölógiai folyosók megszűnése.
- A hagyományos tájhasználatból adódó mozaikos tájkarakter eltűnése.
- Elsősorban azokon a területeken, ahol szétvált a földhasználó és a –tulajdonos személye, jellemző a talajpotenciál túlhasználat, jelentős a nem-megfelelő földhasználatból adódó túlhasznosítás, mert a jövőelem-orientáltság, illetve a szaktudás hiánya miatt a földhasználó nem veszi figyelembe a fenntartható gazdálkodás követelményeit.
- Az osztatlan közös területek magas aránya miatt is egyes területeken jelentős az alulhasznosítás, a felhagyott területek megjelenése, spontán folyamatok indulása, amely a szomszédos területek fenntarthatóságát is veszélyeztetheti (pl.: invazív fajok terjedésével), illetve növényvédelmi kockázatot is jelent.
- A csapadékvízzel, belvízzel nem jól gazdálkodunk, mivel a vízgazdálkodási rendszerek a minél gyorsabb levezetésre épültek ki.
- A települési és területi vízgazdálkodási rendszerek tervezése nem vízgyűjtő szemléletű, létesítmények/vízhasználatok nem veszik figyelembe a rendelkezésre álló megújuló vízkészleteket, nem illeszkednek a vízgyűjtőbe és a tájba.

Táj és társadalom eltávolodása, a tájidentitás hiánya:

- A táj, mint érték nem jelenik meg az állampolgárok értékrendjében.
- Az egyének és a közösségek szintjén viszonylag gyenge a tájkultúra, földtulajdon viszonyok átalakulása miatt hiányzik a tájhoz kötődés és folyamatosan gyengül az ember kapcsolata a tájjal, a természettel.
- Kialakulatlan a közösségek tájjal kapcsolatos eszközrendszere, az állampolgárok és kisközösségek részvételi hajlandósága gyenge, kevés a tájért tenni akaró civil szervezet.

- A településfejlesztési elképzelések sokszor nem veszik figyelembe a valós helyi adottságokat, egysíkúak és kevésbé koncentrálnak a helyi lehetőségek területhasználat szempontjából hatékony felhasználására.
- A családi gazdálkodás hagyománya nem teremtődött még meg.

Tájmonitoring hiánya, a tájváltozási folyamatok megismeréséhez nincs hatékony szakmai eszközrendszer:

- A tájváltozási folyamatok nyomon követéséhez nincs adatbázis és monitoring rendszer kialakítva.
- A barnamezős területekről nem rendelkezünk felmérésekkel, kataszterrel, ami megakadályozza a célirányos rehabilitáció tervezését, támogatását.
- A tájtervezés jelenleg erősen alárendelt, alárendeltsége miatt nem tölti be az ágazati-, a területi- és a környezeti tervezés közötti híd szerepét a tervezési rendszerben.
- A tájkutatás jelenleg elégtelen: finanszírozására, komplex jellege miatt igen kevés állami és közösségi forrás áll rendelkezésre.
- Térségi és települési szinten nincs megfelelő szakmai háttér.
- Hiányzik a tájak szakmailag korszerű (kistájkataszterhez hasonló) karakter alapú számbavétele, leírása, bemutatása (tájleltár), és a kapcsolódó minőségi célkitűzések meghatározása, valamint az ezen az alapon történő térségi tervezés.
- A tájértékelés fázisában (terhelhetőség, környezeti értékelés) csekély szerepet kapnak a korszerű térinformatikai módszerek, az értékelés eredménye nem, vagy nem eléggé hat vissza a tervezés folyamatára, nincs területhasználati konfliktuskezelés, konfliktusfeloldás. A tájértékelés hatékonysága alacsony.
- A tájjal kapcsolatos nyilvántartási rendszerek finanszírozási, hozzáférési, adatfeltöltési, adatkarbantartási, karbantartási és kompatibilitási problémákkal terheltek.
- A táj és az ökoszisztéma értéke, szolgáltató szerepe nem feltárt.

A jogi, közigazgatási, gazdasági eszközrendszer gyengesége a kedvezőtlen folyamatok megállításához:

- A táj ügyének, mint komplex témakörnek a szétdaraboltsága a közigazgatásban. A jelenlegi struktúra nincs összhangban a Tájjegyzmény szemléletével, csak tárcaközi egyeztetések keretében tudja biztosítani komplex témakörök kezelését.
- A különböző tárcákhoz tartozó jogszabályi környezet nem egységes, helyenként ellentmondásos.
- A Tájjegyzmény hazai jogrendbe való átültetése hiányos és ellentmondásos. A tájvédelemnek a természet védelméről szóló törvényben rögzített jogszabályi értelmezése a Tájjegyzményből fakadó szakmai értelmezésnél szűkebb és ebből fakadóan szűkebb az eszközrendszere.
- Nincs önálló tájtörvény. Hiányoznak az alsóbb szintű jogszabályok: tájvédelmi tájfejlesztési és tájkezelési kormányrendelet.
- Hatósági és önkormányzati területen hiányos a tájhoz értő szakemberek szakmai kompetenciája.
- Az örökségi elemek táji beágyazottsága nem elégséges, az örökségvédelem szempontja nem jelenik meg megfelelő súllyal a tájtervezés során.
- A terület-, város-, vidékfejlesztési tervezésben a táj, tájérték mint erőforrás vagy mint természeti adottság ritkán vagy egyáltalán nem jelenik meg.
- A települési és területrendezési tervek, szabályozások során nem jelenik meg a tájjelleghez való igazodás.
- A települési és területrendezési tervekben a vízgyűjtő szemlélet nem kap kellő szerepet, így az alkalmazkodási lehetőségek is csak véletlenszerűen érvényesülhetnek.
- A településtervezési jogszabályok a tájjal kapcsolatban laza keretrendszert fogalmaznak meg és a településtervezési jogszabály nem teszi lehetővé a települések részére a valós tájhasználat befolyásolását, a településrendezési eszközök szinte csak az építési szabályozásokra fókuszálnak.
- A zöldfelületi rendszer tervezési, szakmagyakorlási, hatósági, jogi szabályozása hiányzik.
- A településrendezésben és az egyedi hatósági eljárásokban a természetvédelem szempontrendszere – elsősorban az uniós kötelezettségekből következően – érvényesíthető, de a tájvédelem a megfelelő szakember és a részletszabályok hiánya miatt háttérbe szorul.
- Hiányzik a táj szintű tervezést és a tájak védelmét, illetve hasznosítását szolgáló – a különböző szintű tájtervek hierarchikus sorozatából felépített – tervrendszer.
- A gazdasági érdekek, adott esetben gazdasági ösztönzők (és ezen túlmenően az emberi tudatlanság, közöny, illetve hanyagság) olyan idegenhonos inváziós növény- és állatfajok megjelenését, terjedését és

fennmaradását is segítik, melyek a táj karakterének, a táj ökonómiai, ökológiai és esztétikai értékének megváltozását okozhatják.

- Hiányosak a tájpotenciálon alapuló, a racionális földhasználat kialakítását támogató eszközök
- A tájkarakter és az ökoszisztéma értékének, szolgáltató szerepének érvényesítése nem jelenik meg a gazdasági folyamatokban.
- A tájvédelmi célkitűzések sok esetben nincsenek összhangban a mezőgazdasági termelést szabályozó jogi normákkal.
- A táji adottságokat figyelmen kívül hagyó fejlesztési koncepciók és projektek megvalósítása.
- A táj védelmét és megőrzését jelenleg szolgáló természetvédelmi hatósági rendszer folyamatosan épül le, veszti el önállóságát, melynek következtében a magyar táji örökség egyre inkább ki van téve a szakmai kontroll nélküli vállalkozás fejlesztési célú érdekek tájuniformizáló hatásának.
- A felsőoktatási képzések és felsőoktatási intézmények kutatóintézeteiben folyó kutatótevékenység hosszú távú perspektívájának hiányában nem tud kellő mértékben hozzájárulnia táj természeti és kulturális örökségének fenntartásához, az ágazatok közös erőfeszítésének sikeréhez.
- A táj kutatás jelenleg elégtelen: finanszírozására, komplex jellege miatt, igen kevés állami és közösségi forrás áll rendelkezésre.

Lehetőségek

- A vonatkozó közigazgatási és jogi rendszer igazítása, a táj ágazatokon átívelő komplex értelmezése
- A szakmai háttér javítása
- Területhasználatok táj tudatos kialakítása/módosítása
- A társadalmi részvétel bővítése/erősítése
- PR munka és kommunikáció
- A nemzetközi együttműködés lehetőségei

Lehetőségek:

A vonatkozó közigazgatási és jogi rendszer igazítása, a táj ágazatokon átívelő komplex értelmezése:

- A kormányprogramban és esetenként az ágazati politikákban a magyarországi tájakkal kapcsolatos célkitűzések konszenzusos megfogalmazása védelmük és fenntartható hasznosításuk, hosszú távú biztosítása érdekében.
- A konszenzuson alapuló tájpolitika célkitűzéseinek megvalósulását biztosító eszközrendszer kidolgozása és bevezetése.
- A tájjal kapcsolatos nyilvántartási rendszerek fejlesztése, hozzáféréseinek, koherenciájának biztosítása.
- Ágazati tervezési rendszerek jobb összehangolása.
- Gazdasági szabályozók felülvizsgálata az optimális területhasználat kialakítása érdekében (ennek keretében a bölcs és takarékos területhasználat ösztönzése).
- A fejlesztéspolitikai támogatások céljai és elvárásai tekintetében egyaránt nagyobb lehet a fenntarthatóságot célzó feltételek szerepe. Azon támogatáspolitikát, amelynek logikája megengedi, továbbá az azokhoz kapcsolódó szakmai, jogi szabályozást a szinergikus hatások érdekében jobban összehangolni.
- Validált, standard alkalmassági értékelésen alapuló döntéstámogatási rendszerek kialakítása, bevezetése és nyilvánossá tétele a területfelhasználás változtatással járó beruházásokhoz (mind a stratégiai környezeti vizsgálathoz, mind a befektetői igény generálta egyedi tervezésekhez, hatósági eljárásokhoz) pl. nemzeti fejlesztési potenciáltérkép, TTTT-IR.
- A különböző szakpolitikákban jelenlévő tájjal összefüggő elemek összehangolása.
- A Tájégyezmény végrehajtására létrehozott tárcaközi munkacsoport szerepének növelése.
- A kezelés és fenntartás szakmai megalapozása érdekében a tájgondnoki rendszer létrehozása és támogatása.
- A megyei kormányhivatal szakmai erősítése tájvédelemhez értő szakemberrel.
- A főkertész feladatkör intézményének szakmai erősítése a főkertész feladatkör kibővítése táji léptékű feladatokkal vagy egy megyei/térségi feladatkör megteremtése.
- Az építészeti arculat változtatása során az építészeti arculat és a tájkarakter harmonizációja (épületek, építmények tájba illesztése), tájegységenként tervezési útmutató, „főtájépítési” rendszer megteremtése járasonként.
- A tájkaraktert meghatározó örökségi elemek védelmének erősítése.
- A tájvédelem fogalomrendszerének és feladatkörének módosítása a nemzetközi egyezményekkel való összhang megteremtésére.

A szakmai háttér javítása:

- Tájak tájkarakter alapú tipizálása és számbavétele, tájleírás, érték- és problémaeltár készítése.
- A történeti tájak és tájrészletek felmérése, védetté nyilvánítása, tudatos, tájvédelmi szempontok elsődlegessége mellett történő fejlesztése.
- Az önálló tájtervek helyének meghatározása a térségi és települési szintű tervek rendszerében, a tervek tartalmi követelményének kidolgozása.
- Fejlesztési döntések tájkataszterre épülő területi tervezésen alapuljanak.
- A tájjal kapcsolatos tudás integrálódjon a köznevelésbe és a tájjal kapcsolatos felelősségteljes attitűd integrálása a felsőoktatásba.
- Meglévő adattárak, nyilvántartások adatai hasznosuljanak a tájak tájkarakter alapú leírásában.
- Az országos egyedi tájérték adattár és az állami természetvédelem nyilvántartási rendszerének hatékonyabb összekapcsolása, funkciók bővítése.

- Jelenleg elérhető ökoszisztéma szolgáltatások tervező rendszerekben való alkalmazásának feltárása, az ökoszisztéma szolgáltatások beépítése a döntési mechanizmusokba, további, a táj értékelését segítő mutatók kidolgozása, tesztelése.

Területhasználatok tájtudatos kialakítása/módosítása:

- A tájhasználat gyakorlatának felmérése, tájgondnoki hálózat kialakítása.
- A felelős tájhasználat jogszabályi hátterének megteremtése.
- A tájhasznosítások alkalmasságon alapuló keretfeltételeinek meghatározása.
- A Közös Agrárpolitika tájkarakterre és tájhasználatra gyakorolt hatásait lehetőség szerint monitorozni szükséges.
- Tájpotenciálra (ökológiai, ökonómiai, esztétikai), tájterhelhetőségre, tényleges társadalmi igényfelmérésre épülő mérlegelés alapján meghozott tájszerkezetet befolyásoló döntések.
- Újszerű együttműködési keretek között megfelelő tájhasználat kialakítása: pl. helyi víz- és tájgazdálkodási koordinációs menedzsment szervezetek kialakításával minden környezeti, fenntarthatósági gyakorlati szakember részvételével (tájrendezők), a gyakorlati megvalósítás környezetpolitikai összehangolására, szakmai támogatására van lehetőség.
- Vízvezető-célú vízgazdálkodás helyett vízmegtartó vízgazdálkodás. Vízvisszatartás, a vizek megtartása vízbőség idején, illetve a vizek jobb hasznosítása, amely igazodik a természeti, a táji adottságaihoz, a természeti erőforrásokhoz, az ökoszisztémák, élőhelyek életképességének a javításához, amely egyben a hosszú távú gazdasági életképesség alapját is adja: Ehhez megfelelő felszínborítás, tájhasználat kell, olyan területhasználat, amely eltűri az időszakos vízborítást, azaz hely biztosítása a víznek a tájban.
- A táj ügyéhez kapcsolódó érdekeltségi rendszer megteremtése, motiválás.
- Elmaradt régiók felzárkóztatása a hagyományos tájhasználatok megőrzésével.
- A területhasználat változása, okszerű megváltoztatása jelentősebb hatással van a tájra, illetve a vízgazdálkodásra, mint az éghajlatváltozás, ezért a természeti erőforrásokhoz megfelelően alkalmazkodó tájhasználat alkalmas az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére is.
- Támogatási lehetőségek feltárása, kialakítása, népszerűsítése: pl. a tájfajták tartásának és termesztésének elősegítése az AKG és Ökogazdálkodás keretein belül pl.: agrárerdészeti rendszer szabályozása).
- A tájhasználatokkal kapcsolatos jó gyakorlatok feltárása, hazai és nemzetközi megosztása.
- A földprivatizáció következtében az agrárszférát változatosabb tulajdonviszonyok, piaci stratégiák és tulajdonosi szemléleti jellemzi, ami lehetőséget ad a termőhelyi adottságok finomabb kihasználásából adódó mozaikosabb tájhasználatra. Ez leginkább a szőlőművelésben, a terroir-ok kialakulásában jelentkezett.
- Megújuló természeti erőforrásokat hasznosító gépészeti berendezések telepítése barnamezős területeken, rekultiválandó bányagödrök és egyéb tájsebek mentén.
- Éghajlatváltozáshoz alkalmazkodás a tájgazdálkodás eszközeivel: a területhasználat okszerű megváltoztatása, a természeti erőforrásoknak megfelelően alkalmazkodó tájhasználat kialakítása az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére.
- Újszerű együttműködési keretek között megfelelő tájhasználat alakítható ki: helyi víz- és tájgazdálkodási koordinációs menedzsment szervezetek kialakításával minden környezeti, fenntarthatósági gyakorlati szakember részvételével (tájrendezők), a gyakorlati megvalósítás környezetpolitikai összehangolására, szakmai támogatására.

A társadalmi részvétel bővítése / erősítése:

- Széleskörű társadalmi részvétel kialakítása a tájak, táji értékek megőrzésének és a tájhasználatok alakításának tekintetében.
- A közösségi érdekeltség szintjének feltárása.
- Az országos egyedi tájérték adattár fejlesztése a társadalom szélesebb körű bevonása érdekében: pl. felhasználóbarát okostelefonos applikáció bevezetése az értékgyűjtésbe.
- A szabályozás a közösségek számára eszközt teremtsen korlátozás helyett.
- A közösségek felelősségvállalásának elősegítése, támogatása.

- A meglévő programok pl.: TeSzedd – Önkéntesen a tiszta Magyarországért, Virágos Magyarország környezetszépítő verseny, Legszebb konyhakertek, Agrya Vesd bele magad program, Agrya Vidék Kaland program szélesebb körű társadalmi megismertetésére lenne szükség.
- Az önkéntes tájgondozási kezdeményezések támogatása (pl. Káli-medence), szakmai képzés, mentorálás mellett.
- A TÉKA felmérések kapcsolódása a Magyar Értéktárhoz (a helyi értéktárakhoz, a megyei értéktárakhoz és a hungarikumokhoz).
- Tájidentitás újraélesztése.

PR munka és kommunikáció:

- A közösségek kezdeményezéseit erősíteni kell a tájvédelem terén.
- A közösség számára megfoghatóbbá kell tenni a táj értékeit és karakterét.
- A Magyar Tájdíj nyertes projektjei ismertségének növelése, különös tekintettel a közösségi részvételre, és ezáltal a jó gyakorlatok átadása.
- A magyar táj és a hungarikumok kapcsolatának feltárása, kezelése és hasznosítása.
- A térség természeti, táji és kulturális sajátosságait reprezentáló, hagyományos technológiával készített termékek és szolgáltatások elismerését célzó Nemzeti Parki Termék védjegy ismertségének növelése.
- A táj jelentőségének és identitásteremtő erejének, a táj komplex kezelésének fontosságának tudatosítása.
- Direkt marketingeszközök alkalmazása a tájakkal kapcsolatos szemlélet erősítése érdekében, pl. „Az év tája” pályázat (szakmai és közösségi szavazás pl. a Tájépítészeti hónapjához kapcsolódóan, eredmény, oklevél, plakett átadása a térség képviselőinek).
- Az országos egyedi tájérték adattár tájképtár adatállományának fejlesztése az interneten.
- A közgondolkodást alakító kiadványok készítése a kistájak, kistájcsoportok, középtájak adottságairól, értékeiről, javasolt használatáról.
- A helyi termékek, valamint az ökológiai gazdálkodásból származó termékek piacra juttatásának támogatása marketing és PR eszközökkel.

A nemzetközi együttműködés lehetőségei:

- Együttműködés a Tájjegyzmény részes országaival, nemzetközi szervezetekkel, kutatóintézetekkel a tájjal kapcsolatos jó gyakorlat átültetése érdekében (védelem, fejlesztés, tervezés, oktatás, ismeretterjesztés, közigazgatás-fejlesztés, jogi szabályozás stb. témában).
- A szomszédos országokkal kötött meglévő kétoldalú együttműködések szélesítése a határ menti tájak tervezésében, védelmében, kezelésében és fejlesztésében.
- A határ menti tájak esetében a helyi önkormányzatok és térségi szereplők együttműködésének ösztönzése (pl. nemzeti park igazgatóságok, helyi akciócsoportok, társadalmi szervezetek együttműködéseinek szélesítése).
- A nemzetközi jogi, szellemi háttér hasznosítása a táj komplex kezelése érdekében.
- A fenntartható mezőgazdasági jó gyakorlatok pl.: agrárerdészet, köztestermesztési technológiák, organikus tápanyag-utánpótlási módszerek kölcsönös megismerése.

Fenyegetettségek / Veszélyek:

- A kedvezőtlen társadalmi folyamatok, elidegenedés a tájtól
- Spontán tájváltozási folyamatok megjelenése a kedvezőtlen környezeti tényezők hatására
- A tájpotenciálra épülő, fenntartható tájhasználatot veszélyeztető gazdasági környezet

Fenyegetettségek / Veszélyek:

A kedvezőtlen társadalmi folyamatok, elidegenedés a tájtól:

- A tájat egykor gondozó lakosság kiöregedése, kihalása, az általuk fenntartott értékek (pl. tanyavilág, szőlőhegyek) pusztulása és a tudás erodálódása.
- Elvándorlás a vidéki térségekből.
- A szemléletváltás lassú folyamat.
- A kizárólagosan haszonelvű, piaci szemlélet terjedése.

A környezeti tényezők megváltozása kedvezőtlen folyamatokat indított meg tájainkban, spontán változásokat okozva a tájkarakterben:

- A klímaváltozás már most jelentkező hatásainak felerősödése (pl. nem őshonos fajok természetes megjelenése, idegenhonos inváziós fajok elterjedése, természetes életközösségek fajösszetételének átalakulása stb.), a klímaváltozás tájformáló hatása, az adaptáció (alkalmazkodás) és mitigáció (enyhítés) részleges megvalósulása vagy elmaradása.
- A szélsőséges vízjárási események hatásai fokozódnak: a szélsőséges csapadék események okozta veszélyek és a kockázat növekszik, amelyre - vízmegtartó tájgazdálkodás, területhasználat nélkül - adott vízgazdálkodási válaszok csak egyre nagyobb költséggel, társadalmi ráfordítással kezelhetők.
- A környező országok és a hazai helyi vízgazdálkodási gyakorlat, területhasználat kedvezőtlen hatásai a magyarországi tájak vízháztartására. A kitermelt víz felhasználása nem hatékony. A felszíni vizek mederben történő tározása csak kényszermegoldás, de a vízügyi igazgatás utolsó lehetősége, miközben a területi vízviasszatartással hatékonyan lehetne tájba illeszkedően javítani a vízháztartást.
- Az idegenhonos inváziós fajok elterjedése az őshonos fajok kiszorulásához és a természetes élőhelyek csökkenéséhez vezet, emellett komoly gazdasági károkat is okoz, továbbá tájszerkezeti változáshoz is vezethet.

A szakpolitikai és gazdasági környezet veszélyezteti a tájpotenciálra épülő, fenntartható tájhasználatot:

- A táj védelmére nincs hatékony Európai Unió támogatottság, nincs irányelv.
- Az egyedi ügyekben, a konkrét fejlesztéseknél a "táj" szemlélet gyengén érvényesül, mert az aktuális beruházói, gazdasági (rövid távú) érdekek és a tájpotenciál megőrzésének hosszú távú érdeke sok esetben ellentétes.
- A szűkebb közösség és az össztársadalmi gazdasági érdek ellentéte negatív tájváltozási folyamatokat indít el.

